

مہولانا کرم

مدی اقرہ الثقافی

www.iqra.ahamontada.com

ٹمازاد کسراز

۱۹۸۵
چاپی دووم
۲۰۱۳

مەولاناى پۇمى

ئازاد قەزاز

۱۹۸۵

چاپى دووم

۲۰۱۴

ناوی کتیب : مهولانای پومی

نوسینی : نازاد قهزاز

نوبه تی چاپ: چاپی دووهم ۲۰۱۴

بوار : ژیان و مهعنه وییه

له بلاو کراوه کانی: کتیبخانه ی بیخود

چاپخانه : چاپخانه ی چوارچرا

نرخ: (۳۰۰۰) دینار

له به ریوه به رایه تی گشتی کتیبخانه گشتیه کان ژماره (۲۱۹۹)

ی سالی ۲۰۱۳ ی پیدراوه

پيشه‌كى چاپى دووهم

له نيوان چاپى يه‌كه‌م و ئه‌م چاپه‌دا نزيكه‌ى سى و سى سال
تيه‌په‌ريوه. چاپى يه‌كه‌م كه له ۱۹۸۵ زاييندا ده‌ركه‌وتووه، ئه‌وا
ئه‌م چاپى دووهمه له سالى ۲۰۱۷ زاييندا ده‌رده‌كه‌وي‌ت. له‌م
به‌ينه‌دا كۆمه‌لگه‌ى كوردى له كوردستانى باشوردا، ئالوگۆپى
زۆرى به خۆيه‌وه دى. له‌سهر‌وبه‌ندى چاپى يه‌كه‌م، ئاراسته‌ى
سياسى كورد كه له كۆمه‌لگه‌ى كوردى ئه‌وسا‌كه‌دا،
ئاراسته‌يه‌كى ويستراو بوو، به‌لام ئه‌و سياسته‌ته له ناو
شاخه‌كاندا خۆى شارده‌بووه، هه‌مان شاخ بۆ پاراستنى
پيروزگه‌رايى ئه‌و سياسته‌ته، ده‌مامكي‌كيش بوو. به‌لام له
سهر‌وبه‌ندى چاپى دووهمدا سياسته‌تى كوردى باشور هه‌نو‌كه له
ناو شاخدا نيه‌يه، وا له ناو شاردايه و ده‌مامكى لابر‌دووه،
جه‌وه‌هه‌رى خۆى ده‌رخستوووه و هه‌يچ پيروزيه‌يه‌كى پيوه
نه‌ماوه‌ته‌وه. هه‌ر له‌م به‌ينه‌دا كوردستانى باشور كي‌ميا باران،
ئه‌نفا‌لكردن، راپه‌رين و كۆپوه‌ى به خۆيه‌وه دى و تا‌گه‌شته
ئه‌وه‌ى به هۆى له باربوونى دۆخى نيوده‌وله‌ت‌يه‌يه‌وه، هه‌ر يمي‌كى

سەر بەخۆش پێکەوه بنیّت. لەم کەینوبەینەدا کوردستان هەر
لەپرووی سیاسییەوه گۆڕانی بەسەردا نەهات، بەلکۆ لە پرووی
بزافی ئایینیشەوه پەرنگ و پوختساری خۆی گۆڕی. بۆ نمونە لە
یەك پەرۆتی دینی بزافی ئیخوان موسلیمینەوه، بەرەو فرە پەرۆتی
ئایینیهوه هەنگاوی نا. پەرۆتی دینی ئیسلامی سیاسی، پەرۆتی
دینی ئیسلامی جیهادی، پەرۆتی دینی ئیسلامی سەلهفی و
پەرۆتی دینی ئیسلامی سوڤیگەریش سەریهه‌لدا. لە ئیوه‌ندی
ئەم هەموو بەزموه‌نایەدا، مەولانا بێدەنگ و سەنگ، مات و کز،
بێناز و بێکەس، ئاوپری لێنەدەدرایه‌وه. کەس نەبوو دەستی
حیکمەت و ئەشقی مەولانا بگرتی و بیخاتە نا ئەو گشت کین و
پقانه‌وه کە بەربینی ئەو خەلکە ی کوردستانی گرتبوو. هەلبەت
لێرەدا مەبەستم لە مەولانا دوو مەولانایە، مەولانایەکی کورد و
مەولانایەکی فارس، مەولانایەکی باشور و مەولانایەکی بەلخ،
مەولانایەکی سلیمانی و مەولانایەکی قۆنیە، واتە مەولانا
خالیدیکی نەقشبەندی و مەولانا جەلالەدینیکی مەولەوییه. وا
هەنوکە پاش ئەو گشت هەراسانی و دوودلی و نا ئارامییە،
مەردوم جاریکیتر دەیه‌وی بگەرێتەوه لای ئەشقی و
خۆشەویستی مەولاناکان، بگەرێنەوه لای راستگۆکان،
بگەرێنەوه ئامیزی گەرمی سوڤییه‌کان، تا خۆیان لە
مەملەتیکی پەرۆتی سیاسەتی نەتەوه‌گەری، ئیسلامی سیاسی،
جیهادی و سەلهفی وەدوور خەن و ساتیک لە ناو ئەشقی

پۇمى ناسراۋە چۈنكە زۆربەى ژيانى لە ئەناتۇلى بەسەر
بردوۋە. ئەناتۇلى لەكاتى ئەودا ناۋچەيەكى بېزەنتى رۇمانى
بوۋە، لەۋيۈە ناويان ناۋە پۇمى. وشەى (مەولانا) ى لە
تۈركەكانەۋە ۋەرگرتوۋە كە ماناى (گەرەم) دەبەخشىت. لە
پۇژھەلاتى جىھانى ئىسلامىدا، پۇمى لەپاش سەدەى سىازدەۋە
ناسكتىن و خۇشەۋىستىن سۇقى بوۋە. دىۋانەكەى بە ناۋى
مەسنەۋى كە ۲۶ ھەزار دېرى لەخۇگرتوۋە، لەلايەن شاعىرى
فارس (جامى) يەۋە ناۋى قورئانى فارسى لىنراۋە. شاعىر و
بىرمەندى مۇسلمان بەرەچەلەك ھىندى، مۇجەمەد ئىقبال،
مەسنەۋى بۇ خۇى ۋەك خدرى زىندە بىنيۋە. نازم حىكەمەتى
كۆمۇنىستىش زۆر بە پەرۇشەۋە لە نوسىنىكىدا بە پۇمى
دەلىت: منىش مورىدىكى تۆم ئەى ھەزرىتى مەولانا.

نوسەرى ئەلمانى ھۇگۇفان ھۇفمانستال سالى ۱۸۲۰ سەبارەت
بە شىعەرىكى پۇمى بەسەرسامىيەۋە دەلى: ئەم وتەيەى پۇمى لە
ھەموو شتىك قولترە كە دەلى: ھەركەسى لە ھىزى سەما
تىبگات، لە مەرگ ناترسىت. چۈنكە ئەو سەمازانە دەزانىت،
چۇن ئەشق مەرگ دەكوزىت.

ئىقبال لە نوسىنىكىدا سەبارەت بە پرستەيەك كە گۆتە ى
شاعىرى ئەلمانى و پۇمى تىايدا يەكدەگرەنەۋە، دەلى:
ھەردۇكيان ئىستا وان لە بەھەشتدا. ئەو پرستەيەش كە ئەو

دووانه تيايدا يەكدى دەگرنەوہ ئەمەيە: ئەقلىگەرايى لە
شەيتانەو ئەشقىش لە ئادەم. نوسەرى كتيبى پۆمى بە زمانى
ھۆلەندى (ئەننەمارى سخيمەل) دەلى زۆرن ئەوانەى لەگەل
شاعىرى كلاسكى توركى يەحيا كەمال (۱۹۵۸) كۆچى دوايى
كردوۋە ئەم شيعرە دەليئەوہ:

ناى بژەنە، ئەى ئەوكەسەى كە پەرۋشى شيعرەكانى
دەتگەيئىتە ئاسمان:

بەپەرۋشى خۆرى تەبرىزىوہ (شەمسى تەبرىزى) لە
سەماكردندا دەبينە بالەكانى مەولانا
ئىمە دەبينە پەرېك لە بالەكانى مەولانا!

ھەنوگەش ژمارەى ھەوادارانى پۆمى لە ئەوروپا و ئەمەريكادا
پۆزبەرۋژ لە زيادبووندايە.^۱

سەبارەت بە ئەزمونى خۆم لەمەر مەولانا، لە ناوہپراستى سالانى
ھەشتاى سەدەى راپوردوۋوہ دەستىيېكردوۋە. ماوہى چەند
سالېك پۆمى سەرقالى كردبووم و كتيبەكەى بەناوى مەسنەوى
ماوہيەكى باش سەرنجيان پاكېشابووم. ئەم كتيبەى ئىستە لە
بەردەستايە بۇ يەكەمجار سالى ۱۹۸۵ چاپكرا. مەخابن لەو

^۱ Annemarie schimmel, Rumi, Meesters in spiritualiteit, Averbode ۲۰۰۲.

سەردەم و نۆۋەندە پۇشنىبىرىيە كوردىيەدا ھىچ چەشنىە بايەخىك
 نە بەۋ مەۋقە و نە بەۋ كىتەبەش دراۋە. لەپاستىدا سۆڧىگەرى
 ئىسلام يەككىك بوۋ لەۋ پەھەندە ماریفیانەى گىرنگىم پىدەدا. ھەر
 لەۋ سالانەدا سى كىتەبى تىرم لەسەر شىخ عەبدولقادىرى گەيلىنى
 و ئەھمەد فاروقى سەرھەندى و بەدىعولىزەمان سەئىد نۇرسى
 نۇسى. بەلام نەمتوانى كىتەبەكەى نۇرسى بەچاپ بگەيەنم،
 چونكە ئاراستەى يىرکردنەۋەم لە پاش نەۋەدەكانەۋە بەرەۋ
 گۇران دەچوۋ و لەۋ جەنجالى يىرکردنەۋەيەدا ئەۋ كىتەبەى
 نۇرسىم لەيىر چۆۋە و نەمزانى چى بەسەرھات. ھەر لەۋ
 سەردەمە و پىش ئەۋەش جگە لە سۆڧىگەرى، فەلسەفە و
 تىۋلۇژىيائى ئىسلام و يىرى پۇژئاۋايش كەمىندەكىشىيان كىردبووم.
 لە پاش نەۋەدەكانى سەدەى پابوردو ماۋەى پىتر لە پازدە سالە
 بىدەنگ بووم و ناۋ بەناۋ و تارىكم نۇسىۋە. ۋەلى لەماۋەى نىۋان
 سالى ۱۹۹۷ ۋە تا ۲۰۰۷، جگە لە خويىندەۋەى تايىبەتى خۇم،
 لە دوۋ زانكۆى ھۆلەندىدا، سەرگەرمى خويىندن بووم.

ئەم پىشەكىم بۇ ئەۋەبوۋ كە بۇ ۋا پاش نىزىكەى ۳۳ سال،
 جارىكى دى پىم لە پۇمى دەكەۋىتەۋە. ھەنوكە لە پۇژئاۋا
 گىرنگىكى زۇر بە لىكۆلىنەۋە لە سەر ئىسلام دەدرىت و
 بەتايىبەتىش سۆڧىگەرى زۇر سەرنجى پۇژئاۋاى پاكىشاۋە.
 مەبەستم لە سۆڧىگەرى بەتەنھا سۆڧىگەرى ئىسلام نى، بەلكو

پرهه‌نده پۇچىيەكانى گىشت نەتەۋە و كەلتورە جياۋازەكانى
 ئىستا بۇتە جىگە لىكۆلىنەۋەى زانكۆ و پەيمانگا
 پەيوەندىدارەكانى ئەو بۈارە. لە چەند بابەتلىكىتردا ئامازەم بەۋە
 داۋە كە پۇستىمۇدەرنە بايەخى داۋەتەۋە بە پرهه‌ندى پۇچى
 مۇڤ و لەپۇرژاۋاش بە گىشتى گىرنگى دەدەن بە سىستەمى
 كۆمەلەيتى مىلتىكەلتورىل (پىكەۋە ژيانى كەلتورە جياۋازەكان
) و خالى ھاۋبەشى نىۋان كەلتورە جياۋازەكان و خالە
 جياۋازەكانىش شىكارى دەكەن. لەناو سۇڤىگەرىدا ئەۋان دەرك
 بەۋە دەكەن كە سنورى نىۋان ئايىنەكان بەزىنراۋە و ھەموو
 ئايىنەكان بە يەك چاۋ دەبىنرۇن. لىرەۋەيە دەلىم ھەنوۋكە لە
 ولاتە جياۋازەكانى ئەۋروپادا مالپەر و ئىنستىتوتى جياۋاز ھەن
 و كۆپۇ كۆبۇنەۋەى تايبەت بە پۇمىش دەگىرىت. پۇمى يەكىكە
 لەۋ كەسايەتە گىرنگانەى كەۋتۇتە بەرچاۋ، ھەروەك بودا لەۋ
 كەسايەتە گىرنگانەيە حوزۇرىكى بەرچاۋى لە كۆمەلگەى
 ئەۋروپىدا ھەيە. لە ئەۋروپادا ھەنوۋكە پۇچىگەرى گىفتوگۇ و
 دىباتى زۇرى لەسەر دەكرىت بەبى جياۋازى كردن لە نىۋان
 ھىچ چەشنە ئاينىكى تايبەتدا، جا چ ئاينى كۇنى ھەزاران سال
 لەمەۋبەر بىت يان ئاينى سەدان سال

لەۋە دەچىت لە قۇناغىكى گەشتى ژيانمدا، پۇمىم بە
 جىھىشتىبىت و پاش پتر لە ۳۰ سال بە خۇشچالەيەۋە بۇ لاى

مهولانا دهگه ريممه وه. بئگومان پتر له ۳۰ سال خويندنه وه و پامان و بيرکردنه وه، گوپانی بنه پرتی و ماریفی و پاگويزانیکی ته واوله ناخ و بيرکردنه وهی مندا پرویداوه. واته گه پانه وه بۆ لای پۆمی، نه نهو نازاده، نازادی ۳۰ سال له مه و به ره و نه پۆمیش هه مان نهو پۆمیه یه که نه وکات خويندومه ته وه. هه ر بۆ نموونه نه گه ر له قوئاخی لاویتییدا نهو دپره ی سه ره وه (نه قلگه رایى له شیتانه و نه شقیش له ئادهم) به حه رفی و په هایى وه رگرتبیّت، نه واهه نوکه له په هه ندیکى میتۆسیه وه تییده پروانم و به چاویکی زانستیانه دهیخوینمه وه، بى نه وه ی له به های نهو دپره تۆزقالیک که م بووبیته وه، چونکه مروّف به رده وام ئیستعاره ی وشه دهکات تا پیناسه ی هه قیقه تی پینبکات، بیئه وه ی بتوانی خودی هه قیقه ت بیپیکیت. ئیمه ده توانین له تیپروانینى زانستی سه رده مه وه، هه مان مه به ست، هه مان په یام به وشه و چه مکی دی بخهینه پوو، به و مه رجه ی هیچکام له و تیرم و وشانه مان لیئه بیته هه قیقه تی په ها“ چۆن؟

له وه ته ی مروّف چاوی کردوته وه، هه قیقه تیکی شاراو ه سه رسامی کردووه. ئەم دوّخه سایکۆلۆژیه وای له مروّف کردووه که هه میشه له بیرکردنه وه و تیپراماندا بژی. ئەم جوّره تیکووشانه گه شه به بیرکردنه وه ی مروّف ده دات و هوشیاربوونه وه ی به دوا دا دهییت. سه رسامبوون و

ھوشياربۈنۈھ كە لەم گەشتە ماريڧيەدا دەخولقيت، دەبيتە ھۆى سەرھەلدانى پىيازەكان. بەدريژايى ميژو، ھىندەى دريژەى پروسەى سەرسامبوون و ھوشياربۈنۈھ، ھىندەش پىيازى ماريڧى سەريھەلداوھ. ئەو مرقەى بەم گەشتە ماريڧيەدا دەگوزەريت، كۆمەليك وشە و تيرم و رستە و تىكىست دەخولقينييت، كە مرقەگەلى تر بە ھاسانى تىيناكات، چونكە ئەو وشەگەلانى بە ئەزموونى كەسى ئەو عارفە گەشتياروھ لەو ئان و سات و دەوروبەرەدا، پەيوەستە.

ئەوھى ئەو مرقە دەخاتە پى، بۇ ئەوھى ئەو گەشتە سازدات، ئەوھ پرسیارەكانى ئەقلە. كاراكتەرى ئەقل وايە كە بەبەردەوام پرسیارەكات، لە ھەمانكات خوازيارى وەلاميكە قايلى كات، دەنا مرقە ناحەويتەوھ. لەبەر ئەوھى ئەقلىش پارچەيەكى مەزنى كاراكتەرى مرقى پىكەيناوھ، مرقە ناتوانييت لە ئاست پرسیارەكانى بىدەنگ بى و دەستەوسان بوەستيت. خۇ بىدەنگکردن لە ئاست پرسیارەكانى ئەقل، نيشانەى لاوازی كەسييتى ئەو مرقە بىدەنگەيە. پرسیارەكانى ئەقلىش ھەميشە وردبۈنۈھيە لەو دۇگمايەى لەو سەردەمەدا بال بەسەر مرقەدا دەكىشييت و ھەناسە لە بىرکردنەوھى نوى دەگريت. واتە ئەقل گومان دەخاتە ئەو ئايدىيۇلۇزيايەى وەك ھەقىقەت خراوہتە پوو

و پېرۆز كراوه و قسه كردن له سهری حهرامكراوه. بۆیه دهگهینه
ئهو دهره نجامه ی كه بلیین گومانكردن، بویرییه.

گهر به چاویکی زانستیانه به میژوودا بچینهوه، تییبینی ئهوه
دهكهین كه گشت رېبازه ئایینی و فهلسهفی و سوفیگه ریهكان
له سهر ئهم بنامهیهی سهرهوه دامهزاون. رېبازه كه بهوه تهواو
نابیت تهنها گومان بكات، بهلكو دهبیئت لهبری ئهو دوگمایه ی
كه ئهقل كون و كه له بهر دهكانی پوناك دهكات هوه و كه م و
كورتیهكانی دهردهخات، ئهله رناتیفیكیش ببهخشیئت، دهنا
گهشته كه بیمانا دهبیئت. له بهخشیینی ئهم ئهله رناتیفهوه، ئیدی
رېبازیکی نوی دهخولقیئت، پاشان ئهمیش دهبیئت هوه دوگمایه کی
تر و مروؤ خوی له پالیدا دهحهوینیتهوه. واته ئهقلگه رایه
داده مرکیت هوه، ههلهوه شان هوه دهوهستیئت، مشت و مال كردن لهو
ساته وه کوتایی دیئت، پیکهینانه وه پروودهات و حهوانه وه
دهستپیدهكات. لیروه قوناغی عهشق و خوشه ویستی
دهخولقیئت. ئهو مروؤه تیكۆشه ره گهشتیاره عارفه لهو خهباته ی
خوی رازی دهبیئت، ههست به ماندوبوونی خوی دهكات، خوی
دهناسیئت، تواناكانی خوی بو ئاشكرا دهبیئت، بهرزی و نرمی
ناخی خوی بو دهردهكهویئت، بهكورتیهكه ی خودهوشیاری
پهیدا دهبیئت. ئهم خودهوشیاره دهبیئه خاوهنی خوی و
ئهشقیك بو خودی خوی و مروؤ و گهردوون بو ساز دهبیئت.

دەگەينە ئەو دەرەنجامەى كە بېژىن: ئەقلىگەرايى سەرچاوەى
 ئەشكەنجەى مەرقە و ئەشقىش سەرچاوەى حەوانەوہى مەرقە.
 لېرەوہ سەرەرەى ئەوہى كە خودى مەرقە خۆى سەرچاوەى
 شەيتانە و سەرچاوەى ئەشقىشە، كەچى ئەقلى دەخاتە
 سەنگەرى شەيتانەوہ و ئەشقىش دەخاتە سەنگەرى خۆيەوہ.
 ھەر لەبەر ئەوہى كە مەرقە خۆى ناناسىت، بۆيە ئەم جياكارىيە
 لە نىوان ئەقلى و ئەشق و شەيتان و مەرقە دەخولقينيىت.

گوزارش كردن لەم دۆخە ساىكۆلۆژىيە، لەلایەن مەرقەوہ لە ھەر
 سەردەمە و ھەركۆمەلگە و كەلتورىكدا بە وشە و تىرمى
 جياوازبوو، كەرچى زۆرجارىش لىكچوون لە نىوانياندا پەيدا
 بوو. وشەى شەيتان وشەيەكە لە يىرى ئايىنيەوہ خولقاوہ،
 وەك ھىمايەك بۆ ئەو كاراكتەرە خراپانەى لە مەرقەوہ
 دەرەچيىت. واتە وشەى شەيتان مەتافورىكە بۆ گوزارش كردن
 لە ھەقىقەتيك كە مەرقە خۆى ھەستى پىدەكات، وەلى نەيزانىوہ
 چيىيە. ئىمرۆى زانستى مەزناسى بە تايبەتى ساىكۆلۆژيا زۆر
 بە پرونى دەتوانى بەبى وشەى شەيتان قسەى خۆى لەسەر ئەو
 كاراكتەرانەى مەرقە بكات. بۆيە ئىمرۆ ئىمە دەللىن شەيتان
 ئەفسانەيە، چونكە شەيتان ئەو مەخلوقە سەربەخۆيە نيە كە
 لەدەرەوہى مەرقە بتوانىن قسەى لەسەر بكەين تا بىخەينە
 چوارچىوہى زانستى ئەزمونگەرييەوہ، وەلى دەچيىتە ريزى

ئەفسانەدە، چۈنكى دەك شىنكى دەركى پىمان ناسەلمىنىت. ھەرلەبەر ئەۋەشە چۈنكى ئەقىل سەرچاۋى ئەشكەنجەي پۇچى مۇۋەقە و دۇگما باۋەكان دەك بت دەشكىنىت، زۇرچار شىپەرزەيشى لىدەكەۋىتەۋە و بەرزەۋەندى دەسەلاتدارانى ئەۋ دۇگمايە دەخاتە مەترسىيەۋە، لە پىزى شەيتان ئاۋزەد كراۋە و مۇۋقى پىدەترسىنن. خۇ ئەگەر ئەقىل نەبىت يان دەك مېتافورىك شەيتان نەبىت، بىر كىرەنەۋە و گەشە كىرەنە مۇۋقىش دەۋەستىت. ئەۋ چىرۆكەي كە ئايىن بۇ خۇدا و شەيتانى ھۇنىۋەتەۋە، مېتافورىكە بۇ ئەۋ مەملەنىيەي نىۋان چاكە و خراپە، ئەقىل و ئەشەق. دەبىنن ھەر خۇدا خۇيەتى كە شەيتانىشى خۇلقاندەۋە كەچى لىشى ھەلدەگەرىتەۋە. بۇيە لە ھەندى نوسىنى تردا ئامارە بەۋە دەدەم كە خۇدا نەپىچىنە ئاۋ مەملەنىيە خۇمانەۋە، چۈنكى ھەموان بۇ خۇدا دەك يەكىن.

لەم لىكەندەۋەيە سەرۋەدا لەۋ مەبەستەي پۇمى تىدەگەين كە بۇ دەلى ئەقلىگەرايى لە شەيتانە ئەشەقىش لە ئادەمە. لە كۇتاي گەشتە مەرىفەتەكەيدا دەگاتە ئەۋ دەرنەجامەي كە جگە لە بىر كىرەنەۋە، قۇناغىكى تىرىش ھەيە و دەبى مۇۋە بىگاتى كە ئەۋىش ئەشەقە. چۇن مۇۋە لەۋ ئەشەقە دەكات، گەر ئەۋ گەشتە مەرىفەتە جىبەجى ئەكات؟ بۇيە ئەشەق بە قۇناغىكى ئەقلى لەۋ چەشەنى سەرۋە ئامارەمان پىدا، گوزەر ئەكات، ئەشەقىكى

كوله، ئەشقیكى سارد و سېرە، نە هیچ دەبېرىت و نەكەسىش
گەرم دەكاتەو. بۇ راستىتى ئەم قەسەيەم ئەم بەيتە شىعرەى
پۇمى دەخەمە پوو كە دەلىت:

ئەو كاتەى ئەشق، لە سىنەمدا تاوى خۇى ستاند

هەرچى تىابوو، بەو كلىپەيەى منى سوتاند

هەرچى ئەقل و چى كىتېبە، خستەمەلاو

شىعر و مۇسىقا و گۆرانى، منيان گەياند^۲

ئەوەى كە لىرەدا گىرنگە بىلىم ئەوەيە، ئەم جۆرە وتانە كە
لەلەيەن ھەندى سۆفى و زانا لە ناو ئىسلامدا دەبىژرىن، لەلەيەن
كەسانى سەلەفىگەراو خراپ دەقۇزىنەو و بە ناشرىنى
شروڧەدەكرىن. دەشى ئەو سۆفى وزانىيەنەش لەو كاتەدا
نەگەشتبەنە ئەو ھەقىقەتەى كە لەسەرەو لەسەر ئەقل و شەيتان
و ئەشق خستمانە پوو. بۇيە پاش ئازاردانى ئەقلىان و
حەوانەو ھيان لە پال ئەشق و سۆفىگەريدا، لە ئەقل پاشگەز
دەبنەو. نمونەمان بۇ ئەم حالەتە ئەبوحامىدى غەزاليە. پاش
ئەوەى كە لە رېگەى سۆفىگەرييەو دەخەوئەو، ھىرش دەباتە
سەر فەلسەفە.

مثنوي جلال الدين الرومي، ترجمة محمد عبدالسلام كفاي، الجزء الاول، بيروت ۱۹۶۶ م ص ۲

۱۴م سەردەمەدا باشتىرايە ئىمە لەبرى ئەۋەى ئەقلى و ئەشقى
 بىكەين بە گزىيەكدا، دەپىت بە دوو قۇناغى جىياۋزى گەشتى
 ماريىيان دانىن. بە تايىبەتى لەمپۇى مەملانىى نىۋان جىيەانى
 ئىسلامى و جىيەانى پۇژئاۋا، زىندۇكرىدەۋەى سۇفىگەرى
 بايەخىكى زۇرى دەپىت بۇ پىنگەۋە ژيان و خۇسازدان و
 خۇگۇنجاندىن لە ناو سىستەمى دىموكراسىدا. چۈنكە سۇفىيە
 مەزىنەكانى ناو مېژۇۋى ئىسلام ۋەك ئىبن عەرەبى،
 سۈھرەۋەردى، خەللاج و پۇمى ...ھتد) تۋانىۋىيەنە سنورى
 ئايدىۋىلۇژىيائى ئىسلام بېرىن و جەۋھەرى ماريىفەى ئايىنى
 بېۋىژىننەۋە. ئەۋەى مەن دەپىنم لەمپۇى جىيەانى ئىسلام دا،
 ئىسلام تەنھا ئايدىۋىلۇژىيەكە، كە ماريىفەى لە دەستداۋە. لە
 ماريىفەى ئايىنىدا، گشت ئايىنەكان يەك بەھا ۋەردەگرن و
 يەكسان دەبن. ئەمە ئەو دۇخەيە كە دىموكراسى و عىلمانىيەت
 بۇ مۇقايەتى دەخۋازىت.

بۇنمۇنە ئەم بەيتە شىعەرەى ئىبن عەرەبى كە نىزىكەى خەۋسەت
 سال لەمەۋپىش گۈتۈيەتى تابلىى مۇقائەتر و ھوشيارانەتر و
 دىموكراسىترە لە چاۋ ئەو ئايدىۋىلۇژىيەى ھەنۋوكە جىيەانى
 ئىسلامى ھەلگىرەتى. بەيتە شىعەرەكەى ئىبن عەرەبى دەلى:

سىنەم بۇتە ھەلگىرى گشت وىنەيە
 بۇ ئاسكان لە ۋەپگايە

لاى راھىبان پەرستگايە

بۇ خۇي بۆتە بوتخانىيە

ھەر ئاۋاشە ئەۋ كابدەيە

بۆتە لەۋحىكى تەۋرات و پەراۋى قورئانى تىدايە

مل كەچى رېي خۇشەۋىستىم

لە ھەركۈي بى كارۋانەكەي، منىش لەۋىم

ھەر خۇشەۋىستى باۋەرەمە

رېيازىشەمەۋئايىنەكەم

لە كۆتايىدا دەلىم دەبىت جىھانى ئىسلامى تويۇزى سەرەۋەي
ئايىنى ئىسلام، دەبى تىپەرېنىت، تا بتۋانى بە خۇي ۋەك مروۋ
ئاشنا بىتەۋە ۋ لەگەل جىھانى ئىمرۇدا ئاشت بىتەۋە. چونكە
گەر ئايدىۋولۇزىاي ئىمرۋى ئىسلام تويۇزى سەرەۋەي ئاين بىت،
ئەۋا سۇفىگەرى قولايى ۋ بنى ئەۋ ئايىنەيە. گەر ئىبن عەرەبى
ۋانەي يەكسانىبوۋنى ئايىنەكان ۋ خۇشەۋىستىمان پىبلىتەۋە،
ئەۋا پۇمى بە مەسنەۋى ۋ سەماكەي دەيەۋىت مەيىكمان
پىبىنۇشىت تا ھەمىشە بە مەستى ئەۋ ئەشقەۋە بىمىنىنەۋە. ئەۋ
ۋانەيەش فىردەبىن چۆن ئەقل ۋ ئەشق دوۋكاراكتەرى دژ بەيەك
نەبىنن، بەلكو پىكەيىنەرى مروۋقېن. واتە ۋانەي خۇ قورتاركردن
لە دۋاليزمەكان ۋ پۇچۋون بەرەۋ يەكبوۋنمان بىدەلىنەۋە.

دواليزمه شرۆڤه كردن و تېكبه رېوونه، يه كېوون بېدهنگى و
پاڼوونه و جيا كړدنه وهى شهيتان و ئادهم وهك دوو هه قىقهت
ونېوونه، وهلى ھوشيارېوونه وه لهو دوو كاراكتېرهى مړۆڤه وهك
دوو دۆخى جياواز، به خود ئاشنابوونه. فه رموون ئېوه
مهولاناي پۆمى و گه شتېك به ناو ژيانى ئه و مړۆڤه مهنه دا
بكه، خودا يار بېت، كتيېمان له سهر مهولاناي كوردېش دېته
دنيا وه.

ئازاد قهزاز

٢٣-١١-٢٠١٣ مۆلەندا

پیشەکی چاپی يەكەم

لە يەكەم سەرھەڵدانى ئادەمیزاد لە سەر زەوى و دەستپێکردنى ژيانى مەروە، لەلایەن پەرەردگارەو پيغەمبەران دەنیران بەپيى زيادبوون و گۆرانی كۆمەل، ھەر كۆمەل و گەليک پيغەمبەر و پەياميکی تايبەتى ئاسمانى بۆ نيردراو، بۆ ئەوێ خوداپەرستى و مەبەستى ھاتنيان بۆ ژيانى دونيا شارەزايان بکات. جا ئەو پيغەمبەر و نیراوانە لەگەل بەرەو پيش چوونى كۆمەل و پيگەيشتنى عەقلىان بۆيان نیراو، وەناردنى ئەم نیراو و پيغەمبەرەنەش پەيتا پەيتا بۆ ئەوێ مەروەکان ماوێ ئامادەيى بېرن و زياتر لەيىرو ھۆش لەيەكتر نزيك ببەو. تا لەھاتنى دوامين پيغەمبەر "صلی اللہ علیہ وسلم" لەيىرو ٲراوہ لەيەك نزيك بن. يانى ئەو پيغەمبەرەنەى كە دەنیران بۆ گەليک يان ھۆزىك بوو، تا لە ئەنجامدا "محمد" "صلی اللہ علیہ وسلم" نیراوہ ھەموو دینەکان بوون بەيەك و يەكيان

گرت^۲. چونکه محمد "صلی الله علیه وسلم" تەنھا بۇ ھۆزىك يا گەلىكى تايىبەتى نەبوو، بەلكو بۇ ھەموو مرقۇى سەرزەوييە، يانى ئايىنى ئىسلام بەستراوتەو بەھەموو مرقۇ لەسەرزەوى بەتىكپرايى بى جياوازی لەنىوان ھىچ ھۆز و گەلىك. ھەرۈەكو ئەوہى كە پىغەمبەرانى پىشوو "عليهم وسلام" لە كىتىبىكى زۆر گەرە چەند پەپراوئىكىان ھىناو بەجۆرىك كە بگونجى لەگەل ئاستى پۆشنىبرى ئەو گەلەى كەبۆى ھىناو. تا ئەو پادەيەى كە ئاستى پۆشنىبرىان بەرزبۆو، عەقلىان چەند پلەيەكى بپرى، ئەو كاتە ئەو پەپراوانە ھەموويان سەرلەنوى كۆكرانەو و لەگەل ئەو پەپراوانەى مابوون و ھىشتا نە نىررابوون كرانەو بەكتىبە گەرەكەو بە محمد "صلی الله علیه وسلم" نىرايەو. بى گومان ھەموو دەزانىن باوہپھىنان بەو كىتبە گەرەيە راسترو گونجاوترە وەك لەو چەند پەپراوہى كەلەپىشدا بۇ گەلىك يان ھۆزىك ھاتىيت. چونكە لە راستيدا باوہر نەكردن بەكتىبە گەرەكە باوہر نەكردنە بەو چەند پەپراوہى كە لەپىشدا لىي كراوہتەو، بۆيە بەھاتنى ئايىنى ئىسلام ھەموو دىنەكانى تر پوچەل بوونەو. بەلام پاش ئەوہى

^۲ مەبەست لەم يەگەرقتە لەلايەنى عەقىدەوہيو ھەندىك لەلايەنى تەشرىعەوہ، چونكە تەشرىع

لەدىنىكەوہ بۇ دىنىكى تر جياوازی ھەبوو لە ھەندىك لاوہ ئەويش بەھۆى باروونخى ئەركات و

شويىن و نەريت و پەوشتى ئەو گەلەى كە دىنەكەى بۇ ھاتوہ.

ئايىنى ئىسلام تەۋا ھاتە خوارەۋە و كامىل بوو، ئىتر پىۋىست
 بەۋە نەما كە پىغەمبەرى تىرىت، بەلكو پىۋىست بەۋە ھەيە كە
 ھەموو جار مامۇستايەكى زاناي تىگەشتىۋى بلىمەت بىت و
 ئەو كىتەبە گەۋرەيە شەرح و پاقە بىكات بۇ گەلى مۇسلمان كاتى
 كەلە بىريان دەچىتەۋە. جالەبەر ئەۋەى مۇسلمانەكان ۋەكو
 ھەموو مۇقىكى ئاسايى شايستەى لەبىر چوونەۋەن، بۇيە
 پىۋىستە ھەر سەد سالىك بەلايەنى كەمەۋە مامۇستايەكى
 بلىمەتى لى ھاتوو پەيدا بىت ئەو كىتەبە سەر لەنۇى شەرح
 كاتەۋە و پوون كاتەۋە بەپىى ئاستى پۇشنىرى ئەو خەلكەى
 ئەو سەردەمە چونكە بەلايەنى كەمەۋە نىكەى سەد سالى
 جارىك نەۋەى كۇن بەسەر دەچىت و، نەۋەى تازە لەگەل ھۇش
 و بىرو پۇشنىرى تازەى ئەۋكاتەى تىايدا دەبىت بەھۇى
 ئەزموون و تاقى كىردنەۋەى پۇژانەيان، بەھۇى بىركىردنەۋەو
 عەقل بەكار ھىنان كەۋاتە ئەم ھۇيانە دەبنە ھۇى لەبىركىردنى
 سەردەمى رابردوويان، بەۋەى كەۋا تىبگەن ھەرچى كۇن بوو
 بى كەلكە. كەۋاتە دەبىت مۇۋە ھەمىشە پردىك دروست بىكات
 لەنىۋان كۇن وتازە نەك بلى ھەرچى كۇنە بى كەلكە. جا لەبەر
 ئەۋەى قورئانى پىرۇز فەرمۇدەى خۋايە و نەگۇرە و بۇ ھەموو
 ئان وسات و سەردەمىك دەگونجى و گومان نىە لەۋەدا كە
 قورئان بۇ ھەموو سەردەمىك پوۋيەكى تايىبەتى خۇى ھەيە،
 دەبىت ئەو پوۋەى كەسەر بەو سەردەمەيە بخىتە پو، يانى

ھورنانى پېرۇز بەناۋىنەيەكى بازىنەيى زۆر گەۋرە دەچۈيت،
 كەبەھەزاران پارچە دابەش بوۋەو زۆرىش بەتوندى پېكەۋە
 نووسان، ۋە ھەر سەدەيەك ۋ چەرخىك سەر بەپروويەكە لەو
 پروانە، ۋەئەۋەي گىرنگە لىرەدا شارەزاۋ لىزانىك ۋە مامۇستاۋ
 بلىمەتتىك بە ئىلھامى خۋاى گەۋرە، ئەۋەي سەر بەو سەردەمەيە
 لەو پروانە ئاراستەي ئەۋ خەلكەي ئەۋسەردەمەي بىكات خۇ
 ئاۋىنە ھەر ئاۋىنەيە ۋ ھىچى ئى نەگۈپراۋە. جا لەئەنجامى ئەۋ
 جى گۆپكى ۋ گۆپانكارىيەي پرويداۋە لەو چەرخەدا چەند
 شتىك لەجىيى خۇي نەماۋە ۋ لەجىيى خۇي دانەنراۋەتەۋە. ۋە
 ئەۋەي لىرەدا پىۋىستە شارەزايەك بىت ئەۋەي لە جىيى خۇي
 نەماۋە بىخاتەۋە جىيى خۇي ۋ ئەۋ بۆشايىيەي كە پەيداۋوۋە لە
 ئاكامى زۆربوۋنى خەلكى ۋ زىادبوۋنى ئاتاجى ماددى ۋ
 فىكىرى خەلكى پىركاتەۋە بەشتىكى گونجاۋ، ئا ئەۋەي بەم كارە
 ھەلدەستىت پىي دەۋترىت (مجدد). تەماشىا دەكەين پىغەمبەر
 "صلى الله عليه وسلم" دەربارەي ئەمە دەفەرموۋى "ان الله
 تعالى يبعث لهذه الامة على راس كل مئة سنة من يجدد لها
 دينها"^۴. بۇ نمونە لەسەردەمى "ئىمامى غەزالى" فەلسەفە

^۴ نۆتكەردەيى ئايىن - لەبەر ئەۋەي ۋەكو زاراۋەيەكە لە زمانى غەربىيدا نوسىۋومە (مجدد) مان بەباشتر
 زانى.

۴ رواه ابو داود والحاكم والبيهقي عن ابي هريرة - صحيح

بەجاريك پەرەى سەندبوو كە خەرىك بوو مېشكى موسلمانان بەجاريك تىك بدات. ئەم ھات و فەلسەفەى خستەو جىي خۆى و سنورىكى بۆ دانا، ئەوەى بەكەك ھات ھىشتىيەو، ئەوەى بى كەك بوو فرېيدا. بەدانانى چەند كتيبيك گرىنگرينيان (احياء علوم الدين) بوو. بۆ نمونە لەم سەردەمەى خۆماندا چەندان پياو پەيدا بوون وەكو نوپكەرەو ەيەك ھەلدەسوران، يەكك لەوانە مامۆستاي ھەكەوتووى زەمانە "سەعیدی نورسى" يە، تەماشادەكات زانست بەرادەيەك زال بوو بەسەر خەلكيدا خەرىكن دەپپەرستىن و ھەموو شتىكى تريان لەبىر چۆتەو، (بديع الزمان) سنورى بۆ زانست دانا و خستىيەو جىي خۆى، بەنوسىنى "پەيامەكانى نور"^۶. بەلام لەسەردەمى مەولانا جەلالەددىنى رۆمى فەلسەفە بەجورىكى وا جۆشى بەعەقل سەندبوو كە ھەموو سۆزو عاتىفەيەكى ووشك كرىبوو، بەرادەيەك عەقل پەرەى سەندبوو كە خەلكى تەنھا فېرى شەپە قسە و قسەبازى كرىبوو، دل و دەروونيان لەبىر چوو بۆو، بۆيە مەلانا راپەرى و عەقلى خستەو جىي خۆى و سنورى بۆ دانا و مافى خۆى دايەو بە "مەسنەوييەكەى" سۆزو عاتىفەى خەلكى

^۶ چونكە لەم چەرخەدا گومرايى زانستى (الغلاة العلميه) پەل و پۆى بۆ بناغەكانى تيمان ھارېشتو بە نورسىنى پەيامەكانى نور توانى لەم لاينە بەتەواوتى دېن بكاتەرە بى ئەوەى لە نورسىنەكانيدا دىن و زانست لەيەك جيا بكاتەرە

جۆش و خرۆشدا و کلپه‌ی ئاگرینی به‌ردایه‌ دلی خه‌لکی به‌باسی ئه‌وین و عه‌شقی حه‌قیقی، ده‌نگی له‌ناو ئومه‌تی ئیسلامیدا زرنگایه‌وه، به‌پاده‌یه‌ك ده‌لی ئه‌وه‌ی دلداری حه‌قیقی نه‌بی‌ت هیچ جوړه چیژنك له‌ئیمان و ژین نابینیت وه‌ده‌یه‌ویت تیمان بگه‌یه‌نیت، گهر خو‌مان نه‌سوتینین به‌ئاگری عه‌شق نابینه‌ ئه‌و که‌سه‌ی که‌بتوانین ده‌وریکی ته‌واو له‌خزمه‌ت کردندا ببینین، هه‌روه‌کو چۆن کوته‌له‌ دارنك که‌ جوان سوتا و ئه‌م دیوو ئه‌و دیو کرا تا چاکتر بسوتی، بیگومان له‌ناکامدا ده‌بیته‌ خه‌لوزیکی ره‌ش و پشکوویه‌کی جوان و په‌نگین و گه‌شاوه‌ی بی دووکه‌لی لی ده‌رده‌چیت، گهر ئیمه‌ش به‌ئاگری عه‌شقی حه‌قیقی خو‌مان سوتان و، ئه‌م جه‌سته‌یه‌مان به‌ته‌واوه‌تی ره‌ش بووه‌ وه‌کو خه‌لوز، ئه‌و کاته‌ پوچه‌کانمان ده‌بیته‌ پشکوویه‌کی بلیسه‌دار و گه‌ریکی بی دووکه‌ل.

بویه‌ به‌پیویستم زانی ئه‌م پیاوه‌ مه‌زنانه‌تان پی بناسینم بۆ ئه‌وه‌ی تی بگهن که‌ به‌دریژایی میژووی ئیسلام له‌سه‌رده‌می پیغه‌مبه‌ره‌وه‌ "صلی الله علیه وسلم" تاوه‌کو ئیمپروئی ئیمه‌ ئه‌م ئیسلامه‌ بی مامۆستاو و رابه‌ر نه‌بووه‌، دیسان بۆ ئه‌وه‌ی که‌لک له‌خو‌یان و ژیانیان و تیکو‌شان و ئامۆزگارییان وه‌ربگرین، نه‌وه‌ک ته‌نها به‌وه‌نده‌وه‌ بوه‌ستین که‌ خو‌مان به‌سه‌رده‌می پیغه‌مبه‌ر "صلی الله علیه وسلم" و هاوه‌له‌کانیا نه‌وه‌ به‌سته‌ینه‌وه‌،

چونكه زۇرجار ئەمانەۋىي ژيانى ئەوان بەيىنىنەدى، وەرەستەو خۇ لەۋانەۋە ۋەرى بگرين.. بەلكو پىۋىستە ئەۋە بزەنن كە نوپكەرەۋە لە چەرخی خۇيدا پردىكە لەنىۋان سەردەمى پىغەمبەر و چەرخەكەى خۇى كە تىايدا دەژى .عومەرى كوپرى عبدالعزیز كە بەنوپكەرەۋەى يەكەم دادەنرى بابزانن چى فەرموۋە لەو سەردەمەى خۇيدا كەسەرەپاى ئەۋەى خەلىفەى مۇسلمانانى ئەو سەردەمەى خۇى بوۋە دەلى "دەترسم كە دین بەشیۋەيەكى وابچەسپىنم بەسەر خەلكىدا كەلە توانا ياندا نەبىت، ئەمجا گىرو گرفتتىكم تووش بىت كە بۆم چارەنەكرىت بۆيە لەگەل دىنەكەدا شتىكى دونىايى موباح تىكەلاۋ دەكەم بۆ ئەۋەى دلىانى پى نەرم بىت و بىزار نەبن"^۷ وقد روى عن الامام

^۷ بۇ گۇپىنى بارى خراپ و پەۋشتى تاشرىن پىۋىستە پەنا بىرىتە بەر مەندىك شتى موباح بۇ ئەۋەى جىگەى ئەو باۋە خراپە بگرىتەۋە، ئايىنى ئىسلامىش پىنگەى داۋە بەبانگ كەرانى بۇ ئەم جۆرە گۇپىنە، ئەۋىش بەدروسىت كەرنى خۇشەۋىستى و دل پارگرتن. تاكو دلىان بگەنەۋە بۇ كارى خىرو چاكە و بەناسانى لەو پەۋشتە تاشرىنە ۋاز بىنن.

بۇ ئەۋەنە ئەو كەسەى كەلەناۋ زۇنگاۋى خراپەكارىدا دەتلىتەۋە، بۆت ھەيە كە خۇشەۋىستى لەگەلدا دروست كەيت و دلى پارگرتن، بۇ ئەۋەى ۋاز ئەۋە شتە خراپە بىننن . . باۋىك كوپكەى يان ھارپىكەى قومار چى يە، لەبەرامبەر ئەو قومار كەرنە فىرى ۋەرزىيان كات و ۋەلەمەر يارىيەكدا سەركەمىتنى بەدەست ھىنا خەلاتىنى پىشكەش كات: يان فىرى سۋارى و پەمازى و...ھىد، كات بۇ ئەۋەى ئەۋە بۇ شايىى يەى كە لە ژيانى پەيدا دەبىت بەۋ ۋازەننە ئەۋە قومار كەرنە بەۋ ۋەرزىش و يارى كەرنە پىركاتەۋە، جا ئەگەر ئەۋەكەسە خەرىكى ھاتۋوچۇ مەلھاكەن بىت با لە جىياتى ئەۋە گەشت و گوزارىان پى بىكات، ۋە ئەگەر بەرتىل خۇرە يان ھەزى لە خوارىنى مالى خەلكە و بەلاش خۇرە بالەجىياتى ئەۋە كرئەى زىاد كات . . ئەم چارەسەر كەرنەش ھەندىكىان لە دەست كارىدەستى ئەۋە ئاۋچەيەدايە ھەر پەم شىۋەيە . . . ص ۸۱ اصول الدعوة للەكتۇر عبدولكەرىم زىدان.

الفیه عمر بن عبدالعزیز انکو قال "والله ما استطیع ان اخرج لهم شیا من امر الدین الا ومعه طرف من الدنیا استلین بة قلوبهم خوفا ان ینخرق علی منهم مالا طاقة لی به"^۱ بهائی(مجدد) ئاوا له سهردهمی خوی تیدهگات که پیویسته. ته ماشا ده که ین که عومهری کوپی عبدالعزیز نامه یه که دنووسی بۆ کوپه زاکه ی عومهری کوپی خه تتاب خویان لیی رازی بی له نامه یه کدا داوا دهکات که سیره تی باپیری بۆ بنوسی بۆ ئه وهی له سهری برپوا وه کو ئه و بکات .. که چی وه لامی کوپه زاکه ی عومهر ئه وه بوو" تو عومهر نیت و ئه وانه ی له چوار ده ورتن، ئه وانه ین که له چوار ده وری عومهر بوون، بۆیه پیویسته له سهرت، وای ئیسلامه که بچه سپینیت که له گه ل توانای خه لکی چوار ده ورت بگونجی". بهائی بۆیه پیویسته ئاگامان له نزیکترین (مجدد) بیئت له ئیمه وه بۆ ئه وهی چاویان لی بکه ین و شوین پی یان هه لگرین. وه نه بی ئه وه بزانی (مجدد) ی هه موو چهر خه کان وه که یه کن و جیاوازیان نیه، ته نها له چۆنیه تی دروست کردنی دهرمانی ئه و چهر خه و شیوازی به خشینه که ی نه بیئت، بۆیه گهر جی گۆرکی یان پی بکریئت ئه و ده وره ده بینن که له و سهرده مه دا

^۱ الخواطر- سعید رمضان

پښوېسته جالهم باره يه وه ماموښتا "سه عیدی نورسی"
 دهغه رمووی "نه گهر من له چهرخی (پومی) دا بڅایامیه
 (مه سینه وی) م دهنووسی، نه گهر (پومی) یش له م چهرخه دا بڅایامیه
 په یامه کانی نوری دهنووسی".

له کوټاییدا ده لیم بویه پیم خوشه که نه م پیاوه مه زنه به گه لی
 کورد بناسیم چونکه تا نیستا وای دهر باره نه نو سراه، تنها
 کاک نه حمده تاقانه کورته یه کی ژیا نی نووسیووه له گه ل
 وهر گپړانی سرودی نه ی (به ناوی مه ولانا جه لاله ددینی پومی و
 سرودی نه ی). وه ماموښتا محمد شلماشی تنها هندیك
 له چیروکه کانی له زمانی فارسی یه وه کردووه به کوردی به ناوی
 (ناوینه) خوا پاداشتی چاکه یان بداته وه، وه هیوادارم له کم و
 کوپی ببورن، خوداوهندی مه زن یاریده دهرمان بیت.

نژاد په ووف عارف

ړانیه ۱۹۸۵

سەردەھى مەولانا

جىھانى ئىسلامى پىيوستىيەكى زۆرى بە كەلەپياۋىكى
لېھاتوو و بلىمەتى وەھا ھەبوو، نوئى كەرەھى ئەم ئايىنە بىت،
كەبەلىكۆلىنەو و ووردىوونەو، چوويىتە ناو جەرگەى
فەلسەفەو بەسەلامەتى لىي ھاتىيەتە دەرەو، لەپاشان
بەتەجرەبەى خۆى بۆى دەرگەوتىي كە فەلسەفە سەرابىكە نەزان
بەئاۋى تىدەگا، وەبتوانى بەووردىوونەو توئىژىنەو
لىكۆلىنەو، تەلىسمى لەفزی و دەھۆلى بۆشى فەلسەفە
دەرخات، بۆ ئەو كەسانەى تەجرەبەيان دەربارەى فەلسەفە نىيە
و، تىايدا قوول نەبوونەتەو، ئارەزوويان لىيەتى و شوئىنى
دەكەون. جىھانى ئىسلامى لەو كاتەى پىيوستى بەكەسىك بوو،
كەبتوانى بەو دلە پەر لەسۆز و بەو عاتىفە بەھىزەيىيەو،
گىيانىكى نوئى بكا تە بەر ئەو كۆمەلگايەى كەتيايدا عەقل زالبوو
بوو لەسەر حىسابى عاتىفە، كزى و مەلوولى پرووى تى

کردبوون. كه سيك بيٽ كه بتواني قسه زاني (علم الكلام) يه كي تر
 بينيٽه كايه وه، له سهر شيوازيكي نوي و به گز عه قلدا نه چيټ.
 مهبه ست ئه وه يه ته نها بريتي نه بيٽ له شه ره قسه و به زاندي
 ئه و ئه و، به لكو بريتي بيٽ له كردنه وه ي گري كوي ره ي فيكرو
 دهر وون، كه قسه زاني له پاش خوي به جيي هيشتووه،
 وه به خشي ني ئارامي و نوري ئيمان به دل به به رد بووه كان.

ئه و پياوه ي كه پيوست بوو بو ئه م كو مه لگا و سه ده يه
 به دي هات له كه سايه تي مه ولاناي پومي، وه ديواني هو تراوه كه ي
 كه ناسراوه به (مه سنه وي معنوي) شوپ شيك بوو كرا به سهر
 قسه زانيداو هي زو پيزي لي بري، وه ره خنه يه كي زوري شي گرت
 له فله سه فه له پرووي به رنامه و پار ه ويه وه، ئه و فله سه فه يه ي
 كه له سنوري تاي به تي خوي لايدا بوو، وه زياده ره وي كرد بوو له
 مل كه چيٽي بو (حه واسه كان) هه ستياره كان و عه قل په رستي،
 ته نانه ت بنه مايه ك بوو بنيات نرا بو قسه زانيه كي نوي، كه زياتر
 قه ناعه تي ده به خشي به و عه قل هه سه ركيش و هه ميشه هه لچووه،
 به و دهر وونه په شيوو شله ژاوانه، له ئاستي ئه و عيلم ي كه لامه ي،
 كه به دريژايي سه ده كان كرد بووي به پيشه ي و بانگي بو ده كرد.

ژیان و به سهرهاتی

مهولانا جه لاله دینی پومی له شه شنی (ربیع الاول) ی سالی ۱۶۰۴ ک له شاری "به لڅ" ی ناوچه ی خوراسان هاتوته دنیاوه، بویه هندیك جار به جه لاله دینی به لڅی یان مهوله وی به لڅی نار دهریت. باوکی که "موحه مه دی کوپی حسینی خه تیبی به کری" یه و نازناوی "به هائه ددین وهله ده" و به شای زانایان ناسراوه، وه له پره سن و وه چه ی ئه بویه کری صدیقه "خوا لیان رازی بیت". مهولانا جه لاله ددین دهستی کرد به خویندن لای شیخ "بورهان ددین موحه قیقی تهرمه زی" که یه کیك بوو له قوتابیه کانی باوکی و له سهردهستی ئه و پیگه یشتوه .. جا باوکی مهولانا "شیخ به هائه ددین" ره خنیه کی زوری دهگرت له زانایانی سهرده می خوی، دهرباره ی ئه وه ی که خویان خهریک کردوه به زانسته عه قلییه کانه وه و، ههول و تهقه لایه کی زور ددهن بو ئه وه ی فیتری بین، وه دووره په ریزن له قورئان وحه دیس. شیخ (به هائه ددین) ی باوکی مهولانا زور به سام و به هه یبته و به ویقار بوو، زور پیزی ئی دهگیرا له لایه ن خه لکیه وه به گشتی و، زانایان و هه لکه وتوانی سهرده می خوی به تایبه تی، وهله هه موو لایه کی وولاته وه داوای فهتوایان ئی دهکرد، ئه و خه لکه زوره ی که له دهوری کوپو بوونه وه رقی "خواره زم شا" ی ههستان و داوای به جی هیشتنی وولاته کی ئی کرد، ئه ویش به خوی و بنه ماله که یه وه کوچی کرد.

له زۆر لهو شارانهی هاتوونه ته پێگای، مه نزلێ تیا دا کوتاوه،
 خه لکی ناوچه که زۆربه گهرمی پيشوازيان ئی کردوه، پريزيان
 گرتوه، تاوه کو به تهواوه تی له "قونیه" له سالێ ١٦٢٦ ک
 جيگيربووه به يعه تی به ست له گهل "عه لائه ددين که ی قوباد" ی
 سولتانی پۆم که زۆربه جوانی پيشوازی ئی کردو، پريزيکی زۆری
 ئی گرت.

جا له کاتی ئەم کۆچ کردنه دا، له سالێ ١٢١٢ ی زاینیدا به شاری
 "نيساپور" دا تێ ده په پهن، چاويان به "فه ره يده دینی عه تتار" ی
 صوفی و خواناس و شاعیری مه زن ده که ویت، جه لاله دینی پينج
 سالانه ی ده چيته دلّه وه، هیوای سه رفرازی بو ده خوازیّت و،
 نوسخه يه ک له کتیبی "ئيله هی نامه" و هه نديک
 ده لێن "ئه سرار نامه" ی پي ده به خشی.

شیخ به هائه ددين دوو سال له شاری "قونیه" دا مایه وه و تا سالێ
 ١٦٢٨ ی ک دنیای به جي هیشت، پاشان کو په پيگه يشتوه
 هه لکه وتووی که مه ولانا بوو جي ی گرتوه.

ميربدراالدين "كه رتاش" ماموستای سولتان خويندنگايه کی بو
 مه ولانا بنيات نا، که ناسرا به خويندنگای "خودا وه نديکار" و
 وه قفيکی زۆريشی بو بريه وه، مه ولانا ی کرد به سه روک و ليپرسراو
 تيايدا.

مه ولانا به رده وام بوو له وانه ووتنه وه ئامۆزگاری و پابه ری
 کردن له سه ر شيوازی باوکی مه زنی، ئەم پایه به رزه و جيگه

پیرۆزه، نه‌بووه هۆی به‌ربه‌ستیک، له‌پێگای فراوان کردنی خویندن و خوشاره‌زاکردن و لیکۆلینه‌وه، قوول بوونه‌وه له‌زانسته‌کاندا، تاوه‌کو له‌سالی "١٣٦٠ ی ک" پووی کرده وولاتی شام و له‌ خویندنگای "حه‌له‌وی" یه‌ ی شاری حه‌له‌ب نیشته‌جی بوو، وه‌که‌لکێکی زۆری وه‌رگرت له‌ که‌ماله‌دینی کوپی عه‌دیم، زانایانی حه‌له‌ب دانیان نابوو، به‌ لێها تووی و هه‌لکه‌و تووی و، به‌رفراوانی ئه‌و له‌زانستدا پاشان له‌ حه‌له‌به‌وه پووی کرده دیمه‌شق له‌وی له‌خویندنگای "موقه‌دده‌سیه" دامه‌زر، به‌رده‌وام کوپی ده‌به‌ست له‌گه‌ل شیخ محی الدین عه‌ره‌بی و، شیخ سعدالدین ی حه‌مه‌وی و، شیخ عوسمانی پۆمی و، شیخ ئه‌وحه‌ده‌دینی کرمانی و، شیخ صدرالدین قۆنه‌وی، که‌ هه‌موویان له‌و سه‌رده‌مه‌دا له‌دیمه‌شق کۆبیونه‌وه.

مه‌ولانا له‌سالی "١٣٤٦ ی ک" گه‌رایه‌وه "قونیه"، که‌وته‌ خو خه‌ریک کردن به‌ وانه‌ووتنه‌وه و فتوادان، زۆربه‌ی ئه‌و زاناو پیاو ماقولانه‌ی کشان به‌ره‌و "قونیه"، زیاتر ئه‌وانه‌ بوون که‌ وولاته‌که‌یان به‌جی هیشتبوو له‌ترس و بیمی فیتنه‌ی "ته‌ته‌ره‌کان"، بۆیه‌ ببووه‌ شاری زانست و، مه‌له‌به‌ندی زانایان و هه‌لکه‌وتوان، هه‌روه‌ها هاوه‌له‌کانی شیخ "محی الدین عه‌ره‌بی"، پاش مردنی هه‌ر له‌وی جیگیر ببوون له‌وانه‌ شیخ صدرالدین قۆنه‌وی بوو. مه‌ولانا ئی بڕابوو بۆ وانه‌ وتنه‌وه‌و فه‌توا ده‌ب‌کردن، وه‌خویندنگا‌که‌ی نزیکه‌ی (٤٠٠) که‌س وانه‌ی تیا

دەخویند.

مەولانا بەردەوام بوو، لەدەرس و وتنەوێ گەلێك گەياندن،
هەر وەكو مامۆستایەکی خویندنگاو زانایەکی ئایینی دەژیا،
تاپوودانی ئەو پووداوەی کە تەوژم و پارەوی ژيانی بە تەواوی
گۆپری و، قەریحەی کردەوێ بە هەری ژيانی بلیسەیی سەند، کە
هۆکاریك بوو بۆ ناوبانگ دەركردنی و دوور بینینی و نەمری ئەو
پیاوێ بەرزە.

لە "جمادی الاخره" ٦٤٢ ی ک پیاویکی صوفی لە
تەوڕیزی ئێرانەوێ گەیشته قونیه، کە ناوی "موحەمەدی کوپری
عەلی کوپری مەلیك داد" بوو، ناسرا بوو، بە شەمسی تەوڕیزی،
خەلکی کەم ئاگای پەسەن و ئەحوالی ژيانی بوون، پۆژیکیان
مەولانا جەلالەددین لە گەلێ کۆمەلێك لە زانایان و قوتابیانی
سەردەمی خوێ بە پێگادا دەپۆیشت، خەلکیکی زۆریش چوار
دەوریان دا بوو، پرسیاریان ئی دەکردو کە لکیان لێوێ دەگرت. لەم
کاتەدا "شەمسی تەوڕیزی" ھاتە پێشەوێ لێیان نزیک بوو،
ووتی: مەبەست چیه لە خویندنی ماتماتیک و زانستی؟ مەولانا
ووتی: بۆ ئاگادار بوون و شارەزا بوون لە ئادابەکانی شەرع...
شەمسی تەوڕیزی بەو پەڕی متمانەو لەسەر خۆییەو ووتی:
نەخێر... بە لکو گەیشتنە بە زانراوێ (معلوم) هەکان، و ئەو بەیتە
هۆنراوێیە "حکیمی ئنائی" خویندەوێ کە تیایدا دەلی: "ئەگەر
زانستێك نە فەست پێنەگرت، نە زانی زۆر باشترە لەو زانستە" بۆیە

۱۷۴۴ دین و اقسی و پرمای، شه مسه دین نیشانه که ی پیکار، نهو
نیرهی بوی هاویشته گرتی.

مهولانا له گهل ماموستا تازه کهیدا گه پرایه وهو بۆ ماوهی چل پوژ
به یه که وه مانه وه، له هه ندیک پریویه تدا ده لیّن که بۆ ماوهی
شه ش مانگ له گه لیا له ئیعتیکافدا بووه، له هۆده که ی "صلاح
الدین" زهرکوب "الدقاق" که پینگه به هیچ کهس نه ده درا بچینه
ژووره وه بۆ لایان جگه له "صلاح الدین" خوی نه بیّت،
جه لاله ددین به م به یه که گه یشتنه پر بوو له گیانیکی تری نوی،
جیهانیکی تری لی ئاشکرا بوو، که پر بوو له حه قانیق و
ئه زواق، راستی ئه مه ش، مهولانا خوی ده ست نیشانی کردووه
له یه کی که له به یته کانیدا که ده لی "شه مسی ته وریزی بوو، پر یبازی
حه قیقه تی پینیشاندام، هه ر ئه ویشه قه رزار باریم له گه یشتنمدا
به ئیمان و یه قین". سولتان وه له د که کوپی مهولانا یه ده لی "نهو
ماموستا مه زنه، بوو به قوتابییه کی بچوکی شیخی ته وریزی، که
هه موو پوژیک ده رسی لیوهر ده گرت، سه ره پای ئه وه ی که پله یه کی
زورشاره زاییانه ی بری بوو له زانسته کان و زوری ش
تی یگه یشتبوو، له زوه دیشدا زور پیشکه وتوو بوو، به لام له لای
ئه م ماموستایه عیلمیکی نویی به دی کرد، که به هیچ جوړیک
ناگای لی نه بووه".

^۹ راستی و چه شه.

مەولانا بەتەواوۋەتى مىل كەچى شىخە تازەكەى بوو بەو پەرى گەشەو زەوقەوۋە پۈۋى بەلاى ئەودا وەرگىپراو، بەتەواوۋەتى لەقوتابى و مورىدەكانى بى ئاگا بوو، ئەم پرووداۋە سەختەش زۆرگران بوو بەلايانەو، بوو ھۆى ھەلچونيان و دەيانووت ھەموو تەمەنمان لە پىناۋى خزمەت گوزارى شىخدا بەخشى، وە كەرامەتمان بەچاۋى خۇمان دى، بەھۆى ئىمەوۋە ناوبانگى بەھەموو لايەكدا بلاۋ بوۋە، پىاۋىكى نەدىۋى نەناسراۋ ھات و لە ئىمەى كرد و لىى داگىركردىن، ھىچ چارىكمان نىە بۇ بەيەك گەيشتن و بىنىنى، دەرس و محازەرەكانى پەكى كەوت و وەستان، بىگومان دەبىت ئەم پىاۋە پىاۋىكى سىحر بازىيت، ياخود لىزان و قسەزانىكى زۆر لىھاتوو بىت، وا ئەم كىۋە داکوتراۋەى بەزانست و زانن، بەم شىۋەيە ھەرەك پوشكەيەكى بى نرخ يان كاغەزىكى سوكلە راپىچ كرد.

دوژمنايەتيان لەگەل "شمس الدىن" پەرى سەند، بىريارىان دا لە قونىە دەرى بكن، بۇ ئەوۋى جارىكى ترپوخسارى مامۇستاكەيان بىننەو، پاشان بىنەوۋە گەلىكى چاك، بەلام "شمس الدىن" ئارام و حىلمىكى زۆرى ئواند بەرامبەر بەم كارەساتە، تا لەسنور دەرچوون، "شمس الدىن" ترسا شەپو ئاژاۋە پۈۋ بدات، بۆيە بەدزىيەوۋە لە قونىە دەرپەرى، ئەمەيش لەشەۋالى سالى ٦٤٣ ى ك بوو پاش ھاتنى بۇ قونىە بەسالىك و چوار مانگ.

جەلالەددىن زۆرخەمبار بوو، بە وون بوونى مامۇستاكەي، بە
پادەيەك وازى ھىنا لە گىشت قوتابى و مورىدەكانى، ۋە ئەو ھىواو
ئاواتەي بەتەماي بون پاش دەربەدەرکردنى "شەمس الدىن"
بۇيان نەھاتە دى، بەلكو بوو ھۆي بى بەش بوونى ھاوپىياني
راستگۆو بەۋەفا لەكەلك ۋەرگرتن لە شىخە مەزنەكەيان.

شىخ بە دابراوى مايەۋە لە خەلكى و گۆشە گىر بوو، وازى
ھىنا لەكارو پىشەي خۆي تاۋەكو لەناكاودا نامەيەكى
شىخ "شەمس الدىن" ى پى گەيشت لە دىمەشقەۋە، بەم نامەيە
دەروونى جەلالەددىن ئاوى خواردەۋە و برىنى سارپىژ بوو، پاشان
گەپرايەو بۆ كۆپى گوى گران ھەرۋەكو جارانى پىشوو، زۆر
بەپروويەكى گەش و پەر لە سۆزەۋە پووى كرده ئەو كەسانەي
كەبەشداريان نەركردبوو لەدەربەدەرکردن و ئازاردانى "شەمس
الدىن" پاشان نامەيەكى پەر لەسۆز و خۆشەويستى نووسى
بۆ "شەمس الدىن" كە لە يەككىياندا دەلىت:

ئەي نوورى ناو دل ۋەرە

مورادى ناو دل ۋەرە

ئەي ئەو كەسەي لەتۆۋە

ئەوينم زانى ۋەرە

ئەي ئەو كەسەي گەيشتن پىت خۆشە

بەجودايت خەمبارى و ناخۆشەيە

تۆ ۋەك خۆر دوور و نزىكىت يەكە

ئەى نىزىكى و دور وەرە

دل و دەروونى ھەلچوى خەلكى دامركايەو، جەلالەدینیش
كە زانى خەلكى وازيان ھىناو ھە دورژمنايەتى و
دووبەرەكايەتى ھەگەل "شەمس الدین"، كوپرەكەى كە ناوى
"سولتان وەلەد" بوو ھەگەل ديارىيەكى زور گران بەبەھا نارد
بۆلای، بۆ ئەوھى ئەو ديارىيانە بخاتە بەر پىی و داواى لىخوش
بوون بۆ ئەوانە بكات كە ئازاريان داو ھەگەل نامەيەكى جوان و
پازاو ھەتيايدا داواى لى كردبوو بگەریتەو بۆ لايان ھە قونىە.

بەلى "شەمس الدین" ھاتەو قونىە، جەلالەددین زور دلشاد
بوو، بەجووتە كۆپيان گەرم بوو. پىز و خوشەويستى زور
زيادى كرد ھەگەل شىخەكەيدا، بەلام ماوھەكى زور تىنەپەرى
بەسەر ئەم نىعمەتە تا جارىكى تر ئاژاو و ئاشووب بەرپا
بۆو، ھەكەسانەى بەشداری ئاژاو و ئاشووبى ئەم جارەيان
كرد كوپرە ئاوەنجیەكەى خوى بوو، كە ناوى "شەلى علاءالدین"
بوو، وە بۆ جارى دووھم "شەمس الدین" وون بۆو.

ئەم جارە جەلالەددین سەرى دنیای لى ھاتەو يەك و گەيشتە
تىنى، بۆیە ھەموو ئەو كەسانەى كە بوونە ھوى ئازاردان و،
وون بوونى "شەمس الدین" دوورى خستەو ھە خوى و دەرى
كردن بەلام ئەم جارەيان زیاتر خەرىك بوو بە كۆپى گوى
گرانەو، ئەمەيش ھە سالى ۶۳۵ ى ك دابوو.

جەلالەددین شوین ئەما نەگەرئى بە داواى شىخەكەيدا، جا كە

ھىچ شوينەۋارىكى نەبوو، ھالى بەتەۋاۋەتى گۇپراۋ تەنانەت نەيدەتۋانى ساتىك ئارام بگىرىت، ھەردەم دەرھات و دەچۈۋ لە خویندنگاكەيدا ھەرۋەكو وىل بووبىت، بەرادەيەك ھەر نركە نرك و نالە نالى بوو، بەردەۋام خەرىكى ھۆننەۋەى شىعرو پەخشانى پەۋان و پەر لە سۆز بوو بۇ شىخەكەى .

ئەگەر پۇژىك لە پۇژان يەكك لەگەلىدا بدوايە دەرپارەى شىخەكەى و بىووتايە چاۋم پى كەوتوۋە، يان بە خزمەتى گەيشتوۋم لە خۇشىدا جل و بەرگەكەى خۇى دادەكەند و پىشكەشى دەكرد.

جەلالەددىن پروى نا بەرەو شام بۇ گەپان بە شوين "شەمس الدىن" ۋە ھەندىك لە ھاۋەلەكانى لەم سەفەرەدا ھاۋرپىيەتيان كرد، پاشان گەيشتە دىمەشق و گپرى خۇشەۋىستى و عەشقى بەردايە دلى خەلكى دىمەشق، بەسەر سورسومانىكەۋە دەيانوۋت: ئەۋ پياۋە كىيە كە پىگەيشتوۋى سەردەمى خۇى و، بى ھاۋتاي زەمانى خۇى بەم شىۋەيە وىل و سەرگەردان كردوۋە؟!

جا لەپاش ئەۋەى كە ھىچ شوين پىيەكى "شەمس الدىن" ى بەدى نەكرد، بەدەرۋوۋنىكى پەر لە ئارامەۋە ۋوتى: جياۋازى نىە لەنىۋان من و "شەمس الدىن" دا، ئەگەر ئەۋ خۇر بىت من زەرپەيەكم، ئەگەر ئەۋ دەرپايەكە من دلۇپىكم، جا نورى زەرەش ھەر لە خۇرەۋەيە و، ژيانى دلۇپىكىش ھەر لە دەرپايەيە،

مهولانا سهر له نوئ گه پرايه وه قونيه".

له "قونيه" چهند ساليكي تر مايه وه، به لام دووباره ئاگرى خوشه ويستى له دهروونيدا كلپه ي سه ندو، له گهل كومه ليك له هاوپريكانى گه پرايه وه ديمه شق پاشان كاتى گه يشته ئه و قه ناعه ته ي كه خوى عه ينى "شه مسه" به ره و "قونيه" گه پرايه و ووتى من كاتى خوى ده گه رام به شوين "شه مس الدين" دا به لام گه پرانه كم له راستيدا خوى برى تى بوو له پشكنين به شوين خوڤدا ئه وه ي كه له "شه مس الدين" دا هه بوو هه مووى له خوڤدا هه يه، گه يشتبوو ه پله يه ك ئه وه ي به دى ده كرد له "شه مس الدين" دا له خوڤيدا به دى ده كرد.

پاشان شيخ "سه لاحه ددينى ده قاقى" كرده هاو نه ينى و خه ليفه و هاوپري ژيانى تايبه ته ي خوى، واى به سهر هاتبوو له لاي ئه و نه بوايه لاي هيج كه س دلى ئارامى نه ده گرت.

سه لاحه ددين به م شيوه يه ژيانى گرت ه بهر بو ماوه ي بيست سال تا سالى ٦٥٧ ك وه فاتى كرد، پاش سه لاحه ددين، شيخ جه لاله ددين "شلبى حسام الدين" ي كرده هاو كوڤو دانىشتنى تايبه ته ي خوى، وه ههر ئه و يش بوو بووه هوكارى دانانى "مه سنه وى"، وه ههر به هوئى ئه وه وه بوو دهروونى خرؤشاو قه ريجه ي كرايه وه، به لام كاتى خيزانى حسام الدين وه فاتى كرد، بووه هوئى خهريك بوونى "حسام الدين" و، دوور كه و تنه وه ي له جه لاله ددينه وه و، ئه مه ش كارى كرده سهر

دەروونی جەلالەددین و، ووشك بوونی قەریحەى مەولانا،
وہستانی لە نویسنی مەسنەوی.

جەلالەددین ھەر وەکو لەو و پیش باسی حالیمان کرد،
ئارام و پشیوی ئی دەبرا، گەر لای یەکیك نەبوا یە کە ھاوگری
بیت و دەروونی لەگەڵ دەروونیدا بگونجیت، جا مامۆستاکی
کە ناوی "سید بەادین" ە یە کەم کەس بوو کە ئەم ھاوگری و
ھاوسەریتیەى لەگەڵیدا بوو جا کاتی کە وەفاتى کرد، شیخ بو
ماوەى پینچ سال مایەو، تیایدا ھەستى بەبى تاقەتیەکی زۆرو
ژیانیکی غەریبی دەکرد، پاشان "شەمسى تەوریزی" ھات و
ئەو بیتاقەتیەى نەھیشت، بەلام کاتی کە دیار نەما دیسان ئەو
غەریبیە پروی تیکردەو، ھەروا بەپەشو کاوی و پەژارەو
مایەو تەو کو ئەو بۆشاییەى، بە "سەلاحەددینی دەقاق"
پەکرەو، پاشان بە "شەلبى سەلاحەددین". ھەر وەکو بلیت
ئەو بەھرانەى، کە خراونە تە دەروون و فیتەتیەو، پیویستی
بە یەکیك ھەیە کە بیخروشینى و بیخاتە جۆش.

بەلى دانانی مەسنەوی، جگە لە وەلامدانەو یەکی پۆحى
ئەم بانگەوازە شاراو یە نەبیت ھیچی تر نەبوو. جا
ھەلبەژاردنى ھاوپی و ھاو لانی ژيانى، وەکو سەلاحەددین و
حسام الدین بە ھۆی زانیاری و زوھد و کەشف و کەرەمەتیانەو
نەبوو، بەلکو بەھۆی گونجاوی پۆح و ھۆش و دل و
دەروونیانەو بوو. وەباسى ئەو ھشی کردووە کە ھۆی جۆش و

خروشی بۆ سەلاھەدین، زیاتر لە یەکیکی ترو، ھۆگر بوونی پییەو، تەنھا ئەو بوو کە گونجان پوویداو لەنیوانیانداو هیچی تر، وە فەرموویەتی: ئەگەر خوشەو یستیک بنیات نرا لەسەر گونجان، هیچ جوۆرە پەشیمانیکە بەدوادا نایەت نە لەدنیاو نە لەئاخیرەتدا، بۆیە ئەوانە ی کە تیبینی ئەم گونجاندنەیان نەکردوو هەمیشە ئاواتە خواز دەبن و دەلێن: "يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَخْذُ فُلَانًا خَلِيلًا" (٢٨)، بەلام خوشەو یستانی بەیەکەو گونجاو هیچ جوۆرە ناکۆکی و، پقە بەرایەتیە ک نیە لەنیوانیاندا، نەپەشیمان بوونەو و نە لۆمەکردنی یەکتەری تێدایە "الْأَخْلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ" (٦٧) "پاشان دەلێت: " ھەر ئەم گونجاندنە بوو کە ئیمانی دروستکرد لەناو سەحابەکان، وە دل و دەروونەکانی کیش دەکرد بۆ لای پیغەمبەر "صلى الله عليه وسلم" وەفەزلیش ھەربۆئەو گونجاندنە دەگەریتەو، لە ئیمان ھینانی زۆرکەس لە پیشینانمان، نەک بۆ موعجیزات، چونکە کەسیکی گونجاو لەگەل یەکیکی تردا سیفاتەکانی ئەو وەردەگرت و، پەنگی ئەویش دەگرت."

^{١٠} سۆرەتی فرقان نایەتی (٢٨).

^{١١} سۆرەتی زخرف نایەتی (٦٧).

وہفات کردنی مہولانا

لہ سالی (۶۷۲ ی ک) دا شاره کھی جہ لالہ ددین "قونیہ" توشی بوومہ لہ رزہ بوو، وہ ئہم تہ قینہ وہو لہ رینہ وہیہ ہفتہ ییہ کی تہ واوی خایاند، لہم کاتہ دا مہولانا نہ خوْش و، پہ ہہندہ ی جیگا بوو، خہ لکیش لہم کاتہ ناہہ مواردہ زیارہ تیان دہ کردو داوای نزاو پارانہ وہیان لی کرد، بو ئہم بارہ ناہہ مواردہ تیاند، ئہویش فہرمووی "زہوی برسیتہ تی و داوای پاروویہ کی چہور دہکات، بہم زوانہش ئہم پاروہ چہورہ دہگلیت و لہ پاشان ئیوہیش ئہم بہ لایہ تان لہ سہر لادہ چیت".

وہ ہونراوہو پہ خشانیک کی زوریشی دہ خویندہوہ، کہ تیایدا سؤزو نارہ زوی خوی پیشان دہدا بو گہیشتنی بہ خوْشہ ویستہ کھی وہ پیشوازییہ کی گہرم و گوری لہ مردن دہکرد، بہ دہروونیک کی فراوان و پوویہ کی گہشہوہ. یہ کیٹک لہاوپرکانی کہ ناوی "سہدرہ دین" بوو ہات بو خزمہ تی و، دوعای بو کرد و داوای شیفاہ کی زو بہ زوی بو کرد، مہولانا عوزری بو ہینایہ وہو فہرمووی: شیفا ی خوی گہورہیش بو تویت، بہ لام... ناخو لابر دنی پہردہ ی نیوان دوو خوْشہ ویست چ زیانیکی تیداییت؟! جا لہو کاتہ ی لہ سہرہ مرگ

و گيانە لا بوو، فەرمووی: "ئەگەر تۆ خاوەن باوەر و شیرین بێت، ئەوا مردنە کەشت زۆر خوش و بەتام و شیرینە، چونکە مردن خاوەن باوەرە، وە ئەگەر تۆیش کافرو تال و بی تام بیت، ئەوا مردنە کەشت کافرانە و تال و گرانە". بەو جۆرە بە بەردەوامی خەریکی پوونکردنەوێی حەقاییق و زانین بوو، تاوەکو گيانی پاکى لە گەل خۆرئاوا بووندا لە ساڵى (١٧٥٠ى ك) بەرزبوووە بۆ ئاسمان، بە دیدارى خۆشەويستەكەى شادبوو کە هەمیشە گریه و زاری بوو بە دوایدا.

كاتێک تەرمەكەى بەرەو گۆرستان هەلگیرا، خەڵکی زۆرى شارەكەى دابارى بەسەردا، ژمارەیهكى یەكجار زۆرى ئۆ کۆبوونەووە تەنات زۆر لە شوێن کەوتوانى ئایینەکانى تر، بەشداری هەلگرتنى تەرمەكەیان کرد بۆ گۆرستان، و هەموو بەجاری بۆ گيانى پاکى مەولانا دەگریان، غەم و پەژارە دایگرتبوون. جولهکەو ديانەکان لەم بەرێ کردنەى مەولانادا بەدەنگى بەرز ئینجیل و تەوراتیان دەخویندەو، مۆسڵمانەکان، هەرچەندە لایان دەدان و دووریان دەخستەو بە سوود بوو، ئەم باسەیش گەشتەو دەم فەرمانەرەى وولات، بەقەشەو پراهیەکانیان ووت، ئیوه چیتانە بە سەر ئەم کارەو؟ ئەو تەرمى زانایەکی مۆسڵمانانە، ئەوانیش لە وەلامدا ووتیان

"بهۆى ئەوۋە حەقىقەتى پىغەمبەرەكانمان زانى ۋە لە خوڤرەۋشتى ئەودا سىرەتى ئەوليا پىگەيشتوۋەكانمان بىنى".
 لەبەرە بەيانەۋە تەرمەكەى كەۋتەپى ۋ دەمەۋ ئىۋارە گەيشتنە
 گۆرستان ۋ لەشەۋدا نىژراۋ بەخاك سپىردا.

سيفات و رەۋشتى

مەۋلانا ۋەرزىش ۋ مۇجاھەدەيەكى نەفسى بەھىزى ھەبوۋ، ۋە عىبادەت ۋ خواپەرستىيەكى زۆرى ھەبوۋ، "سەبەسالار" كە چەندەما سال ھاۋرپىيەتى كىردۈۋە دەلىت، "قەت بەبەرگى نوستنەۋە نەم دىۋە، ۋەھىچ كاتى سەرىن ۋ نوينى نووستنم لەلا نەدىۋە، جا پۇژىك خەۋ زال بويىت بەسەريا ئەۋا بەدانىشتنەۋە لى ى دەخەۋت" لەيەكىك لەبەيتە شەرىيەكانىدا ئەۋەى دەرخستۋەۋ دەلىت "چۆن يەكىك خەۋ دەچىتە چاۋى ۋ ئەم دىۋو ئەۋ دىۋا كات ئەگەر لەسەر دېكەزى بنوئىت"؟! جا ئەگەر كاتى نوئىژ بەھاتايە پۈۋى دەكرە قىبلەۋ رەنگى تىك دەچۈۋ زۆرىش لەنوئىژەكەيا تى رادەما، ۋە "سەبەسالار" دەلىت "چەند جار بىنيۈمە كەلە كاتى نوئىژى عىشاۋە نوئىژى دابەستۋە بە رادەيەك ھەموۋ ئەۋ شەۋەى بردۋتە سەر لەيەك پركاتدا".

جەلالەددین لە شعرەکانیدا وەسفی نوێژەکەی کردووە بە
 شیوەیەکی زۆر جوان و شەوقدار، ئەمەیش بەلگەیە لەسەر
 ئەوەی کە نوێژکردنەکەی بریتی یە لە نوێژی یەکیکی وێڵو،
 خوشەویستو، تێ پامان لەو نوێژەدا، ئاگای لە خۆی نامینێ
 و، خەریک دەبێت لەگەڵ پەرەردگاری خۆی هیچ ھەستیکی
 نامینێت دەربارەى کات و شوێن، لەگەڵ ھەموو کەرنووش
 بردن و، سۆژدەبردنیکدا فرمیسک دەپژێت و دەچۆرێت بەسەر
 پێشەکەیداو دەتوێتەو لەناو خوشەویستیداو کڵبە دەسینێت.

جاریک لەکاتی نوێژکردندا دەگریا و چاوەکانی فرمیسکی
 تیا ھەل دەقۆلێ و کۆلمی گەشاوەی و، پێشە ناسکەکەی لەبەر
 فرمیسکی زۆر ھەموو تەپ بپوون، سەرماکەى قونیش
 لەزستاندا زۆر توندە، فرمیسکیش لە پوومەت و پێشەکەى
 دەیبەستێت و، دەبێت بەشەختە و ئەویش ھەر لەنوێژی خۆیدا
 بەردەوامە و ئاگای لێ نیە.

زاهیدیکی کەم خۆر و، بەقەناعەت بوو ھەموو ئەو
 دیاریانەى کە بوێ دەھات لەلایەن پاشاو میرو
 دەولەمەندەکانەرە، ھەمووی دابەش دەکرد و دەیبەخشین
 بەھەمیشەیی خۆی بێ بەش دەکرد، زۆریش دل خوش دەبوو،
 ھەركاتی لەھەژاری و برسێتیدا بوايە، ھەموو جار لەم کاتانەدا

دەيووت " ئا ئىستا ھەست بەلىپرانم دەكەم بۆ خواو، ھەست بە
بونى لاوازىتى خۆم دەكەم بەرامبەر بە خوداى گەرە."

زۆر پىاويكى سەخى و دل فراوان و بەخشەر و لەخۇ بوورە
بوو جا ئەگەر سوال كەرىك بەھاتايە و داواى شتى ئى بکردايە و
ھىچى نەبوايە، ئەوا كراسەكەى يان عەباكەى خۇى پى
دەبەخشى، لەبەر ئەو ھۆيە ھەمىشە كراسىكى لەبەر دەكرد
كەبەئاسانى دابكەندرىت، وە زۆر بە توانا و بەئارام بوو.

پۆژىك بەرىگايەكدا دەروات سەگىكى نووستوى چا و پى
دەكەوئىت، كەبەپانايى پىگاكەدا لىي پاكشاو، ئەويش لىرەدا
پاوەستا و چاوەپىي بىدار بوونەو و ئەو گيان لەبەرەى دەكرد،
زۆر بەلایەو وە ناخۆش بوو، بىشىوئى و لەخەو ھەلىسىنى،
لەوكتەدا پىاويك بەوئىدا رەت دەبىت و، لەخەو ھەلىدەستىنىت
و سەگەكەيش سەلمىو و پىگاكەى بۆ چۆلكردن، بەلام مەولانا
ئەم كارەى بەلاو و پەسەند نەبوو، وەپى فەرموو: "ئازارت
پىگەياند."

پۆژىكيان بەلای دوو كەسدا تىپەرى خەرىكى شەرە جنىو
بوون يەككىيان بەوى ترىانى دەووت: ئەگەر تۆ يەك جنىو بەمن
بەھىت من دەجنىووت پى دەدەم ئەويش لەم كاتەدا لەلايان
وەستاو، پىي ووتن: تەكايە بوو وەستىن بۆ من ئەگەر ھەزار جنىووم

پىۋى بىدەن مەن يەك جىنىۋىتەن پىۋى ئادەم، لەم كاتەدا ھەردو
پىۋەكە ئاشت بوونەۋە.

زۆر سووربوو لەسەر كاسىبى ھەلەل، زۆرىش پىۋى لە بىۋى
ئىشى و پىۋىك بوو كەبەبىۋى مەندو بوون بىۋى دەھات، جا
مانگەنە نىۋىكە ۱۵ دىنارى ۋەردەگىرە لە ئەۋقافەۋە، جا
ئەۋىش لەبىرى ئەم پارەيە فەتۋاى بۇ ھەلەكى دەنۋوسى. تاۋەكو
ئەۋ پارەيە ھەلەل كات، ھەمىشە ئامۇڭگارى قوتابىيەكانى
دەكرە كەزۋە ھەبەرى بىدەننى ئەگەر ھەر كەسنىك ھات بۇ فەتۋا
تا زۆر دوا نەكەۋىت لەۋەلام ۋەرگىرتنەۋەدا.

گۆشە گىر بوو لە ھەلەكى، زۆر زۈھدى ھەبوو لە پەيۋەندى
بەستەن لەگەل سىۋىلتان و فەرمان پەۋاكەندا. ئەگەر مىرىك عوزى
بۇ بەيىناياتەۋە كە بۇ نەچۋە بۇ لاي ئەۋىش دەى وت: پىۋىست
ناكات بە عوزى ھىنانەۋە چۈنكە نەھاتىنم پىۋى خۇشترە بۇ لام
ۋەك لە ھاتىنت.

مهولانا جهلاله ددینی پڑوسی

خاوهن بیرو هۆشیکی داهینه رو دامه زینه ری

-علم الکلام- یکی نوی

"مهسنه وی مهعه نوی" بابته تی وئامانجی

میژووی ژیا نی "مهولانا" ئەو دهگه یه نیټ که "مهولانا" خاوهن عاتیفه یه کی به میژ بووه له ویژدانیدا گیانیکی هه لگیرساوو دلکی شهیدای بووه، خاوهن تواناییه کی گه و ره به هره ییه کی مه زن بووه، ئەو قوڤه ی که لیی دروست بووه هه به خوشه ویستی شیراوه، ئەم کلپه و گڤه یه ش وای ئی کردووه که زۆر به شیرزه یی په لاماری زانسته پووکه شهکان-الظاهری- بدات و، زیاتر خۆی خه ریک بکات به زانسته عه قلپه کانه وه جا شه مسی ته ورپزی هات و ئەو گڤه شاراو هیه ی له وه و پیشی ناو دل و دهروونی هه ل گیرساندو کلپه داری کردو، ئەو ته بیعه ته داپۆشراوه ی به پاشماوه ی نه ریت شوینه وارو پۆشنیری په روه ده ی ئەو سه رده مه ی بزواندو خستیه جووله.

كاتىك زانرا "جەلالەددىن" دارىكى گېراۋى كاپەدار،
 پىشكۆيەكى سوورەۋەبوۋە، چاۋى دلىكى كراۋە، دەروونىخى
 ھەستىياري پىر لەشەۋقە، بەلى ھەستىيارە ئاۋاخنەكان-باطنى
 گېريان گىرتو، پەردەى سەر پىلۋوى چاۋەكانى لاچوون ئەۋ
 ھەقائىقە مەلۇس دراۋانەى ژىر لەفزى بۇ ئاشكرا بوون و ماناۋ
 مەبەستى زۆرى بەسەردا بارى و، دل و دەروونى زانستى
 راستەقىنەى زۆرى تىھات، بە رادەيەك كاسەكەى پىر بوو تا لىى
 پىزا. بەلى ھەر كەسىك ئەمە شان و شەۋكەتى بىت بى گومان
 ناتوانىت بى دەنگ بى و نەجولىت، پىۋىستى ھەبوۋ بەغەم
 رەۋىنىك و ھاۋكۆپىك بۇ ئەۋەى وىنەى خۇى تىدا بەدى بىكات،
 ۋەخۇى بىخاتە باۋەشى، سىكالۋى ئازارو ئاۋاتەكانى لەلا
 دەردەبىت، ۋە بۇ ئەۋەى نەينى شان و باھۋوى بىت پارىيە بە
 گۋى گىرتن، بۇ خۇشى و ئارامى ژيان، تاۋەكو لەسەرى بىرى و
 خۇى پى چارەسەر بىكاتو، بىرىنەكانى ساپىژ بىكات.

مەۋلانا پىۋى نا بەرەۋ ھۇنراۋە ھۇنىنەۋە -گەرخواۋەنى
 قەرىجە- بۇ دەربىرىنى زانستە زۆرو بەر فراۋانەكەى و-
 خاپىرە-ناسك و نىانەكانى، بۇ سووك كىردن و كەم كىردنەۋەى
 ئازارى دەروونى بەتكاۋ پارانەۋەكەى تىيدا.

شىعرو گۆرانى زال بوون بەسەرىدا نەيدەتۋانى وازيان لى
 بىھىنىت بۇيە ئەم پارچە شىعەرەى بە ئىعتىرازەۋە ۋوتە:

مەھيان دامى و ووتيان مەلى گۆرانى

گەر بەكئوى سولەيمانىيان بدايە

نەى دەنوشى ھەر دەيوت گۆرانى

ئەم شعرەى كە ھەلقولوى فەيزى خاطرەىر چۆراۋەگەى
دەلە بۇ ئەو بابەتە ھەلقولۇۋە كە شاعىر پىئەۋە دەتلىتەۋە، يان
ئەۋسەردەمە پىئەۋە گىرۆدە بوون، ئەۋىش بەم جۆرە
ھۆننەۋەيە خەرىك بوو كە شاعىر تىيدا جوانى شىعرو ناسكى
دەرپرېن و، شىرىنى ئاۋازو مۇسقىقاي كىش و سەروا" وزن و
قافىە" و، چاكى ئەدەبى تىيدا بەكارھىناۋە، بۇ دەرخستن و
پرونگردنەۋەى فەلسەفە قوول و بى بنەكەى و، ماناۋ مەبەستە
جوان و پر پىچ و پەناكانى، ئەۋىرۋباۋەرە بەرزەى كە ھۆش و
بىرى خەرىك كىردۈۋە و، دلى دەخاتە حالى جۆش و خورپە،
فەرموۋدەكانى زوۋ لە دەرۋوندا جىگىر دەبوون، ۋە زۆر شىرىن
و پر لەزەت بوون، بۇ دەلە تىنوۋەكان، لەگەل پاراۋى و پاراۋەىى
ۋوتەكانى، تى گەىشتنىش لى زۆرئاسان بوو، زۆر بەزۋى
جىى خۆى دەكردەۋە، لەناۋ جەرگەى كۆمەل و ئاداب و
نەرىتى خەلكىدا .. بەلى "ھەكىمى سەنائى" ىش ھەروى
نوسىۋە لە "الحديقه" داۋ "فەرەيدەددىنى عەتتار" ىش لە
"منطق الطير" دا ئەۋ كارىگەرەيتىيەى ھەيان بوو ئەم

دووکتيبه، له کتيبه فلهسهفه وشکهکان و باسه عيلميه ووردو درشتهکان، به دهست نهکوتن جا ئهم دوو کتيبهی که په واجيان هه بوو له ناو ئه دهبی فارسيداو، به لکو له ناو ئه دهبی ئيسلامه تيشدا، که بوونه هاندرو پال پيوهنه ریک بو دانانی "مه سنه وی" که پيشه و او نمونه يه کن بوی، هه روه کو هاوړيکي "حسام الدين شلبي" بومان ده گپړته وه:-

جا له بهر نه وهی ئه و چهرخه ی که جه لاله ددیننی تیدا بوو به هه ميشه یی و هه موو کات خه ریک بوون به قسه زانی "علم الکلام" وه، ئه و حه قائي قانه ی په یوه نديان هه یه به عه قائیدو باسی ئیلاهييه ت و حه قائي قی غه یبه وه: وهکو "اللوهيه" و سيفاته کانی و "النبوه" و نه حکامه کانی و غه یب و، وهی و، به هه شت و، دوزخ و، زوری تریش له م مه سه لانه، که ببوونه سهر باسی بابه ت و، ووت و وویژو، دمه قاله ی ئه و سهر دمه و، ببوونه گفتوگو، ئی وورد بوونه وهی ناو یانه وکوړه کان، وه دهر وونی خه لکیش گومان و دوو دلی پووی تی کرد بوون و، هه ندیک جار نه فی ئه مانیش دهکرا، گه یشتبووه راده یه ک، له میانه زانسته یه کانیشدا په شیوی و سهر لیثیواوی په یدا ببوو دهر باره ی -عه قیده- ئهم مه سه لانه یش بابه ت و سهر باسی "مه سنه وی" بوون وه ئه و جه مسهره یش بوو که به شوینیدا ده گه راو له ده وریدا ده سوړایه وه.

به ئی مه ولانا له ناو جه رگهی ئه شعهری و فی رگه فیکرییه کاندایا
 به ته واوه تی ژیا، جا له پیش ئه وهی بگات به "شه مس الدین"
 مامۆسایه کی به رزو زانایه کی جه ده لی بوو، به لام پاش "جه زب
 کردنی به جازیه به تی ره بان"، له ووتهی ئه م و ئه و وازی
 هیناو، به رز بووه وه تا گه یشته حه قیه تی حال، وه له ده نگ و
 باس بیستنه وه گه یشته دیتن به چاو، وه له بابته تی ره و نه قدری
 له فزییه وه گه یشته تی گه یشتن له مه عانی، ئه مجا سیحری ئه و
 زاراه وه پیناسانه ی که منطیق له باریه وه ده داو ده مه قاله ی لی
 پهیدا ده بوو، به تال بووه وه لای مه ولانا، تا گه یشته ناوه پروک و
 مه رام و ئامانجی بابته و، ئاکامی گه یشتنی به م شوینی ئه و
 هه لانه ی بو ده رکه وت که فه لسه فه قسه زانی به به لگه ده یان
 هینایه وه، بو پروو نکرده وهی ئه م به لگانه ش پشتیان ده به ست
 به عه قل و، هه ستیاره کان له پراقه دان و نه فی کردن، زور باش
 زانی که له م بواره دا تیشوویان زور که مه، لی ره وه مه ولانا ده ستی
 کرد به ره خنه گرتن و به درو خستنه وهی قسه زانی -علوم الکلام-
 و فه لسه فه.

رەخنەى مەولانا دەربارى پشت بەستن بە

هەستيارەكان بۇ بېرىاردان لەسەر پاستى يەكانى

ئايىنى

لەسەردەمى مەولانا فەلسەفەو قەلئارى، بەئەندازە يەكى بى
سنوور پشتيان بە هەستيارە دەركىەكان بەستبوو، بۇ خۇ
سەپاندن و سەلماندى حەقايق. لەو سەردەمەدا پىنچ
هەستيارەكە دادەنران بە مىزانى پاست و دروست، بۇ
سەلماندى هەموو جوړە پاستى يەك، بەلكو دادەنران بە
باوەرپىكراوترين و بەهيزترين سەرچاوە، بۇ بەدەست هينانى
زانستى راستەقىنەى پرىيەقن، هەروەكو باسماں كرد لەوكاتەدا
پۆشنبىرەكان زياتر مەيليان بەرەو ئەو دەچوو كە هەموو ئەو
شتانەى پىنچ هەستيارەكە هەستى پىناكات و نەيەتە ژيىر بارى
هەست كردنەو، نەفى بكريىن، لەگەل ئەو شدا زۆر بەخيىرايى
ئىنكارىيان دەكردن ولە ددانپىيانان و بېرىاردانىدا كەنارگىر
دەبوون و خويان دەخستە لاوہ ئەم بارە نالەبارەش نەزەيەكى
بلاو بووى ئەو كاتەى فيرگە و دەمەقالەى ناو كوڤو
دانىشتنەكانيان بوو.

لهو سەردەمەدا موعتەزىلەكان و ئەوانەيش كه پاپەهەى ئەوانيان گرتبوو بەر، گەورەترین بانگ كەر بوون بۆ ئەم فيكرەيەى ناوى دەنن "هەستيارى". ئەم پەريارانەيش كه لهو سەردەمەدا دەردەكران ببوونە هۆى كزى باوەركردن بەغەيب، وه له ئەنجامى كاريگەرئيتى ئەم پاپەوانە باوەركردن بەو حەقائىقە غەيبىيانەى شەرع هيناونى كزببوو لەگەڵ ئەوهى كه هەموو كاتىك كتيبە ئاسمانىەكان دوو پاتيان دەكەنەوه. جا مەولاناش له مەسنەوييەكەيدا بەتوندى پەرخەى گرتوو لهو نەزەعيە و ئەوانەى پشتگيرى دەكەن. وه له جىگايەكدا دەلئيت هەستكارى پشت بەستنه بە هەستيارەكان بۆ پەرياردان لەسەر پاستىەكانى ئاينى، كه موعتەزىلەكان بانگى بۆ دەكەن ئەوانەى كه بەندەى ژيەريار خراوى ئەون، واخويان دەردەخەن كه له ئەهلى سونەن، بەلام دەبى ئەوه بزائن كه ئەهلى سونەن، واخويان بەند ناكەن بەم هەستيارانەوه و ئەوهندەيش خويانى پيوە خەريك ناكەن كه بگاتە پلەى پەرستەن و پادەى مل كه چ كردنى كوێرانە بۆ هەستيارەكان.

پەريارى مەولانا لەوهدايە كه دەلى لەپشتى ئەم هەستيارە دەركيانەدا هەستيارى ناواخنيش هەيە، هەروەكو چۆن ئالتون لەناو خۆلدا وون بووو ديار نيە، لەپاشان دەلئيت: "هەستيارە دەركىەكان خۆراك و قوتى له بەدەنەوه وەردەگريئ، بەلام هەستيارە ناواخنيەكان قوت و خۆراكى لەدەروون و پۆحەوه

وهرده گرن قوتی یه که میان ئه و تاریکییه که لاشه ی لی بنیات
نراوه، به لām قوتی ئه وی تریان "ههستیاره ناواخنه کان" ئه و
نوره یه که پۆح و دلّه کان ی لی به دی هیئراوه"

ههروه ها مه ولانا ده لیت: "بۆ نه فی کردنی شتیک هه
ئه وهنده بهس نیه که به چاو نابینریت و، به ههستیاره کان
ههستی پیناکریت و به لکو نادیاره کان به هه میشه یی شاراوه ی
ناو دیاره کانن و تیایدا پیچراونه ته وه، ههروه کوچۆن ئه و
که لکه ی درمان هه یه تی تییدا شاراوه یه، جاریکی تریش
ده لیت" مونکر هه میشه ده لیت: من هیچ نه بینم ته نها پووی
دهروه نه بییت، به لām پووی دهره وهش به بهرده وامی حوکمی
پیچراوه نادیار دهره خات ئایا نابینیت داوو درمانی به که لک
چۆن سوودو کاریگه ریتیه که ی تیا حه شاردراره؟".

ئه مجارهش ده لیت "ئه وانه ی پشتیان به ستووه به ههستیاره
دهره کیه کان و، هه به وهنده وه وه ستاون و، وه ئینکاری جگه
له وان ده که ن، ئه وانه ههستیاره ناواخیه کانیان له ده ست چووه و
وونیان کردووه، وه ئه و هیژو تواناو به هیژییه ی خودای گه وره
پیی به خشیوون له ده ستیان داوه، بوون به کویریکی چاو
به ستراو و نا توانن پئی بکه ن ته نها به هو ی گوچانه وه نه بییت، یا
یه کیك ده ستیان بگریت، به راده یه ک کاریکیان به سه رها تووه که
له ناستی زۆر حه قائیق و راستیه وورد بینیه کان کویر بوون".

سنور و فهرمانی عه‌قل:

مه‌ولانا هه‌ربه‌وه‌نده نه‌وه‌ستاوه له‌په‌خه‌گرته‌ندا سه‌باره‌ت به هه‌ستیاره ده‌ره‌کیه‌کان و بریاره‌ی ئه‌وه‌ی نه‌داوه ته‌نها هه‌ستیاره‌کان په‌ك كه‌وتوو‌كو‌له‌وارن له‌گه‌یشته‌نی به‌راسته‌یه‌کانی غه‌یب، به‌لكو عه‌قلی‌شی له‌مه‌دا به‌شدار كردوو‌ه ده‌لیت، كه عه‌قلیش كو‌له‌وارو بی‌توانایه له‌گه‌یشته‌ن به‌راسته‌یه‌کانی جیهانی غه‌یب و زانستی پی‌غه‌مبه‌ران چونكه هیچ بنه‌ماو بنچینه‌یه‌کی به‌ده‌سته‌وه نیه بو‌پی‌وانی ئه‌م جو‌ره مه‌علووماتانه، و به‌هیچ جو‌ریك ئاگای له‌م جیهانه‌ پان و به‌رینه نیه جیهانی غه‌یب و جیهانی میتافیزیکا وینه‌ی ئه‌مه‌ش وه‌كو كابرایه‌كه له‌دايك بوون و ژیا‌نی ته‌نها له‌ ئاوی سو‌ی‌ر به‌سه‌ر بردوو‌ه هیچ شتیك ده‌رباره‌ی ئاوی شیرین و سازگار نازانی‌ت، زور به‌گالته‌ پیکردنه‌وه پی‌ی ده‌لیت: ئه‌ی ئه‌و كه‌سه‌ی كه‌له‌ناو خو‌ی‌واودا ده‌ژی چی ده‌رباره‌ی ئاوی سازگار ده‌زانیت. ئه‌و عه‌قله‌ی كه خوی پی‌ به‌ندی هه‌ست پیکراوان و ژیر بی‌ژی (منطیق) كردوو‌ه ناوی ده‌بات به‌ "العقل الجزئی المحدود" (عه‌قلی‌کی هه‌نده‌نکی كورت ب‌ر) به‌ره‌مه‌ی ئه‌م جو‌ره عه‌قلانه‌ش بریتی یه له‌ گومان دروست كردن و و‌رینه‌کردن، نی‌شته‌جی كه‌یشی جیهانی تاریکیه، به‌لكو عه‌قلی‌كه كه‌ ماییه‌ی سه‌رشو‌ری عه‌قله‌و، باره به‌سه‌ر عاقلانه‌وه، به‌لكو نه‌زانی زور با‌شته‌ له‌م جو‌ره عه‌قلانه‌،

واش به چاکتر و باشت دهر زانیت که مروؤ خوی پزگار کات له م
دیلیه و، عاتیفه و دلی بخاته کار، نه گهر چی خه لکی به شینت
ناوی بهرن."

پاشان ده لیت: "بو ماوه یه کی دوورو دریژ نه م عه قله م تاقی
کرده وه، که جگه له ههست پیکرا و هیچی تر نابینیت عه قلیش
به پروکesh نه بیت به هیچی تر ناشکیت. که چی خه لکی به م
عه قله ده لین" عه قلیکی حه کیمانه ی دوور بین". هه رکه سیك
وه کو من عه قلی تاقی کرد بیت وه، هه روه کو منیش شوپش به رپا
ده کات دژی نه م عه قله. له بهر نه وه زور به گرنگی دهر زانیت
خوبه ره لا کردن له کوؤت و زنجیرو دهر چوون له سنوری نه م عه قله
کورت بره."

جا نه گهر نه م عه قله به س بوايه بو زانینی راستیه کانی
نایینی، نه واهه خری رازی سه روکی قسه زانان به گه وره ترین
پیاو چاک دهر ده چوو، وه له هه موو که س زیاتر پوده چوو به ناو
قولایی و بنی دهر یایی ناییندا، به لام مه سه له که له مه دا نیه به لکو
سه رکه وتن و بهرز بوونه وه له حه قیقته تی ناییندا، به وانه
ده کریت که به نیمان و یه قین تیروته سه لن." نه وانه ن هاوه لانی
محمد "صلی الله علیه وسلم"، پاکترین دل و دهر و نیان
هه بوو، له هه موو که س زیاتر له عیلمدا قول بوو بوونه وه
وه له هه موو که س زیاتر، زور له خو کردن و ته که لوفیان نه بوو.
له گه ل نه وه شدا هیچ جوړه کتیبی په ندیاری (حیکمه) یان

نەخویندبوو، وە هیچ جۆرە ترسیکی فەلسەفەشیان
وەرنەگرتبوو.

بەلگە هیئەتە فەلسەفەیی پێیەکە لەتەختە دروستکراوە

مەولانا لەو باوەڕەداوە کە ئەو زانستانەى مرۆڤ
دایهێناوە، و ئەو پەندیارانەى (حیکمە) کە دراونەتە پال
یۆنانیەکان هیچ زیاد ناکات لە مرۆڤ تەنھا دوور کەوتنەو وە نەبێت
لەحەقانیق و بێ ئاگایی نەبێت لەکردگار هیچ کەلکێک
نابەخشێت تەنھا دروستکردنى "نەزانیهکی ئالۆز" و لەخۆبایی
بوون و سەرکەشى لە خۆ پازى نەبوون نەبێت، ئەوەش بەلگە
هیئەتە فەلسەفەیی لەفرى و توێکلى بێ ئاوەپۆک. وەهەرکەسیک سوورە
لەسەر ئەوەى کە بە بەختەوهرى بژى، بازوهدى هەبێت لەم
جۆرە فەلسەفانە، کە خەلکى لە نەزانیهو ناوى ناوه حیکمەت،
جا هەرفەلسەفەیهک داهێنراوى خەيال بێت و پووناک
نەبووبێتەو بەنوورى نى الجلالى پەروردگار ئەو دەبێتە
هۆى گومان و دوو دلى، وەدەبێتە پێگرتى لیمان بۆگەیشتن بە
پەروردگار، بەلام ئەو حیکمەتانەى کە لە پیڤەمبەرەو
وەردەگیرێت، ئەو حیکمەتانەیه کە بەهەرکەسیک بدرێت خێریکى
زۆرى دراوەتى.

مهولانا لهو باوه پهدايه كه به لگه‌ی مه‌نتیقي و فله‌سفي و
 پيځخستنی پيشه‌کی و به لگه دانان و دهره‌ينانی نه‌نجام
 پيځايه‌کی دروست‌کراوه وه به که لکی هه‌موو بابه‌تيك نايه‌ت،
 وه‌دادی نه‌وانه نادات که پيی خويان گرتوته بهر، نه‌وه
 پيځبازيکی کورت و ته‌سک پره، وه‌هرکه سيك خوی پيوه‌گرت و
 پيوه‌ی به‌ند بوو، له‌سه‌ری ژيا، وه‌کو نه‌و که سه‌ وایه که قاجيکی
 له‌دار داتاشراوی هه‌یه و به‌سه‌به‌ستی خوی ناجوليته‌وه و
 به‌ئاسانی ناچه‌ميته‌وه، بويه نه‌م ووته‌یه کراوه به‌په‌ند " قاجی
 پياوی خاوه‌ن منتيقي له‌دار تاشراوه، وه‌قاجی له‌دار تاشراویش
 پارچه ته‌خته‌یه که که نه‌ نه‌رمی تيډايه‌وه نه‌توانايشی هه‌یه ":

دووباره ده‌ليټ: نه‌وانه‌ی خه‌ريکی لاسايی کردنه‌وه‌ن وه‌کو
 تووتی فه‌يله‌سوف و ژيربيژان دووباره ده‌که‌نه‌وه و ده‌يليینه‌وه
 به‌لگه ده‌هيننه‌وه، تووتيه‌کی وشکی مردوی بيگيانه و ژيانی
 تيډا نيه و چونکه له‌دليکی مردووه‌وه ده‌رده‌چی، چون ووته‌ی
 مردو و کارتيکردن و به‌رووبوومی ده‌بيټ که له‌مردويه‌که‌وه
 ده‌رچووبيټ

عهقلی ئیمانی

جه لاله دین لهو باوه پره دایه، عهقلیکی ئیمانی ههیه که نه وه مه شخه ل و پری پیشاندهری عهقلی ئهم جهستهیه و، ههرئه وه پابهری ئهم عهقله ههندهکی و کورت بره پابه ره و پیشه وای لاشهیه و پیویستیه کانی جیه جی دهکات و، به کاری دههینی بو مه رامه ماددیه کان، وه ههروه ها دهگونجی ئهم عهقله ئیمانیه ناو بنریت به "عهقلی عهقل چونکه عهقل به نوری ئهو ریگا ده بریت و به چاوی ئهو ده بینیت، وه ئهم عهقله ئیمانیه به کهس نابەخشریت تهنه به خاوهن باوه پره نه بییت، جا نه گهر ئهم عهقله جهستهیه ش پوو پهره ی زوری پره ش کرد بیته وه، ئهوا ئهم عهقله ئیمانیه ش ئاسوی پروناک کرد و ته وه، نووره که ی به سه ر پۆح و دله کاندایا بو ته وه.

عهقلی ئیمانی پاسه وانی کاروانی ژیا نه، ههروه کو سه ربازی پاسه وانی وولات، چون داد پهروه رانه حوکم دهکات و میزانی راست دهخاته کار وه بهر په رچی زۆرداران ده داته وه، سته م لیكراوان سه رده خات پارێزگاری پزیم دهکات، ئاره زووه کانی نه فسی سه رکه ش و زۆردار ژیر بار دهخات و دای ده مرکینیتته وه.

به لّام عه قلی جه سته یی تاوان و گونا هه کان دهر ازی نیته وه،
 وه له کاری به رزو جوان ساردی دهکاته وه، هه ژاری بۆ
 خاوه نه که ی به دست دهی نی و کاروباری لاگران دهکات، به لّام
 عه قلی ئیمانی گری کوی ره ی عه قلی جه سته دهکاته وه له کاتی
 ناله باری و تهنگانه دا به هاوارییه وه دیت، و قوفلی داخراوی بۆ
 دهکاته وه وه کاروباره ی بۆی ره خساره به و پهری سوکی و
 ئاسانییه وه بۆی جی ئه وه دهکات و دهیه نیته دی " فه یله سوف
 هه میسه باسی "المعقولات" ی بی بایه خ دهکات، که هیچ
 گرنگیه کی نیه و، له و سنوره به و لاوه تی ناپه ریت هیچی تر
 نازانیت، چونکه ئه وه عه قله له دهروازه وه نه چووه به و دیوا، و
 جیهانی بهر فراوان و بهرینی نه ناسیوه که خوی گه وه
 چهن دین شتی سه رسوپه ی نه ر و گران به های تییدا دروست
 کردووه، وه ههروه ها عه قله که یشی هیشتا ساوایه و نه که یشتوته
 ته مه نی هه رزه یی (سن الرشد) وه خونچه ی گولی فیکری هیشتا
 نه پشکووتووه ".

نەزانی بەنەفس و بی ئاگایی لە ئامانجی ژیان

"فەیلەسوف عەقل و فکری زāl بوون بەسەریاو، ھەرودەکو گەشت کەریکی ستم کار پشتی کردۆتە ئامانجەکە، تاوەکو لە گەشتەکە بەردەوام بێت ھەست بەدوورکەوتنەو دەکات لە مەنزڵگاکە، و، بی بەش دەبێت لە گەشتنی بەو ھیوایە بۆی دەپوات". فەیلەسوف شارەزاییەکی زۆری ھەیە دەربارەی زانستی بوونەوەر، وە لە مەلومات سامانیکی زۆری کۆکردۆتەو، بەلام تا ئیستا نەزانە بەنەفسی خۆی، خاسیەتی ھەریەکە لە "جوهر" و "عرظ" زۆرباش دەزانیت، بەلام لەناسینی نەفس و نرخى خۆیدا نەزانە. ئەو نرخ و بایەخى ھەموو شتێک دەزانیت بەلام نرخى نەفسى خۆى نازانیت لەگەڵ ئەوەشدا کە پۆحى زانست و جەوھەرى زانین و ناوەرپۆکی حیکمەت ئەوەیە کە پیاو نرخ و بەھای خۆى بزانی، و، ئامانجى دروست بوونی چیه بیزانی، و ھەلویستی لەگەڵ بەدیھینەری ئەم جیھانە و داھاتووی پاش مردنی دەبی چون بێت".

بانگه‌وازيك به‌رمو حيكمه‌تى ئيمانى

پاش ئەم ھەموو گلەيى كردن و پەرخنە گرتنە بەم توندی و تيزیەو زۆر بەدلىسۆزانە بانگی ئەو کەسانە دەکات کە خەریکن بە فەلسەفەو عیلمی کەلامەو، بۆ دیراسەکردن و کەلک وەرگرتن لە حیكمه‌تى ئيمانى بەپەرۆشەو ئەمۆژگاریان دەکات و دەلیت: تاکەى خو خەریک کردن بەفەلسەفەى یۆنانی و حیكمه‌تى ماددییه‌و؟ وازتان ھیناوە لە "حیكمه‌تى ئيمان" کە بریتی یە لە وتەى پیغەمبەران و لەلای خەلیفەکان و زانا پەربانیەکانیش دەست دەکەون. دەست بکەن بەخویندن و تیفکرین تییدا". وە دەلین زانستى راستەقینە پەیدا نابیت تەنھا لەپرى خاوينکردنى دەروونەو نەبیت، وە ئەگەر پەردى دل خاوين بوو، وە، لەزانستە نەخشکراوانەى پیشوو، پووناك بۆو، ئەوا حیكمه‌تى ئيمانى تیايدا سەرھەلەدات، زانستى پیغەمبەرانى تییدا دەردەکەویت و کانیایى حیكمەت لەسەر زوبانى ھەل دەقولیت، پاشان دەلیت: "خۆت پوت و بى بەرى بکە لە سیفاتەکان تەو دەروونت و حەقیقەتى خۆت ببینیت، ئەو کاتە لەکانگای دلتا زانستى پیغەمبەران بەدى دەکەیت بەبى کتیب و مامۆستاو پابەر، ئاوینە تا وەکو زیاتر خاوين و پووتر بیتەو، زیاتر نوور تیايدا دەدرەوشیتەو، ئەگەر دەروازەى دەروونت کرایەو ئەو لەویو بەبى ھۆکار بى پەردە نوری خۆای گەرە دەچیتە ناو، وە.

ليکۆلینه وه قسه زانیه کان و شیوازی مه سنه وی تیا یاندا

جه لاله دین هر به وه نده وه نه وه ستاوه که ره خنه ی تیگرایی
بگریته له بیرو پای فله سفی و بهرنامه ی علم الکلام ومل که چی
له ناستی هه موو پروکشی و سه رزاییه که به وه ش قایل نه بووه
که به ته نها گرنگی بدات به پوچ و ویزدان و هه وال زانین به هو ی
هه ستیاره ناواخنیه کانه وه، به لکو گه پراوه به شوین بابته کانی
ووته و دوزینه وه ی گبرو گرفته کانی به شیوازیکی پیک و پیک و
نایاب، وه باسه گرنگه کانی به شیوه یه کی وا جوان خستوته
پوو، که دل به ناسانی ده یگریته خو ی، وه خاوه ن چیژی
پراسته قینه زوری پیخوشه، وه گو ی گرو خوینهر پراسته و خو
ده زانن نه وانه ی که لیی ده دویته هه مووی به لکه نه ویستن،
وه پراسته یه کی ناشکرای بی ته م و مژن، که هیچ جو ره ئالوزی و
ووشکی و پوو گرژی تییدا به دی ناکریت، نه وه مه سه لانه ی که
فله سه فه پیوه ی ماندوو ده بیته وه کو نه وه وایه که به ره و
ناسمان بهرز بیته وه، به چنگ هه وا بگریته، له هو نراوه کانیاندا
ئه مانه ی زور به پوونی تییدا ده رده که ویت. وه له سه ر نه وه سوور
نیه وه کو قسه زان و فه یله سوفه کان که ده بیته به رامبه ره که ی به
قسه و به لکه ی دوور دریژو هینان و بردنیکی زور به زینیت،
وه به شان و بالیا هه لدات و مه سه له که گه وره بکاته وه به لکو
سوور بوونی له سه ر نه وه یه که دلی به رامبه ره که ی بخاته جو ش

و وای لیبکات قسهکانی وەریگریّت ولای موحەققەق بیّت بە
شیۆەیهک وەک پازو نیازی خۆی بۆ دەریپریت، بۆیە مەسنەوی
مەزن دادەنریت بەسەرچاوەی ئیمانیکی نوێ و پێویست
لەهەموو سەدەیهکدا، دلی تەنگ بەخویندەوهی دەکریتەوه، وە
عەقڵی پەشوکاو بەدیراسەکردنی ئارام دەگریّت، وەزۆر بەی
خوینەرانی مەسنەوی چارەیی گێرو گرتەکانیانی تیدا بەدی
دەکەن و شیفای دەردەکانیانی ئی دەردەهینن، مەولانا لەم
لایەنەوه دادەنریت بەدامەزنیەری زانستیکی نوێ وە ئەگەر
ناچاریش بین بۆ بەکارهێنان زاراوەی فەلسەفە بۆ ئەم مەبەستە،
ئەوا ئەو دادەنریت بەدامەزنیەری فەلسەفەیهکی نوێ، وە
مەولانا لەم کارەیدا دادەنریت بەپیشەوایهکی "موختەهید"
بەتەنها شۆینکەوتووی قورئانی پیرۆزەو، بۆ فیتەرتی راست و
پەروانی نەبیّت بۆ کەسی تر گۆی شل ناکات.

خوای به دیهینه رو به لگه کانی بوونی

مه ولانا له به لگه هیئانه وهیدا بۆ سه لماندنی بوونی
خوای گه وهه پیره وی فه لسه فه و به رنامه ی قسه بازی و
ده مه ته قی ی "الکلامیه" باوی نه و سه رده مه ی نه گرتبووه بهر،
به لکو پیره وی قورئانی پیروزی کردبووه ده ستووری ژبانی،
له سه ر نه و بناغه یه یی که دروست کراو به لگه یه بۆ بوونی
دروست که ریڤ، وه جولینراو به لگه یه بۆ بوونی جولینهریڤ،
وه نمونه ی حه کیمانه ی جوان و قه شهنگی هیئاو ته وه بۆ نه م
مه به سه ته ی و فیره ته ی راست و په وانی مروژ ده خاته جووله و،
ده یگه یه نیته راده یه که لای مه حال بیت بوونی هیئراو به بونی
به دی هیئهریڤ، وه جولینراو به بی جولینهریڤ، وه کارتیڤکراو
به بی بوونی کاریگهریڤ، جا به و په ری ساکاری و متمان وه
ده لیت: پینوسیڤ ده بینیت به سه ر کاغه زیڤدا دیت و چاوت
له ده سه ته که نه که ده یجولینیت، نه سپیڤ ده بینیت له کاتی تاو
داندایه و سواره که ی نابینیت، نیریڤ ده بینیت ده رچووه و
که وانه که ی له چاو دیار نه، خه لکی ده بینیت به لام به دیهینه ر و
ژبان به خشه که ی نادیاره و به چاو نابینریت، به لام ئایا جوولان
به لگه نه بۆ بوونی جوولینه ر؟ وه هارهی با به لگه نه بۆ بوونی
با، وه خوهری ئاو به لگه نه بۆ بوونی ئاو، له کاتیڤدا که
شنه ی با هه ل ده کات و گه لاو چل و پویه کان ده شه کیئنه وه،

دەبى ئەو دەت لە ياد نە چى كە يەك كە هەيىت ئەو بايە دەخاتە جوولە، چونكە لە گەل هەموو جولینراو یكدا جولینەرەك هەيە، ئەگەر ناتوانىت كارتىكەر بەدى بكەيت خو كۆلەوار نىت لە دىتنى كارتىكراو و شوینەوارى ئەو كارتىكەرە، لەشتىكى زىندوو دەبينىت جوولەى تىايەو دەژى، هەرچەندە پوچىش بەدى نەكەيت بەلام سەرچاوەى جوولە و ژيانە لە لەشى زىندووئادا، ئايا تىشكى نوور و پووناكى جیهان گەورەترین بەلگە نىە بۆ بوونى خوڤ؟".

گرنگى تەنها لەو دەدا نىە كە ئەم بوونەوەرە هەيەو بەس، بەلكو گرنگى لەو دەدايە كە بەوپەرى نىزام و پىك و پىكى دروست كراوە، هەموو شتىك لەجى شىاوى خوێ دانراوە، هەموو شتىك بە پىژەيەكى گونجاو دروستكراوە و دامەزىنراوە، وە هەموو شتىك نىزامىكى نەخشەكراوى هەيە، بەهېچ جوړىك لى لاناډات، لە ئاستىكدا سەرپىچى ناكات، وە هەر ئەستىرەيەك نىزامىكى تايبەتى خوێ هەيە، خوړو مانگىش نىزامى خوێان هەيە، با و هەوريش وەكو فىلى سەرکەش و ووشتى بەرەللا بى نىزام نىن. بەلكو هەموو يان مل كەچى چەند نىزام و پىژمىكى تايبەتىن كە هەرەمەكى و بەرەللايى و سەر پىچى كردنى تىدا بەدى ناكىت "لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ

سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ" ^{۱۲} "وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ" ^{۱۳} ته گهر ناتوانی فرمانه کانی خود او وندی گه وره و کاروباری ناسمانی به دوو چاوی خوت بینیت، چاوئک بگیړه به بوونه و ورو نیزامه که ی، وه خور و مانگ دوو نووری ژیر بار خراون به همیش له سورانه و دان، به بی و هستان و گوی رایه لن به بی سه ریچی کردن، وه ته ستیره کانیش جغزی تایبه تی و جیگای نه خشه کراوی خویان هیه، هوره بروسکه یش له دهنکی ناگر ده چی و، هاتووچوی پیک ده خاو فرمانی بو دهرده کا، که فلانه دول و شیو و ناوچه ناو بدات و، فلانه ناوچه ناو نه دات، وه هر کاتیک بی ناگا بوو ووریای ده کاته وه."

^{۱۲} سوره تی یس نایه تی (۴۰)

^{۱۳} سوره تی البقره نایه تی (۱۶۴)

هۆی هیئانه بوون

مهولانا پای وایه که خوداوهندی گهوره ئه و بونه وهره دروست کراوانه ی له بهر سوودی خۆی نه هیئانه ته بوون، به لکو بۆ که لکی مروه خۆی دروستی کردوون، بۆ ئه وهی هه موو هیژ و تواناو به هره یه کی بخاته کارو بگاته که مائی ته و او، پاشان ده لیت پیغه مبه ران فهرموویانه: خوای گه وره ده فهرمووی: مه به سستی من له م دروست کردن و هیئانه بوونه چاکه و منه ت کردنه به سهر خه لکیداو، بۆ که لک وهرگرتن له من و، نیعمه ت و به رو بوومه کانه، چونکه دروستم نه کردوون بۆ ئه وهی که لکیان لی وهر بگرم و پیداو یستی خۆمیان پی جی به جی بکه م، به لکو دروستم کردوون که فه یزیک بیئت بۆ بوونه وهره دهرخستنیک بیئت بۆ "السقاء والجواد". که دوو سیفه تن له زاتی خوداوهند.

پېغه مېریتى و پېغه مېهران

مه ولانا ده لیت پېغه مېهران (سهلامى خویان لى بیت) با
خویان تاریفی خویان بکن وهله سهر زمانى ئه وان ده گېریتته وه
ده لیت: ئه وان ده لین "ئیمه پزیشكى گیانین و قوتابى
په روهردگارین ده ریا بؤ ئیمه دوو لهت بووه، كانى له ناو بهردا
بؤمان هه ل قولوه، پزیشكى جهسته به دهست لیدان و پزیشكى
نه خوشى ده ناسن، به لام ئیمه به نوورى په روهردگار سهر
ده کین و به سروشتى خویى گفت ده کین، ئه و پزیشکانه
زانستیان ده رباره ی خوراك و بهروبومهو، كه لك و زیان و
کاریگه ریتى خوراك و ده رمان ده زانن له جهسته ی مرؤفدا، به لام
ئیمه پزیشكى قسه و کردارو بیروباوهرو په وشتین و، خه لکی
ئاگادار ده کینه وه به بوونى پاداشت و سزای کرده وه و په وشت
و، کاریگه رى ئه مانه له سهر ژیان و ئه نجامه که ی له پاش مردن،
وه ده لین ئه گهر هه لسايت به فلانه کرده وه به خته وه و
سهر فراز ده بیت، وه ئه گهر فلانه کرده وه ت نواند، ئه و داماو
سهر گهر دان ده بیت، فلانه په وشت ده وایه کی به که لکه، وه فلانه
په وشت ژه هریکی کوشنده یه، وه فلانه بیروباوهرو هوی پزگاری و
به خته وه ریه و، فلانه بیروباوهرو تیکدرو له ناو بهره، ده لیلی
پزیشکانى جهسته بؤن و په نگ و تامه، به لام ده لیلی ئیمه
فه رموده ی خودا وه ند و پاگه یانندن و ئیلهامه کانیتى."

پيغه مبهري موعجيزه و خوي به لگه يه له سهر پيغه مبهري تيه كډي

جه لاله ددين به لگه ي دهره كي و موعجيزه و به لگه ي
قسه زاني "الكلاميه" ناهيننيته وه بو سه لماندني پيغه مبهري تي
پيغه مبهري ان، به لكو ده ليت: "هموو شتيك له پيغه مبهري اندا
به لگه يه له سهر ئه وه ي كه پيغه مبهري كي ني ردراوه له لايه ن
خوداي گه وره، به لكو ژيان و خوږه وشت و نه ريت و هه لس و
كه وتي موعجيزه يه كي ته واوه و، به لگه يه كي راس ته له سهر
پيغه مبهري تيه كډي، بويه كاتي كه "عه بدولاي كوري سه لام" كه
زانا يه كي جوله كه كان بوو "چاوي به ناوچه واني
پيغه مبهري" صلى الله عليه وسلم "كه وت ، ووتي: "قه سه م به
خوا ئه م ناوچه وانه ناوچه واني دروژن نيه" هر كه سي
عه قليكي ساغ و ته بيعه تيكي راس تي هه بيت، هه ست به ئيعجان
دهكات و په نكي پيغه مبهري" صلى الله عليه وسلم"، له پاش
ئه مانه پيويست به هيچ به لگه و سه لماندنيك ناكات".

لە ئىنيان پىغەمبەر و وىژدانى نەۋەكەيدا جۆرە بەيەك گەشتنىك ھەيە

مەولانا راى واىە كە لەنيوان پىغەمبەر(صلی اللہ علیہ وسلم) و وىژدانى نەۋەكەيدا جۆرە گونجانيكى شاراوو، بەيەك گەشتنىكى پۇحى ھەيە، پىغەمبەر "صلی اللہ علیہ وسلم" بەھەرچى چۆنىك گەفتى كرديت خيرا گوى گرانى خاۋەن وىژدانى راست لەنەۋەكەي بەراستيان زانيوۋ و پيشوازيان ليكردوۋ، وە بە بىستنى فەرموۋدەكانى ھەلقونيۋنەتەۋە لە خۇشياندا گۆرانيان بۇ ووتوۋ، چونكە دەنگى پاك و بى گومانەۋ، ئاۋازىكى غەربە كە بەھىچ جۆرىك لەچەشنى ئەم جۆرە ئاۋازانە لەمەو پيش بەگوياندا نەچوۋ، چونكە ھىچ جۆرە لەيەك چوونىك نىە لەنيوان دەنگى ئەم پىغەمبەرەۋ، دەنگى ھەموو خەلكى و ئەۋ وىژەۋ فەلسەفەۋ زانستەي كە پيشى راھاتوۋن، وە دەلىت: ھەر كاتىك پىغەمبەر "صلی اللہ علیہ وسلم" دەنگى بەرز كردهۋە بۇ بانگ دان و ھاناي برد بەرەۋ پەرەردگار، پۇحى ھەموو نەۋەكەي خۇشى پويان تى دەكاۋ كرنووشى بۇ دەبەن، چونكە ئەم جۆرە بانگە ھىچ كەس لەمەۋ بەر گوى ي ئى نەبوۋە، ھەر كە دەنگى ئەم ئاۋازە غەربە بەرز بوۋە ھەموو بەختيار ناسىك بەخيراىى بەدەميەۋە دىن و دەلىن: رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ

فَأَمَّا (۱۹۳) 'پاشان دەلئیت: خاوەن باوەر پێویستی بە دەلیلێ
 دەرەکی نیه بۆ سەلماندنی راستگویی پێغەمبەر "صلی اللہ
 علیہ وسلم ، ئەگەر هات و میزاجی ساغ و تەبعی راست بێت،
 چونکە دەلیل بۆ ئەم مەبەستە لە دەروونی گۆی گەردایە، لەسەر
 ئەم بناغەیش نێزامی ژیان پێک دێت، ئایا دەگونجی یەکیکی
 تینور بانگ بکەیت بۆ ئاو خواردنەوە و، پێت ووت ئەم پەرداخە
 ئاوی تێدایە، ئایا پێت دەلئیت بەلگەت چیە؟ چۆن باوەر پێ
 بکەم؟ ئایا دەگونجی دایکیکی میهرەبانی بەبەزەیی مندالەکی
 بانگ بکات بۆ ئەوەی شیرێ بدات، پێی بلێ بەلگەت چیە بۆ
 راستی ئەم قەسەیت؟ تاکو لە شیرەکەت تێر بخۆم!! وە بوونی
 تینوویەتی لە دەروونی یەکیکی تینوودا بوونی برسییتی
 لەمندالێکی ساوادا، وە بوونی ئیخلاص لە دلی بانگەردا بەسە
 بۆ راستیەک کە پێویستی بە هیچ جۆرە بەلگەیک نیه!"

مەولانا لەو باوەرەدایە کە موعجیزە نابێتە هۆی دروست
 بوونی ئیمان.. چونکە بۆ دەم کوت کردن و بەزاندنی دوژمن و
 کۆلەوار کردنی کەللە پەقائە، ئەوەی کە ئیمان دروست دەکات
 لە دلاندا، مەروە دەخاتە ژێر باری گوێراپەڵی و دروست کردنی
 خوشەویستی بریتی یە لە یەکگرتن و گونجانی پۆحی چونکە

^{۱۱} سورا ال عمران نایەتی ۱۹۳

موعجیزه به زۆر سه‌پاندنه‌و، به‌سه‌ردا سه‌پێنراویش سنگی
فراوان نابێت و دلێشی ناکرێته‌وه."

پاشان سیفاتو، پوخسارو، ئی هاتوویی و، به‌جهرگی
پێغه‌مبه‌ران باس ده‌کات، بی گومان ده‌بی که‌لکیان ئی وه‌رگیریت
له‌ پووی نه‌ده‌ب و په‌وشت و پێزگرتنه‌وه، داوای چاکی گوی
گرتن بۆیانو، پوو وه‌رگیرانی ته‌واو به‌ره‌و نه‌وان ده‌کات،
عیزه‌تی نه‌فس و سه‌ره‌زی و ئی هاتوویی پاشاو گه‌وره‌کانیا
تێدایه، کاریان نه‌وه‌یه نه‌وان بدوین و به‌تیکرا خه‌لکی گوی یان
بۆ بگرن وه‌ فه‌رمان ده‌رکه‌ن و هه‌موو بۆیان گوی رایه‌ل بن،
نه‌وه‌ی نه‌نگی هه‌بێت له‌ نه‌ده‌ب و پێزگرتن له‌ گه‌لیاندا، نه‌وه‌ بی
به‌ش ده‌بێت له‌ که‌لک وه‌رگرتن ئی یان و له‌ناو ده‌چیت.

له‌ پاشان ده‌فه‌رموویت: "چۆن ئه‌م مل که‌چی و پێزگرتنه‌ ئی
یان به‌سه‌یر ده‌زانریت که‌له به‌رزترین جیگاوه هاتوون و،
په‌یامه‌که‌یان له‌ لایه‌ن خودای په‌روه‌ردگاره‌وه هیناوه.

حیکمه تی پوژی قیامت و زیندووبونه وه

تیپوانیسی مهولانا دهرباره ی پوژی قیامت و زیندووبونه وه
پیچه وانه ی تی پوانینی خه لکیه به گشتی، مهولانا رهش بین
نیه و به چاویلکه ی ره شه وه ناروانیته مردن، وه مردن دانانیت
به کوتای هاتنی ژیانیکی به خته وهری به نرخ گران به ها،
به لکو به پیچه وانه وه دای ده نیت به سهره تای ژیانیکی
همیشه یی نه پراوه، گوزهرانیکی پر له به ختیار ی و پره زامه ندی
و، سهره تایه که به ره و پیش که وتنی ههمیشه یی و ژیانیکی
پازاوه ی به رده وام، دای پوخاندن نه بیئت ئاوه دان کردنه وه
پوونادات، وه گهنجینه و خه زنه ی گران به ها نادوژیتته وه،
دهرناهیتریت دای هه لکه ندنی زهوی نه بیئت، وه نه گهر
خانویه کت بینی ده ی پوخیزن و تیکی ددهن، ده بی بزانیست
که له دای نه م کاره نه خشه یه کی تازه ترو کوشکیکی نوی تر
دروست ده کریت، ههروه ها پهروه دگار لاشه کان تیک ددهات بۆ
ئه وه ی سهر له نوی چاکیان بکاته وه وه له سهر شیویه کی تر
دروستی بکاته وه، وه نه م خانووه تیک ددهات بۆ ئه وه ی ئه و
خه زنه شاراوویه ی تیا دهر بهینینیت و بینایه کی نوی ی لی
دروست کاته وه. دارو درخت تا گول نه کار، نه و گولانه ش هه ل
نه وریت به روو بوم نادات به هه مان شیوه پوخیش به گوپترو
به هیز تر نابیت و به رگیکی نوی و قه شه نگ له بهر ناکات،

تاوهكو لاشه‌ی فانی نه‌پوخیڼرئ و لانه‌برئت و تمه‌نی کاتیش
 هل نه‌گیرئت، خوای په‌روه‌ردگر که جواد مطلقه‌ ئه‌و نیعمه‌ته‌ی
 که به‌خشیویه‌تی هه‌لی ناگیرئت نه‌گه‌ر نیعمه‌تیکی چاکتر و
 زۆرت‌ری پی نه‌به‌خشئیت وه‌ ئه‌م ژیا‌نه‌ لاوازو نه‌خۆشه‌ هه‌ل
 ناگیرئت که شایسته‌ی نه‌وه‌ نیه‌ ناو بنرئت ژیا‌نی نه‌پراوه‌و،
 هه‌تا هه‌تایی گه‌ر بی‌تو ژیا‌نیکی فراوانتر و تمه‌ن دريژ‌ترو جوان
 و رازاوه‌تر نه‌ به‌خشئیت، هه‌رکه‌سیک بینی که په‌روه‌ردگار یه‌کیک
 له‌ دۆسته‌کانی خو‌ی ده‌مرئنیئت، ده‌بی نه‌وه‌ بزانیئت که ئه‌و
 به‌رگه‌ی پی‌وه‌ی راهاتووه‌ له‌به‌ریا دای ده‌که‌نی وشتیکی تری
 وای پی ده‌به‌خشئیت که نه‌چاو بینیویه‌تی و، نه‌گو‌ی
 بیستویه‌تی و، نه‌به‌ خه‌یالی که‌سیشدا هاتووه‌."

وه‌ به‌شیویه‌کی دريژ باسی ده‌کات و ده‌لئیت: " له‌ پیش
 هه‌موو دروست کردنیک ده‌بیئت تیک دانیک هه‌بیئت، وه‌له‌ پیش
 هه‌موو نویسنیک ده‌بیئت کوژانه‌وه‌یه‌ک بیئت، نویسنیک کاتی
 ده‌یه‌ویئت له‌سه‌ر په‌ره‌یه‌ک بنوسیئت نه‌وا ده‌بیئت نه‌و نه‌خش و
 نوسراوانه‌ی پیشوو بسپرته‌وه‌، وه‌ نه‌گه‌ر مرو‌ف بیه‌ویئت ناو
 ده‌ره‌یئنیئت نه‌وا ده‌بیئت زه‌ویه‌که‌ هه‌ل که‌نیئت، وه‌ نه‌گه‌ر جوتیار
 بیه‌ویئت کشتوکال بجیننیئت ده‌بیئت زه‌ویه‌که‌ هه‌ل بزئیرئت که هیچ
 جوژه‌ چئنراوو، پروه‌ه‌کیکی تی‌دا نه‌بیئت، هه‌ر کاتیک هه‌ر شتیک

که سیفه‌تی فنای زیاتر تیا بیټ ئه‌وا سپړنه‌وه‌ی ئاساتره‌و،
نوسینه‌که‌ی ته‌مهنی زوړتره‌و دریژتره‌و".

به‌و په‌پری پړه‌وان بیژنی و حیکه‌مه‌ته‌وه ده‌لیت:

" تاوه‌کو هه‌ژاری زیاتر بیټ ئه‌وا به ده‌ست هیڼانی سیفه‌تی
خاوه‌نی دل و فراوانی زیاتر ده‌بیټ، وه ده‌وله‌مهند و
سه‌خیه‌کان دلیان زیاتر نه‌رم ده‌بیټ و ده‌که‌ویته جوش بو ئه‌و
هه‌ژارانه‌ی بی‌دrameتن".

رەۋا ئىيە لە مردن بىترسىن

مەۋلانا دەلىت: "لەبەر چىيە ترسمان لە مردن؟ بۇچى ئىم پاكردنە لە مردن؟ تۆ بە بەردەۋامى لە جولاندای لە قۇناغىكەۋە بۇ قۇناغىكى تر، ۋەلە نە بوونەۋە بۇ بوون، ۋەلە بوونەۋە بۇ نە بوون ھەرۋەھا بە بەردەۋامى لە بەرگ داکەندن و لە بەرکردنى بەرگىكى تر، ھەتاۋەكو لە چوار توخمەۋە گەشتىتە قالبى مرقۇايەتى، ۋە ئەگەر خۆت گىر بکردايە بە بارىكەۋە، دەستت پىۋە بگرتايە، ۋە سور بویتايە لە سەر ئەۋەى كە لە بارەدا بمىنىتەۋە و پارى نە بویتايە كە بچىتە بارىكى ترەۋە، ئەۋا ھەر لە سەرەتايدا دەمايتەۋە نە دەگەشتىتە چلە پۇپەى مرقۇايەتى و لوتكەى كە مالأتى زانستى و پۇحانىت، ئايا تەنھا لە رىنگاى فەناۋە، مانەۋە "بەقا" ت دەست ناكەۋىت؟ جا بۇ رادەكەيت لە فەنايەكى نوئى كە پىشەكەيەكە بۇ بەقاي نوئىتر، بۇ خۆت گىر كردوۋە بەم ژيانە براۋەيە و پىۋەى نوساۋى، سەرەپاي ئەۋەى كە ژيانىكت بۇ بەجى دەھىلى كە نە براۋەى تىدایە و نە ترس و خەم و پەژارەى تىدایە؟!"

پاشان دەلىت: "ئايا لەم ژيانى دونىايەدا مردنت تاقى كردۇتەۋە؟! كە ئەگەر مرقۇ لەم ژيانە جيا بۆۋە ژيانىكى نەمرى بە دەست دەھىنىت و بەھىچ جۆرىك مردن نابىنىت؟!"

وہ دہلیت : " لیڑدا جیاوازی ھئیہ لہ نیوان مردن و
 مردنیکی ترمردنی پیاو چاکان(العارفون) ناپیوریت بہ مردنی
 نہفامان و تیکراییی خہلکی، پیاوچاکان بۆ جیا بوونہوہیان لہم
 ژیانہ پراوہیہ، نہ ئازار دہچیژن وہ نہخہم و پەژارەش دایان
 دہگریت، بہلکو بہو پەری دلّ خوشی و پوو گەشیہوہ
 پیشوازی لہ مردن دہکەن، مردن لہلای ئەوان دروست بونی
 ژیانیکی نویّ یہ، پەيامی سەرکەوتن و پزگاربوونہ، ئەو
 پەشەبایەیی خوای گەورە ئاردییہ سەر گەلی ھود، دۆزەخ و
 سوتینەر بوو بۆ بیّ باوہرەکان، ھەرودھا مردن بۆ بیّ باوہرەکان
 ژەھرو بەلایە وەبیّ بەشی و سەرژەنیشتی و لەناو چوونہ، بەلام
 بۆ خاوەن باوہرەکان شەنبەبای چارەسەری دەرەدارانہ و
 ھەوایەکی شیدارو پەر لہ گولآوہ.

زۆرمكاتى و خوايشكارهتى يان پەسەندكارهتى

الجبر و الاختيار

جەبروئختيار لەمەسەلە ھەرە گرنگ و ئالۆزەكانى ئەو سەردەمە بوو، كە بۆشايىيەكى زۆرى كتيبەكانى قسەزانی گرتبۆو، كۆمەليكيان بىرورايان گەيشتبوو ە پادەيەك كە نەفى "الاختيار المطلق"^{١٥} يان دەکردو بوونى "الجبرالمحص"^{١٦} يان دەسەلماند، وە لە ناو ميژووى كۆمەل و ميللەتاندا ناوئراون بە "الجبريە"، وە جەلالەددین بە شيۆەيەكى ماقولانە، بە پوونى بەرپەرچى دەدانەو دەيفەرموو:

"ئەگەر جەبرى مۆتلەق ببوايە، ھىچ كاتىك "الامر و نہى" ئەو بەكو ئەو مەكە دەر نەدەكرا بۆ مروؤف، وە بەشەرە و ئەحكام تەكليف نەدەكرا، ئايا شتى وا بوو مروؤفيك بە بەردىك بلى ئەمە بەكو ئەمە مەكە، پاشان دەليّت: "قورئانى پىرۆز پرىيەتى لەفەرمان كردن و، نەھى كردن و ترساندن وە نەمان بىستوو كە خاوەن ھۆشيك ئەمر بكات بەسەر خۆلدا، يان نەھى بكات لە ئاسن". باوهرى "الاختيار" لەلايەن مروؤف و گيان لەبەرانەو

^{١٥} ھەموو شتيك بە ئارموزوى خۇى دمكات و خواى گەرە پەيومەندى پىزە نىە

^{١٦} ئادەمىزاد ھەموو كردارىك و پروادارىك بەزۆر بەسەريدا سەپىنراو ە بى ئەوھى دەستى تىدا بىت.

مهولانا دهلیت : سروشتی مروڤ له سهر بیروباوه پری ئیختیاری
 پیک هیئراوه، وه خووی له ژیانی پوژانهیدا ئەم عهقیدهیه
 دههینیتهدی و، جی بهجی ی دهکات بهههلس و کهوت و
 کردهوهکانی قهراری ئەم جوړه ئیختیاریه دهکات و، ئینکاری
 "الجبریه" دهکات، سزای بی گیان نادات، وه توپره نابیت
 له دارو بهرد و ئاگرو ئاوو ههوا، ههچهنده ئازارو نهشکهنجهی
 له لایهن ئەم شتانهوه تووش بیت، پاشان پرسیار دهکات "ئهگهر
 له بنمیچی مالهکهتانهوه پارچه داریک بهسهرتا کهوته خوارهوه،
 بزینداری کردیت، و خوینت له بهر پویششت، ئایا لهو کهرتە داره
 توپره دهبیت؟ وه ئایا گلهیی ئی دهکهیت و، ههروهها ئەگهر ئاوو
 لافاویک هات و ههرجی شت و مهکت ههیه ههمووی سهر ئاو
 خست، و تهپری کردوو لهگهڵ خویا بردی، وه یان ههوایهک
 ههلی کردو سهرمیژههکهی فراندی، ئایا توپره دهبیت لهو ئاو و
 ههوایهو، پوی گلهیی تی دهکهیت و سزای دهدهیت؟

بهلام ئەگهر کهسیک ویستی سهر زهنیشتت بکات و شهرف و
 ناموست بهریت، ئەوه خیرا شالووی بو دهبهیت و سزایهکی
 توندی دهدهیت، بهلگهیه بو ئەوهی که جیاوازی دهکهیت له
 نیوان (المجبور والموختار زور کارو پهسهند کار) وه باوهپرت
 وایه که مروڤ خاوهن ئیختیار و ویستی خویهتی و، ئی ی
 دهپرسیتهوهو گلهیی ئی دهکهیت، سزای دهدهیت و، شکاتی ئی

دەكەيت، لۆمەي دەكەيت و، عوزرىشى ئى وەرناگەيت چونكە
(مخير)^{۱۷}، نەك (مجبور) بىت".

جەلالەددىن بەمەندەوۋە ناوەستىت بەلگو بېرىرى ئەوۋە دەدات
كە گيان لەبەرىش ئەمە دەزانن، جىاوازى دەكەن لە نىوان
(المجبور والمختار) فېترەتى ئەوۋە پى نىشان دەدات، ئەگەر
بەردىكت گرتە سەگىك ھېرشت بۇ دىنىت و پەلامارت دەدات،
نەك پەلامارى بەردەكە بدات و تۆلەي ئى بكاتەوۋە.

شەرمەزارى بۇ تۆ ئەي مړوځ كە جەبرىەت دەدەيتە پال
مړوځ، كەچى گياندارىكى بى عەقل پېشت كەوتوۋە لە تى
كەيشتن و زانىنى ئەم حەقىقەتە.

وہ دہلیت: " مړوځ ئەم راستیہ دہزانیٹ بەلام خوی ئى گیل
دەكات لەپیناوی ھەوہس و بەرژەوہندى خوی، ھەروەك
پۆزانىك وایە كە سوور دہزانیٹ پۆژ بۆتەوہو، بەیانىہ بەلام
پووی خوی لەو پوناکیہ وەردەگىریت و دەرگا لەسەر خوی
دادەخا و بەردەوام دەبیٹ لەسەر خواردن و خواردنەوہ.

^{۱۷} بە ئارەزووی خۆی بوو نەك بە نۆد پى ى كرابى

بنۆس و بنوسیار "العله والمعلول"

كۆمەلە ئىسلامىيەكان، كەوتبۇنە گىژاۋى مەسەلەى ھۆكان و بنوسەكان بە شىۋەيەكى زىادە پەۋى پىيازى جەكىمەكان وابوو، لە گەردوون مل كەچىەكى تەۋاۋى ھەيە، بۇ زنجىرەى بنۆس و بنوسیار (العله والمعلول) ۋە بنوسیارى بەھىچ جورىك لانادات لە بنوس، و (المسبب-ھەر شتىك كە دروست دەيىت) جيا نايىتەۋە لە ھۆكەى (السبب) موعتەزىلەكانىش لەگەل ئەم پايەدا بوون. ئەگەر پىارى عىللەتى شتىكىان داو، يان پايان وابوو دەرپارەى خاسىيەت و كاريگەرئىتى لەشتىكدايە، زۆر بەتوندى بەم بىرو پايانەۋە دەنوسىن، و لايان وايە پىچەۋانەى ئەمەيش مەگەر بەدەگمەن پووبدات. لەبەر ئەۋە دەيان بىنى زۆر بەدوورى دەزانن، پوودانى شتىك بەپىچەۋانەى خاسىيەتەكەيەۋە بىت و بەبى ھۆ پووبدات. ۋە ھەول و تەقەلا دەدەن بۇ ھۆ ھىنانەۋەى ئەۋ شتانەى كە لە قورئان و جەدىسدا ھەيە، ۋە گويزانەۋەى تەۋاترەكەى لە موعجىزەۋ خارقەۋە بۇ ھۆ ئاسايى و، عللەتى-بنوسى-سروشتى، ئەگەر لەم كارەياندا سەرئەكەۋتن ئەمەيش مەگەر بەدەگمەن پووبدات، بەناچارى دان دەنن بەۋەى كە موعجىزەيە.

بەلام ئەشعەرىيەكان لەسەرىكى ترەۋە بە پىچەۋانەى موعتەزىلەكانن، پايان وايە كە ھىچ شتىك عىللەتى-بنوسى-

شتىكى تر نيه، وه نه خاسيهت و نه كارىگه ريشى ههيه له هيچ شتىكدا ئەم زياده پەريەش بووه ھۆى زيان بەخشين و ئاژاوه نانهوه، وای ئى ھات ھەر كەس بە ئارەزووى خۆى، چى بويستايە دەيووت وه چى نهويستايە ئينكارى دەکرد، وه زۆربەى خەلك لەم پىگەيه وه كەوتنە ئينكارى كردن و پەفز كردنى ھۆكان وه بووبونە ھۆى بى ئيشى و تەمەلى.

ھۆكان حەقيقەتە : بەلام بەدپەينەرمكەى نەلە كار كەوتوو بو نەوازشى ھىناوه

بەلام پىبازى شىخ جەلالەددىن مام ناوھند بوو له چاو دوو پىبازەكەى تر، راى وايە كە ھۆكان حەقيقەتە، و(بنۆس و بنوسيارى) و(الاسباب والمسببات) ھۆ ئەوھيشى بۆتە ھۆى دروست بوون بەيەكە وه بەستراون وه ئينكار كردنى ئەمەيش بەھيچ جۆرىك لە پەسەندى و ھۆش مەندييە وه نيه، ونەش گونجاوه، سوننەتى خواى گەرەش ھەروا بووه كە ھەميشە دروست كراوھكان شوين كەوتوى ھۆكانىتى وه لەھەموو شتىكدا خاسيهتى تايبەتى خۆى دەر خستوو، بەلام خەرقى عادەت-لادان لە سروشت-شتىكى گونجاو و پوو دەدات، دروست كردن و بە ديھىنانى (بنوس و ھۆكان-العلل

والاسباب) نە بوونەتە ھۆى نەمانى كاريگەرئىتى قودرەت و
 كارى كردگار، وە ھەر ئەو پەروردگارى (ھۆكان و خاوەن
 توانستى پەھايە، وەھەر كاتىك بىەوئىت(دروست كراوھكان
 بەجى دەھىلئىت بۆ ئەو پەيوەست بىت بە ھۆكانىەو، و
 شوئىن كەوتووئى ياساكە (نامووس)ى و بنوسەكە (علە)ى بىت
 بەم جۆرەيشيان زياترو باوترە، وە ھەر كاتىكىش بىەوئىت لە
 ھۆكەى دەرى دەھىنى و بە بى ھۆكەيان بە پىچەوانەى
 ھۆكەىەو دروستى دەكات، ئەمەيە كە پىئى دەلئىن(خارق
 العادە) وە دەلئىت :-

زۆربەى بارو پروداوھكان لەسەر سونەتى خواى گەرە
 دەپۇن بەرپۆو ھەر بە قودرەت و مەشىئەتى خۆى (ھەندىك
 جار) لەم سونەتانە دەردەچىت بۆ پىغەمبەران و پىاو چاكانى،
 جا كە دەبينىن ھۆكان زۆربەى كات كاريگەرە لە كاردان، نايىت
 باوەرمان وابىت كە قودرەتى خواى گەرە پەكى كەوتووە بى
 ھىزەو، ويستى خواى گەرە وەستاوە لەكاركەوتووە ناتوانى
 دروست كراوھكان لە ھۆكانى و، (المعلول-بنوسيارى) لە
 (عللها-بنوسەكەى) جيا بكاوھە.

ھۆشاراۋەكان و ھۆسەرەككەكان

ھۆكان ھەر ئىكەن كە ناسىيومان، و تاقىمان
 كىردىنەتەۋە، و لەبەر چاۋمانن و ھەستمان پى كىردىن، بەلكى
 زۆر ھۆى ترەھىيە كە شاراۋەن و لەبەر چاۋمان نىن و نايان
 بىنن، ۋە ئەم ھۆ ناۋەككەش، ھۆ بىزىنەرى ھۆ دەرەككەكانن
 ھەر ۋەكە چۆن ئەم ھۆى دەرەكى يە ھۆ بىزىنەرى
 دروستكراۋەكانىيەتى ئەم ھۆ دەرەككەكانە دەرەكىنى و دىيان
 خاتە كارو، دەرەكىنى بىيان ۋەستىنىت و لە كارىيان بخت
 مەۋف ئەم ھۆ دەرەككەكانى بە ئاسانى ھەست پى دەرەكى، بەلام
 زۆر جار لە ھۆ ناۋەككەكان بى ئاگىيە، بۆ نمونە گەر تىبىنى
 بىرەت لەكەتى لەيەك دانى بەردە چەرخ ئەۋىگەر
 چەرخەكەيە، ھۆ ناۋەككەكەيەتى نازانىت. ھۆى سەرەكى
 پەسەن و راستە قىنە، فەرمان و ۋىستى خۋاى پەرۋەردگارە
 كەلە سەرۋى ھەموو ھۆكانەۋەيە، سەرچاۋەى ھەموو
 پەرواۋىكە "إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ"^{۱۸}
 ھۆ شاراۋەكان لای پىغەمبەران پۈنەۋ، بە ئاشكرا دىيىنن،
 ۋەكە چۆن ئىمە ھۆ دەرەككەكان لامان پۈن و ئاشكرايە، لە
 پاشاۋەريان وايە كە ئەۋ ھۆ راستە قىنەيەى كە بىرىتى يە لە

^{۱۸} سۈرەتى يس ئايەتى ۸۲

ويست و ئىرادەى خوائ گەورە ھەر ئەو ھەموو ھۆ
 بنوسىكى تر لەویدا دەپرىتەو سەرچاوەى ھەموو پووداوو
 کردارىکە. ئەوان ئەو دەسەلاتەى خوائ گەورە دەبينن کە
 دەست دەخاتە ناو بوونەوەرەو، ھەر چۆنىک بىەوى ھەليان
 دەسوپرىت و فەرمان پەوايى لەم جىھانەدا دەکات و ئەم
 دەسەلاتەى لەسەر و ھەموو دەسەلات و ياسايەكى ترەو،
 و ھەر ئەو دەسەلاتەى کە نيزامى گەردوون پى ملکەچە، و
 ھەر ئەو دەسەلاتەى کە خاسيەتى تايبەتى لەشتدا دروست
 دەکات، و ھەر کاتىکيش بىەويت ئەو خاسيەتەى ئى
 دەردەھىنرىت، و دەتوانىت کە سروشتى شت بگۆرىت، و
 واکات لە ئاگر کە بىيت بە (بردا وسلاما).

و ئەوان ئەو ھۆدەرەکیانە زۆر بەچوک و لاواز و بى نرخ
 دەبينن لەچاو ھۆناوەکیەکان، ھەر و ھا ھۆناوەکیەکان زۆر
 بچوک و بى نرخ و لاواز دەبينن لەچاو ھۆراستەقینە کە
 ويستى پەرەردگار.

"وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ
 الْمُوقِنِينَ"^{١٩}

^{١٩} سوریى انعام نایەتى ٧٥

ھۇ پەرستى و بەرەنگارى كوردنى لەلايەن پېغەمبەرئانەو

خەلكى كورت بىن زۆرجار زىادە پەوى دەكەن لە پەرستنى ھۆلە ئەنجامى نەزانى و كارتىكردنى ماددىەت، وە باوہ پريان زۆر بەھىزە بە كاريگەرى ھۆو خۆبەندكردن پىيەوہو، خۆ خەرىك كردن تيايدا وە ھۆكار دەكەنە ھاوہلى خواى گەورە. وە خويان گىل دەكەن لەدروست كەرى ھەموو ھۆيەك، وكردگارى ھەموو شتيك، و خويان خەرىك دەكەن بە پەرستنى پروكەش و پروخسارەو لەم كاتەدا پېغەمبەرئان ھەل دەستن بەبەرەنگارى بوونى ئەم جۆرە (بت پەرستىيە- ھۆپەرستى)، خەلكى بانگ دەكەن لە ھۆوہ (الاسباب) بەرەو بەدییەنەرى ھۆ (المسبب) خوداوەندى بە دەسەلاتيش بۆ ئاگادارى و فيركردن لە سەر دەستيان چەند پرووداويك بەدى دەھيئيٹ كە دژى ياساكانى سروشتن، بۆئەوہى لەلايەكەوہ لاوازى و بىدەسەلاتى ھۆكان و لەلايەكى تريشەوہ قودرەتى پەھاي خواى گەورەو سەر بەستى وويست وئىرادەى و مەشيئەتى زال بووى دەرختات، چونكە ھەرئەو زاتەيە خواوہنى بوونەوہرو ھەر بە دەستى ئەوہ مەلەكوتى ھەموو شتيك، وەھەرئەوہ خواوہن توانست بەسەر ھەموو شتيكداء ھيچ پىويستىيەكى بە ھۆنيە و پىيەوہ بەند نيە، چونكە دەبينين دەريايان بۆ دوو لەت دەبيٹ و، پروباريان بۆ ھەل دەقوليٹ بە بى ھيچ جۆرە

هَؤُيَـهٖكَ لَه هَؤُيَـهٖكَ لَه هُوَ ئَاسَـيِيهْكَانَ، وَه رَپووهك و كيټلگه يان بُو
پهيدا ده بِيټ به بِيټ كِيْلَان و چانندن، وهلم ده بِيټ به ئاردو،
خوري ده بِيټ به ئاوريشم و، كۆمه لِيكِي كه م سهر ده كه وِيټ
به سهر كۆمه لِيكِي زُوږداو، هه ژاري لاواز، ده وله مند ده كاو،
ده وله مند ي به هِيژ، هه ژارو ئاواره ده كات ته نها به فه رماني
خو اي گه و ره ده فه رمويټ: "وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا
يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ
كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَآئِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ
يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ" (١٣٧) ^{٢٠} "كَمْ تَرَكُوا مِنْ
جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (٢٥) وَزُدُّوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ (٢٦) وَنَعْمَ كَانُوا فِيهَا
فَآكِهِينَ (٢٧) كَذَٰلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ (٢٨)" ^{٢١}

^{۲۰} سورة اعراف ۱۳۷

^{۲۹} سورتی الدخان ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸

نە پەھبانیەت و نە بى كاری:

مەولانا لەم پۈۋەدە زۆر پۇناچىت و زىيادەى پەۋى ناكات،
و ەكو زۆر لە صۇفەيەكان و ئەشەرىيەكان زىيادە پەۋى تيا
دەكەن بە جۇرىك، ئىنكارى بوۋنى ھۆكان دەكەن، و داۋاي پەز
كردن و ۋازەينانى دەكات. لەگەل ئەۋەشدا رەفەزى
جۆرە(توكل)ك دەكات كەببىتە ھۆى پەبەنى و بى كارى و
پالدا نە بەلكو دەلىت: "سۈنەتى ژيان و عادەتى باۋ بىرىتى يە
لە بوۋنى دروستكراۋ بە ھۆى ھۆكانەۋە" تاكو ئىشكەر گىرنگى
ھەول و تىكۆشان بزانىت، ۋە لە دەرگاكانەۋە بىتە مائەكانەۋە،
و ھەموو شتىك لە مەعدەنەكەى خۆى داۋابكات بەلكو
بەرەنگارى بى كارى و لەكاركەۋتن و، پەھبانیەت و (توكل)كى
سلبى دەكات كە پەك كەۋتەۋ لاۋازەكان، لەم سەردانەى
دوايىدا پەنايان بۇ بردوۋە، ۋەبەۋ پەرى ھىزو توانايەۋە،
باگەۋازى تىكۆشان و خۇ ماندوۋ كردن دەكات، ۋە پەچاۋ
كردنى ھۆكانى گوزەران و، داۋاي ژيانىكى كۆمەلەتيا نەى
بەختەۋەر دەكات و دەلىت:-

"گەر بىتو ژيانى كۆمەلەتيا نە لەلاى ئىسلام پىۋىست نەكرايەۋ
پەسەند نەبۋايە، ئەمرى نەدەكرد بە جومعەۋ جەماعەت، و
ئەمرى نەدەكرد بەچاكەۋ، نەھى نەدەكرد لە خراپە". ۋە ئەۋ
جۈە (توكل) پشت بەستەنى كە بەلاى ئىسلامەۋە پەسەند بىت

و، به‌باشی ده‌زانیت بریتی یه له خوئاماده‌کردن و، ده‌ست گرتن به (الاحتياط) سپیږی پیویست و، ئه‌مجا پشت به‌ستن به خوای گه‌وره‌و، ته‌فسیر کردنی فهرموده‌که‌ی پیغه‌مبه‌ر صلی الله علیه وسلم "اعقلها وتوکل علی الله".

بانگه‌وازیڤک بۆ هه‌ول و تیڤکۆشان:

جه‌لاله‌ددین خه‌لکی هان ده‌دا بۆ کارکردن و تیڤکۆشان هاتووه ووت و ویژیک به‌ زمانی گیانداران ده‌گیریتته‌وه، له بابته (توکل) و ئیش کردنه‌وه، وه باشت‌ترین به‌لگه‌ی پیویست بوونی ئیش کردن و هه‌ول‌دانی باسکردووه له‌سه‌ر زمانی شیره‌وه و ده‌لی: "په‌روه‌ردگار ئه‌ندام و ده‌ست و قاچ و به‌هره‌و ووزه‌ی زۆر به‌ ئاده‌میزاد به‌خشیه‌وه، ئه‌مه‌یش به‌لگه‌یه‌ بۆ ئه‌وه‌ی که داوای کارکردن و هه‌ول‌دانیان ئی ده‌کات، هه‌روه‌کو چۆن ئاغایه‌ک هه‌رکاتی ته‌ورو پاچه‌که‌ی دا به‌کۆیله‌که‌ی ئاشکرایه‌ که داوای هه‌ل‌که‌ندنی چال‌یان شکاندنی به‌ردی ئی ده‌کات. ئه‌گه‌ر چی گفتم به‌و داوایه‌ بکات یان نه‌یکات، هه‌ر به‌وچه‌شنه‌ کاتی کردگار ئه‌و ده‌سته‌ ئیش که‌ره‌و ئه‌و بازووه به‌هیزه‌و ئه‌و پییه‌ به‌کاره‌و ئه‌و هه‌موو ووزه‌ زۆره‌ی پی به‌خشیوین، بی‌گومان به‌لگه‌ی ناوێت که داوای کارکردنمان ئی ده‌کات و هیزمان بخه‌ینه‌ کار، وه‌له‌ ژياندا هه‌ول‌ بده‌ین و تیڤکۆشین وه‌ پۆزی خۆمان به‌ ده‌ست به‌ئین به‌ هیزێ بازوو،

ئارەقى ناو چەوان، وه (توكل)ى راستەقىنە ئەوھىيە كە درىغى
 نەكەين لە تىكۆشانماندا، ئەمجا پشت بېستىن بە خۆى
 گەورە، تىكۆشان شوكرانەى نىعمەتەو، پال دانەوھو تەمەلى^{۲۲}
 كوفرانەى ئەو نىعمەتەيە، خۆى گەورە دەفەرموى: "لَنْ
 شَكَرْتُمْ لِأَزِيدَنَّكُمْ وَلَنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ"^{۲۳} كار بگەو
 ئارەقى ناوچەوان بېرژە ، ئەمجا پشت بېستە بە پۆزى دەرى
 خاوەن هیزو توانا.

دنيایى زەمكراو كامەلەيە:

جەلالەدين لەسەر زمانى شيرەكەوھ دەگيرتتەوھ: كارکردن و
 تىكۆشان سوننەتى پيغەمبەران و نيراوانى خوايە، دنياش
 تەنها زيرو زيوو مال و منال نيه، وهك هەندىك لەزىادەپەوانى
 سوفيهت لىي تىگەيشتون بەلكو دونيايى زەمكراو ئەو
 دونيايەيە كە غافل بوونى خۆى گەورەى تيدا بىت، ئايا
 پيغەمبەر صلى لله و عليه وسلم نا فەرمووئت " نعم المال
 الصالح للعبد الصالح".

^{۲۲} مەزمەبى جەبريەكانە.

^{۲۳} ئايەتى (۷) سورەتى ابراهيم

بى كارى پياوچاكان پىگە خوشكەرەيە بۇ فاسق و ستەم كاران:

مەولانا دەلىت بى كارى و ئىش نەكردنى پياو چاكان لەگەل
(توكل) يىكى نەفامانەى وا كە لەگەل حەقىقەتى ئىسلام
ناگونجىت، بوونە ھۆى پى خوش كردن بۇ خراپ كاران و،
ستەم كاران و، كاربەدەستانى بى ھۆش و، ھىچ نەزان، كە بوونە
ھۆى خوین پشتنى زۆر بى تاوان و كوشتنى زۆر لە زاناو
پۆشنېيران، كە زۆر توندو تىژ بوون لە حوكمپرانىداو خيانەت يىكى
زۆريان لە مالى خەلكى دەكرد، لە سەردەمى ئەوان نەفامى و
نەزانى زۆر بوو، وە حەكىمان و ھۆش مەندان كزبوو، چونكە
فەرمان بە پەوايى درابوو كە سىك شايستەى ئەو كارە نەبوو."

مهولانا جه لاله ددینی پۆمی بانگ ویژی خوشه ویستی عاتیفه و ریزگرتنی مروژ و سهردهمی خوی:

گیژه لووکه یه کی عه قلی سهرکیش له چهرخی حه وته مدا
هه لی کرد، به هوی نه و قسه زانی علم الکلامیهی له و چهرخانهی
دواییدا ببوه کارو پیشه ی موسلمانان به راده یه که نه و
گیژه لووکه یه نه وهنده توندو تیژ بوو که بووه هوی
کوراندنه وهی هه موو گهرمی وکلپه و پشکویه کی دل. که تا نه و
کاته ش هیشتا له ژیر خۆله میشتا پاشماوهی پشکوی
خوشه ویستی و عاتیفه ههر مابوون و شارابونه وه. وه
موسلمانان پاش نه وهی که بلیسه یه که بوون له ژیان و
پارچه یه که بوون له ناگر، بوون به خۆله میشی (رکام)
مروقایه تی، یان خه لوزی به ردین، پاش نه و سهرده مهی که یه که
پارچه ناگرو گهرمایی بوون. نا له م کاته بی دهنگی و کزر
بوونه دا، مهولانا جه لاله ددینی پۆمی بانگه وازی خوشه ویستی
و عاتیفه ی دا، تاوه کو هه موو جیهانی ئیسلامی له قولایی
خه ودا راپه راندوو سهر له نوی گیانی کرد به بهردا.

بانگه‌وازی خوشه‌ويستی :

شیخ زور به‌ناشکرا بانگه‌وازی خوشه‌ويستی کردو، ده‌لَيت: "خوشه‌ويستی تالی ده‌گۆڤَيت به شیرینی و، خۆل ده‌کات به زیوو، پیسی بۆ پاکى و، نازار به شيفا ده‌گۆڤَیو، به‌ندیخانه ده‌کات به باخچه و نه‌خۆشى به نیعمه‌ت و، غه‌م و په‌ژاره به په‌حمه‌ت ده‌گۆڤَی، هه‌ر خوشه‌ويستیه ئاسن نه‌رم ده‌کات و به‌رد ده‌توینیته‌وه، مردوو زیندوو ده‌کاته‌وه، گیانی ده‌کات به‌به‌رداو کۆيله ده‌کات به‌ ئاغا".

"ئه‌م خوشه‌ويستیه ئه‌و باله‌یه که مروڤى ماددى قورس له هه‌وادا پى ى ده‌فَڤَيت، له نزمايیه‌وه ده‌یبات به‌ره‌و به‌رزى و له‌سه‌ر زه‌ویه‌وه ده‌یگه‌یه‌نیته ئاسمان".

" ئه‌گه‌ر ته‌زووى ئه‌و خوشه‌ويستیه به‌ ناو کێوه زه‌به‌للاح و به‌رزه‌کانیشدا تپه‌په‌رى، راده‌چله‌کینى و ده‌که‌ویته سه‌ماکردن له خوشیدا: "فلما تجلى ربه للجبل جعله دكا و خر موسى صعقا" وه ده‌لَيت: " خوشه‌ويستی ده‌وله‌مه‌نده‌و سه‌ربه‌رزه گوى نادات

بە مان و مولك و سولتان، ئەوئى يەكجار لە تەمەنىدا ئەو
 شەرابە بچىزى ئىتر هىچ شەرابىكى تر بە گەن ناكات،
 دەلىت: "خۆشەويستى پىيوستى بەكەس نى، ئەگەر دلچوون بە
 خۆشەويستىكىدا نەفى كردنى ھەموو شتىك بى جگە لەو
 خۆشەويستەو ئەمەش بە شىتى دابىرىت ئەو ئەو شەيدايە
 گەورەى شىتائە. بەلكو ئەو دلدارە شاھى شاھانەو، تەخت و
 تاراجى شاھان مى بۆكەچ دەكەن، پادشاكان ھەرەك كۆيلە
 خزمەتكارى دەكەن، دەلى خۆشەويستى ھەرەكو ئاگر
 شاراوئە، بەلام حىرەت ئاشكراو بەدەرەوئە، دلدار زۆر مل
 كەچە، بەلام نەفسى ئەو شاھانەى كە نەفسى خەلكيان بە
 دەستە مى بۆكەچ دەكەن.

كاتى پۆمى باسى ئەو ھەژارە بە جەرگەو، ئەو دلدارىيە بە
 غىرەتەى كرد نەشوە گرتى و بە ھەموو دەنگىەو ھاوارى كردو
 ووتى: "بارك الله"، لە مولك و مالى بەندەى ماددەو جەستە
 پەرستان، لەسەر هىچ شتىك زۆران بازييان لەگەل ئاكەين، بەلام
 ئىمە دىلى دەولەتى ئەوينىن، كەنە لەناو دەچىت و نە
 دەگۆپىت.

ھەموو نەخۆشىك ئاواتە خوازە پزگارى بىت لەو دەردەى
 توشيان بوو، تەنھا نەخۆشانى ئەوين نەبىت داواى زياد بوونى
 دەردەكەيان دەكەن، پىيان خۆشە كە سۆزو ئازاريان زياد بىت

تا ئىستا شەرابىڭم نەبىنيوۋە كە شىرىنتر بىت لەم ژەھرە ۋە
 تەندروستىيەكم بەدى نەكردوۋە كە باشتىر بىت لەم نەخۇشە. "

نەخۇشە بەلام چۇن نەخۇشەك: كەلە ھەموو دەردىڭ پىزگارت
 دەكات، گەر توۋشى ھەر كەسىڭ بىت، قەت توۋشى ھېچ
 دەردىڭ نابىت، ئەۋە لە راستىدا تەندروستى پۇخە، بەلكو
 پۇخى تەندروستىيە، كە ھەموو خاۋەن نىعمەتلىك ئاۋاتە خۋازى
 كېرىنى ئەۋ دەردەن بە نىرخى ئەۋ نىعمەت و بەختىارىيە
 تىيادان، ھەروەكو بلىي بەر پەرچى ئەۋ شاعىرە غەربىيە
 دەداتەۋە كە دەلىت:-

جگەرم ھەموۋى برىنەكى پىم دەرۋىشى

جەرگىڭ كە برىندارى ھېچ توۋش نەبوۋى

پىشانى خەلكى دا كەسى نەبوۋى يىكېرى

كى بى دەردى بە دەردەدارى دەگۈرى؟

ئەۋ پىاۋەي كە ھاۋارى دەكرد لەدەست جگەرى،
 نىرخى ئەۋ جگەرە برىندارەي بزانىايە پازى نەدەبوۋ بە
 فروشتنى و پىزگارېوون لىي، ۋە ئەگەر خەلكىش نىرخى ئەۋ
 جگەرەيان بزانىايە بە نىرخى ھەموو مولك و مالى دىناۋ
 تەندروستى لاشەيان دەيان كېرى، دەبى جگەر چ نىرخىكى

هه بێت گهر بریندار نه بێ؟ ئهو جگهره تهنها پله گوشتیکه یان پارچه بهردیکه و هیچی ترا

ئهم ئهوینه پاک و بێگهردهی مروڤ دهگهیه نیتته پلهیهك که به تاعهت و موجهه داتیش نایگاتی " تاعهت نه بینیه که ناوی ده نین گوناها، ئه گهر چهندها سال تیپه پیت له تهمن بهی خوشه ویستی ناگاته خوشی ساتیک له ساتهکانی خوشه ویستی " ئهو خوینهای له پیناویدا ده پزیت گومان نیه له پاکیتی ئهو خوینیه، شه هیدی ئهوین پیویستی به شۆردن نیه " خوینی شه هیدان پاکتره له ئاوی خاوین، ئاه چون تاوانیکه گهر بێتو ئهم دلداریه تاوان بێت " ده لیت ئهو دلدارانه که هه موو توانایان خسته کارو، دلایان سوتاوه، یاسای گشتی به سهریاندا ناچه سپیت، وه ئهو نیزامهی که باوه له و کاته دا ملی بۆ کهچ ناکه ن."

لیره دا پۆمی نمونه یهکی زۆر جوان ده هی نیتته وهو ده لی: " ئهو گوندهی که لاهه بێت باجی ناخریتته سه ر " پاشان به راوردیک ده کات له نیوان خوشه ویستی که پاک و بی گهر د، له گه ل عه قلیکی زۆرزان و ده لیت: " خوشه ویستی پاشماوهی ئاده می باوکمانه، به لام زۆرزان پیشه ی شه ی تانه، هه کیمیکی وریاو زۆرزان پشت ده به ستیت به نه فس و عه قلی خوی، به لام خوشه ویستی ته فویظ و ته سلیم بوونه، عه قل مه له وانیکه

لەوانەىە مروۇ بگەيەنئىتە پۇخى دەريا لەوانەيشە بىئىتە ھۆى
خىنكاندىنى، بەلام ئەوين كەشتى نوحە سوار بووہكانى ترسيان
نىە لە نوقوم بوون.

بەلى دەرياي ژيان سەركىشە مەلەوانى تىدا ئاسان نىە،
چاكتى وايە بۇ مروۇ پەنا بەرئىتە بەر كەشتىەكى ئەمىن كە
ھەرگىز نوقم نەبىت، ئەويش كەشتى ئىمان و ئەوينە. ئەمجا
دەلى: زۆر لەوانەى كە مەلەوانى زۆرچاك دەزانن بىنيمانن كە
چۆن نوقم بوون لەم دەريا بىئەنەدا، بەلام ئەمان بىنيوہ تا ئىستا
كە كەشتى ئىمان و ئەوين نقم بىت".

مەولانا حىرەتى ئەوينداران بەرزەكاتوہ بەسەر حىكمەتى
حەكىمانەى لىكۆلەرەوان، وە ھانى خەلكى دەدات بۇ سوور
بوون و پىش بركى تياندا چونكە حىكمەت پىوانە كردن و بۇ
چوونە ظن و قىياس، بەلام حىرەت بىنن و عىرفانە".

پاشان دەلى: " ھەموو كەسىك ناتوانىت خۆشەويست بىت
چونكە خۆشەويستى پىويستى بە سيفات و پەوشتى زۆر
جوان ھەيە كە ھەموو كەسىك دەستى ناكەويىت، بەلام ھەموو
كەسىك دەتوانىت بەشى خۆى لەو خۆشەويستىە وەرگىرىت و
بگەويىتە پەر لە خۆشى و نىعمەت..

"ئەي خوينەرى ئازىز ئەگەر ئەۋەت لەدەست دەرجوۋە كە
ئەبىت بە خوشەويست، ئازىزەكەم ئەۋەت لەدەست دەرنەچىت
كە بىيىتە پىزى ئەويندارەۋەنەۋە، ئەگەر بەختەكەت نەي ھىنا
بىيىت بە يوسف كى پى ي ئى گرتوويت بىيىت بە يەعقوب؟ چى
ھەيە بىيىت بە بەرگىڭ لەنيوان تۆۋ ئەوينىكى راست و،
ھەمىشە بەسۆز و دل ناسك؟".

شىخ لەسەر ھەموو ئەمانەۋە دەلىت "صولە المحبوب" چىزى
خوشەويست، ناگاتە چىزى دلدار، ئەگەر خوشەويستان بزانن
عاشقانى بى كەس و دلدارانى پاك لە چ خوشى و نىعمەتلىكان،
ئاۋاتەخۋازى جىي ئەۋان دەبوون، ۋە لە پىزى خوشەويستانى
بەختەۋەرىدا دەردەچوون و دەچوونە پىزى ئەويندارانى
كەساسەۋە.

ئەم ئەوينە ئاراستەي كى دەكرىت:

بەلام ئايا ئەم ئەوينە كە نوورى ژيان و نرخی مرقۇقە
ئاراستەي كى دەكرىت؟" ئەوينى نەمىر شايستەي كەسى نىيە
تەنھا زاتىكى نەمىر نەبىت. ئەم زاتە نەمىرەش زاتى نىە كەلە
ئاوچوون و ئاوابوونى بۇ نووسرابى. چونكە ئەم زىندووى
راستەقىنەيە و نامرىت و، ژيانىش دەبەخشىت بە ھەموو
شتىك" بەلگەي بۇ ئەمە چىرۆكى ئىبراھىمى پىغەمبەرمانە (عليه
سلام) ئەمەي كە ھەرموويەتى "لا احب الا فلين". "ئەم
خۆشەويستىيە گەر لە جىي خۆي دانراو، توشى پىياوى خۆي
ھات ھەروەكو خويىن بە ئاۋ لەشى خاۋەنەكەيدا دەپرات، ئەم
ئەوينە خۆرىكە ئاوابوون نايتىرسىنىت، ۋە گولكى پىشكوتوى
گەشاۋەيە سىس بوون پووى تى ناكات، توش ئەم
خۆشەويستىيە سەرمەديە لە دەست مەدە كە ھەر دەمىنىتەۋەو
بەدەورتا دىت بە كاسەي پىر لە خۆشەويستىيە و تىنويىت
دەشكىنىت، بەلام ھەموو شتىك دەپرىتەۋەو لە ئاۋ دەچىت، ئەم
خۆشەويستىيە لەدەست مەدە كە پىغەمبەرانى پى بەرزبۈەۋەو
ھوكمىيان گرتە دەست.

نأومئدی پیویست ناکات:

به لآم دلدارى تینوو، بوى نیه شهکوا دهربریت و لهخوى
بیژکاتهوه، به بههانهى ئهوهى که خوشهویستهکەى گهروهو
پایه بهرزهوهو، پیویستی به کهس نییهو، بلى خول چیه لهچاو
پهروهردگارى بوونهوهو؟!

محبوبى راستهقینه ئهوهیه که خوى پى ی خوشه دلدارى
بکات، وه ههرکهسیک بیهویت بهروهو خوى رایدهکیشیت "الله
يجتبى من یشاء، ويهدى الیه من ینیب" بههاندانیکهوه دهلیت
مهلى رینگا نیه بهروهو ئهو پاشا خاوهن شکویه، که من
بهندهیهکی زهبوونم، ئهو پاشایه زور خاوهن کهرمه، بهندهى
خوى بانگ دهکاو، رینگهیشى بۆ ئاسان دهکات."

سهر لهنوى پيدا دهچیتتهوه گۆرانى بهبالای ئهم ئهوینهدا
دهلیت، وه بهو پهپى شادیشهوه، دهیکروژیت و دهلیت "ئهوهى
که بوى دهروانیت وادهزانیت که دهردیکه تووشى هاتوو
چارهسهرکردنى زور گرانه، خاوهنهکەى له ئازار کیشان و
ماندوو بونایه، به لآم گهر بیتوو ئارامى گرت و بهسهريا
سهرکهوت ئهوا دهگاته ناسینى راستهقینهى ئهبهدى."

"سهرچاوهى ئهوین، دل شکان و دل بریندار بوونه،
چونکه دهردیکه وینهى نیه، دهردى دلدار زور جیاوازه له

ھەموو دەردىكى تر چونكى خوشەويستى "ئىسپىر لىبى"
 نەينىيەكانى خۇاى پەرەردىگارە، پاشان باسى ئەم دەردە دەكات
 و دەلى ئەگەر خۇى لە خۇيدا دەردىت، بەلام شىفای دەردە
 دەرونىەكان و بەدپەرەشتىيە، ئەو نەخۇشىيەى كاتى پزىشكەكانى
 لە پەل و پۇختى و، ئائومىد بوون لە چاك بوونەوہى و،
 ئومىدى چاك بوونەويان لەلايەن چارەسەر كەرەنەوہى ئى بىرى،
 لەم كاتەدا بە ئاوردانەوہىيەكى ئەو خوشەويستىيە چاك
 دەبىتەوہ و بۇ جارىكى تر دەژىيەتەوہ، جا بەر پەرى خوشى و
 شادىيەوہ ھاوار دەكات و دەلىت "خوابت ژيىنى ئەوين".
 ئەى پزىشكى دەردو بەلام، ئەى دەرمانى فيز و لوت بەرزىم ئەى
 پزىشكى نەگاسى ئەى دەرمانى دەردى ئائومىدان!".

بەلى لەبەر ئەوہى ئەوين بلىسەيەكە، گەر كلىپەى سەند
 ھەموو شتىك دەسوتىنى جگە لە خوشەويستەكەى نەبىت،
 لوت بەرزى نىيە، فيز نىيە، ترسنوكى نىيە، خەم و پەژارەو،
 پىسكەيى و حەسوودى نىيە، وە ھىچ عەيبىك لە عەيبەكانى
 دەروونى نىيە، شەپۇلى ئەوين گژگيا رادەمالىت، ھەرەكو ئاگر
 چۆن بەناو پووش و پەلاشدا دەپرات ئاواش بەناو دەرووندا
 دەپرات. ئەوين بلىسەيەكە كە ھەموو شتىك دەسوتىنى تەنھا
 دلدارەكەى نەبىت تەوھىد شمشىرىكە كە خاوەنەكەى
 وەشاندى ھەموو شتىك دەپرىت تەنھا خۇاى گەرە نەبىت، ھەر

بژی ئەی خوشەویستی ئەی ئەو ئەوینەى ھەرگیزاو ھەرگیز
ھاوێل دانان بۆ خوا ناگریتە خوێ .

پاش ئەم ھەموو ماوە دوورو درێژە لەمەدح و وەسفی
ئەوین، مەولانا دەوەستیت، دەلی"بەسەر ھاتی خوشەویستی
کۆتایی نایەت، دنیا ھەمووی لەناو دەچیت عەجایەبى ئەم
خوشەویستى نابریتەو، چونکە دنیا بپرانەوێ و
ئامانجیکى ھەبە، بەلام خوشەویستی وەسفی یەکیکە کە لە ناو
ناچیت و نامریت."

جیهانی دل

ھیچ پێگەیکە نیه بۆ گەشتن بەم خوشەویستى، تەنها
بەھوی دلیکی زیندوو گەرمی پەرلە زیندەگانیەو نەبیت.
ھەر وەکو لەمەو پیتش باسماں کرد لەسەر دەمی مەولانادا
لایەنى عەقلانیەت زۆر زال ببوو بەسەر لایەنەکانى تەرى
ئادەمیزادا، لەسنور دەرچوو بوو، وە لەسەر حیسابى عاتیفە زۆر
گەرە کرابوو، تاوەکو عەقل زیاتر پووناک بکریتەو ئەو کاتە
دلیش ساردتر دەبیتەو، ئەو ژێوارو گەرمیەى نامینیت، وە
لێرەدا مەولانا باسى دلی وورژاند، کە چ پایەو پێزیکى ھەبە

له ژيانی مړوځداو، وه نه شو شته سهر سوپهینه رو گه نجینانه ی
 که گرتوویه تیه خوۍ، وه باسی نه وه ی کردووه که له شی مړوځ
 باخچه یه کی هه لگرتووه که له به هاریکی هه میشته یدایه و
 هه رده م پر بهر هه مه، وه ئاده میزاد له وه له شه بچو که یدا
 جیهان یکی هه لگرتووه که زور فراونتره له م جیهانه مادییه،
 نه ترسی هه یه له دوژمن وه نه دزیښ دیت به لایدا.

" دل شاریکی نه مینی ناو دانه، وه قه لایه کی قایمی
 پاریزراوه، باخچه یه کی پیروزه نیعمه ته که ی نابریته وه و،
 سهرچاوه که ی ووشک نابیت و به فرمانی په روه ردگاری هه رده م
 له بهر هه مدایه."

نه وه ی باس کردووه که باخچه کانی جیهان ته مه نیان
 کورته و پزگاریان نابیت له دوردو به لا، به لام دره ختی دل
 هه میشته سه وزو به رداره " باخچه له سهرخو پی دهگات وه زو
 له ناو دهچیت " به لام دل زو پی دهگات، دره نگیش له ناو
 دهچیت. " باخچه ی له ش نه وه نده ناخیه نی دهرزی وه ده بیت
 به پوش و په لاش بویه هه میشته خاوه نه که ی هاوار دهکات،
 خه ریکی .. ناخ هه لکی شان- واحسره تا- به لام باخچه ی دل
 هه میشته سه وز و به رداره، بویه خاوه نه که ی هاوار دهکات.. نای
 له م خوشیه- وافرحتاة-".

وہ ٹھوہی دھیهوئیت کہ پاریزگاری تہندروستی و لاویتی
 بکا، هول دہدات وھکو لاویکی بهہیز بمینیتھوہ، ناواتھکی
 نایتھدی، بهلام ٹھوہی چاودییری دلی دھکات و چاک پھروہدی
 دھکات ٹھو کاتھ پوچی بهلاویتی دھمینیتھوہ، بهژنیکی
 چالاکی دھبیت و، لهگل دلیکی ٹارام، بیریکی ساغ و، دلشاد
 و شادومان دھبیت "ٹاگات له دلت بیت با بهلاوی بمینیتھوہ و،
 با لهسر پووت نوور بدرهوشیتھوہ".

(ٹاگات له دلت بیت با به لاوی بمینیتھوہ، ھروھکو (الصہباء-
 پھنگی شہرابی) ھو کراوہ بیت، ھروھکو گولیکی گھشاوہی
 دھم بهبڑھ).

بهلام با ووشہی "دل" له خوت بایی نہکات مہبهستمان لهو
 پارچہ گوشتہ نیہ کہ ھردھم لهسنگدا له لیڈاندایہ، کہ چاو
 چنؤکی ھواو ٹارہزووی تیا کوبووتھوہ، ٹھوہ دلی پیناوتریت
 کہتامی خوشهویستی نہچہشتبی، وھمانای یهقین نہزانی، وھ
 ھیچ جوڑہ شہوقیکی نیہ گھر بیتو گولہکھی نہکرا بیتھوہو
 شہوقہکھی نہدرهوشیتھوہ، وھ ٹھوہ بهدل دانانریت بهلکو
 پارچہ بهردی یان تہختہیہ کہ .

"ئەو دڭە تەسك و تاريكه، هەروەكو دڭى جولەكە-يەود بى
بەشە لە خوښەويستى-ملك و دزد-وەنە بەدرەوشيتەو، نە
پروناك دەبيتەو وە نە دەكریتەو نە فراوان دەبيت."

ئەم دڭە مردووەو، دڭە زیندووەكان يەك ناگرنەو وە لە لەفزو
شيوەيان نەبيت، هەروەكو چوڭ ئەو ئاوەى كە لە چاوكى پرون
و پروبارەكاندا دەروات پى ي دەلڭن ئاو، وە ئەوەشى كە تىكەل
دەبيت بە قوپو لیتەو زۆنگاوەكان پى ي دەوتریت ئاو، بەلام
يەكەميان تینويەتى دەشكىنى جل و بەرگ خاوين دەكاتەو،
بەلام دووەميان لەبەر پيسى دەبى دەستى ئى بشويتەو.
ئەمە يە جياوازی لە نيوان دڭىك و دڭىكى تر دڭى پيڤەمبەران و
ئەولياكان لە ئاسمان بەرزتر دەبيتەو، بەلام دڭى لە بنيادەم
چووەكان تەنھا ئەو يە كە لە دڭ دەچن، ئەگينا لە راستيا دڭ
نين، وەئەگەر بڭيت "دڭم" پروانە چى دەلڭت:(دەلڭت:دڭم!
دڭەكەم: ئايا دەزانى دڭ لە پاسپاردەكانى ئاسمانە؟ بى گومان
قوپو لیتە ئاوى تيايە، بەلام بيژت نايەت دەستى ليڭبشوريت،
چونكە قوپو لیتەى زياترەو زال بوو بەسەر ئاوەكەداو بيژى ئى
دەكەيتەو، وە ئەوەى لە ئاو سنگتايە و ئى دەدات ناوى مەنى
دڭ چونكە دڭى راستەقىنە ئەو دڭە يە كە بەرزتربيت لەبەرزى
ئاسمان، ئەوەيش دڭى پيڤەمبەران و پياو چاكانە.

بۇ ئەۋەدى دىلى خوينەر خوش كات و نايەۋىت دىلى
 بشكىنىت و ھىمەتى ئى بېرىت، دەلى (ئەۋ دىلى ھەتەۋ كەس
 لىت ناكېرى ئەۋ خودا بەكەرەمە لىتى كېرۋىت، لە پۈۋى پېز و
 فەزەۋە، لەبەر ئەۋەدى ھىچ جۆرە دىلىك لە دلەكان پەفرز ناكاتەۋە،
 چونكە مەبەستى ئەۋەنىە قازانجت ئى بكات).

پاشان ئامۇزگارى خوينەر دەكات بۇ ئەۋەدى خۇى دەرباز كات
 لەم قەفەسە ئالتۇنىە كە ئاونراۋە "گەدە" و، بېرىت لە بۇشايى
 دىلى فراۋان و، تى پۈۋان لە دروستكراۋە سەر سورھىنەرەكانى
 خۋاى گەرەۋ، چىژۋەرگرتن لە گيان - پۇج - دەلى : " گەدەۋ
 ماددە پەرستى برىتى يە لە پەردەيەكى ئەستور لە نىۋان تۆۋ
 پەرۋەردگارت ئەگەر ئەۋ پەردەيەت لابرۇ ئەۋ كاتە لە نىۋان
 تۆۋ پەرۋەردگار ھىچ جۆرە بەربەستىك نامىنىت، ئەمجا
 سنورى گەدە بېرەۋ بېرۇ بەرەۋ دل، ئەۋ كاتە راستەۋخۇ بەبى
 ھىچ پەردەيەك سلاۋى پەرۋەردگارت پى دەكات.

شەرق و رېزى مروۋ

فەرماندەۋاي زۆردارو، فەلسەفەي بە ھەلەدا چو، ئايىنە دەسكارى كراۋەكان، بوونەتە ھۆي كەم كوردنەۋەي نرخی مروۋ و ھىنانە خوارەۋەي رېز و شەرەفى، پاشان لە ئەنجامى ئەو ھەموو جەنگە ويران كەرە، نەپرايەۋەو، لە ئەنجامى تىك چوونى بارى كۆمەلەيەتى و ئابورى ژيانى خەلكى تووشى گرانىەكى بى شومار ھات، وە خەلكى لە ئەنجامى دريژ خايەنى و بەردەوام بوونى بىزار ببوون و، ئائومىد ببوون لە داھاتوويان، ھەستىكى زۆر قوليان بەسەر زەنىشتى خويان دەكرد كە ئىمپرو ناويان ناوہ(مركب النقص)^{۲۴} وە مروۋ ۋاي ئى ھاتبوو بىز لە خۆي بكاتەۋە.

ھەندىك لە سۆفەيكانى عەجەم ھاتن و، بانگەۋازىكى پەر لە كەف و كوليان كرد بۆ خۆ تواندەۋەو، ئەم پەندى پيشىنانەي (خۆتان بمرينن پيش ئەۋەي بمرن) يان كە لەناو ئادابى سۆفەيكاندا باو بوو زىندووكردەۋە، پۆچوون لە ئىنكارى كردنى خۆ-ذات- بەرادەيەك پشت بە خۆ بەستن و، خۆ ويستى كە تىكۆشان و بزوتنەۋەو، چالاكى لەسەر ۋەستاو بەتاۋانى

^{۲۴} ھەست بەكەم و كېرى لە دەرۋوندا

پەروشتى دادەنراو، بەبەردىكى رېگر دادەنرا لەپى ئى بەرەو
 كامىل بوونى پۇخى بانگ كەران و نوسەران زىيادە پەروى
 زۇريان كرد لە ھاندانى خەلكى بۆ بە دەست ھىنانى سىفاتی
 مەلائىكى، وە وازھىنان لە ژيان و پىويستى مەروفايەتى، ھەتا
 گەيشتنە ئەو پادەيەى بىزيان كەردەو لە مەروفايەتى خۇيان،
 باوەريان وابوو پىشكەوتن لەو ھەدايە كە شۆرشىك ھەلگرسىنن
 دژى مەروفايەتى خۇيان، وەوای دەزانى كە تاوھكو دور
 بکەويتەو لە مەروفايەتى و خوى بچوینىت بە مەلائىكەت، زياتر
 نزيك دەبيتەو لە كامىل بوون و بەختەو ەرى.

لە ئەنجامى كارتىكردى ئەم يىروبابو پە فەلسەفیانەو،
 شى بوونەو ەى پەيوەندى كۆمەلایەتى، ستەم و زۆردارى
 حكوমে تەكان، وىژەى پەش بىن و ھۆنراو ەى پەش بىن
 پەيدابوو، كە بە چاويلكەيەكى پەشەو دەپروانىە ژيان و
 جىهان، بانگەوازی دەكرد بۆ پاكردن لە ژيان و سەيركردى
 خەلكى بە پەش بىنى، خراپەكارى باوكان لەو تاوانەى
 كرىيان لەو ھەچەنانەو، ھەروەكو (ابو علاء المەرى) دای ھىنا لە
 سەردەمى خۇيدا، وە لە ئەنجامى ئەم ھەموو ھۆسروشتيە
 بەھىزانە خەلكى متمانەى تەواويان لە خۇيان و، ھىوای
 داھاتوويان و، ئارەزوى ژيانيان بىرى، وە خەلكى لەم كۆمەلە
 وەپس بوو، پەر لە ئاژاوەدا بىرو ھۆشى نەما بوو، ويستوو

ئىرادەى كز ببوو، سەلامەتى خۆى ئەو ژيانە ھەوا بەر فراوان و بەرىنەى نەدەزانى، كە لەلایەن خەوى گەورەو ئەمادەكرا بوو، بۆ فرین و بەرزبوونەو تیايدا ، وە ئەو گەنجینە گرانبەھایانەو، ئەو ھیزە بە تواندانەو، ئەو بەھرەمەزنانەى كە پەرورەدگار لە دەرونیاندا بەدى ھێناون نەدەناسى، وە بە خۆیان نەدەزانى دروست كراون بۆ ئەوەى بېن بە "جى" نشینی پەرورەدگارى گشت جیھان لەم جیھانە فراوانەدا" و ، ئەم جیھانەى پى سپىراوہ ئەم گەردونەش بۆ ئەم مل كەچ بوو، وە سوجدە بردنى مەلائىكەتیش بۆ یەكەم مەرۆف ئەمژەىە بۆ ئەم مل كەچىە وە ھەر ئەم مەلائىكەتانەن كە ئیش و كارى ئەم گەردونە ھەل دەسورپنن بە ئەمرى خەوى گەورەو، پەيامەكانى پادەگەینن، وە ئەگەر ئەمان مل كەچى بۆ بنوینن ئەوا گەردوون لە پىش ترم لەم كەچى بۆ ئەم مەرۆفە دەنوینیت.

لەم كۆمەلگایەى كە بە گز مەرۆفایەتیدا چوو، نەرخ و شوینى مەرۆفى لەم جیھانەدا ھێناوہتە خواروہ، لێرەدا مەولانا"جەلالەددینی رۆمى" ھەستاو نوینەرى راستەقینەى بیروباوہرى ئاینى ئىسلامى گرتە ئەستۆى خۆى لەناوہندى ھۆنراوہ زېنگەدارەكانیدا، كەرامەتى شاراوہى مەرۆفى لە ژێر پاشماوہى ئەدەبى رەشبین و، ھۆنراوہى دواكەوتوو بەزىوودا ھێنايە جۆش و وورژاندى، وە دەستى كرد بە

گۆرانی ووتن به بالای پیزی مروۋ و فەزلی مروۋقایەتی به کەف و کول و ئیمان و شیوە بە لاغەتیکەو، تا ژیانی کردووە به بەر کۆمەلاو زیندووی کردنەو، مروۋ وای لێهات شەهەف و کەرەمەتی خوێ بزانی. بەم شیوە بانگەوازو لاواندنەو یە تیگرایێ ئەدەبی ئیسلامی بوژایەو، شاعیرەکانیش هەر خەریکی ووتنەو ی بوون و لە هەمان ژیاان-وتر- دەدایەو، جا لە جیهانی سۆفیگەری شەپۆلیکی نوێ پەیدا بوو، دەشیا ناوبەری شانازی کردن به مروۋقایەتی (الاعزاز بالانسانیه) یەو.

جەلالەددین به خوینەرانی شیعرەکانی و قوتابییەکانی دەوت کە خوای گەرە مروۋی دروست کردووەو پایەیی داوەتی، وەك فەموویەتی "لقد خلقنا الانسان في احسن تقويم" وە ئەم سیپالە (بەرگ) تەنها به بەژن و بالای مروۋ دابراوە، بەکەلکی گیاندارێکی تر نایەت، وە خوینەر هان دەدات بۆ دیراسەکردنی سورەتی (التین)، قول بوونەو لە ماناکانی، وە حیسابی تایبەتی بۆ وشەیی "احسن تقويم" بکات، چونکە ئەمە ناوێشانی ئادەمیزادەو هیچ شتیکی تر لە گەلیدا بەشداری ناکات.

پاشان لەسەر ئەمە دەپروات و بادەداتەو بەلای سورەتی (الاسراء) وە فەرموودەیی خوای گەرە دەخاتەو یادمان، دەلی

"ولقد کرما بنی ادم"، پاشان به خوینەر دەلی "نایا ئەم دواندنه ئاراستەیی ئەم مروڤه کراوە که له نرخى خۆی کهم دەکاتەو، پلەو پایەى خۆی نازانیّت، هەى غافل؟ خواى گەورە تاجى پێزى ناوێتە سەرت، وەتایبەتى کردووی بەو فەرموودەییەى خۆی که دەفەرمووی "ولقد کرما" وە گەردنى -جید-ی تۆی رازاندۆتەو که بەهیچ کەسیکی تری نەوتو.

مەولانا دەلی: مروڤه پوختەى ئەم گەردوونەىو، کۆى وەسفەکانى جیهانه، لەم لاشە بچوکه نمونەى هەرچى شت هەیه لەم جیهانهدا کۆبووتەو، له خێرو گەنجینهو، شتى جوان و سەر سوپهینەر، ئەم مروڤه ئەتۆمىکی بى نرخەو خۆرى تیدا پێچەوانە بووتەو، گەر هەلەات هیچ جۆرە ئەستێرەىک دەرناکەوێت، درێژیهکەى بە تیکرای سى گەزە، کەچى دەریایى زانستى تیادا پزێاوە، دەلی " مروڤه ئامانجى ئەم دروست کراوانەىه له پێناوى ئەودا جیهان دروست بوو، هەر ئەویشە ئەو جەمسەرەى که دەستارى ژيان بەدەوریدا دەسوپێنەو، هەموو بوونەوەر حەسودى پى دەبەن خواى گەورەش بۆ ئەم مروڤه، گوێرایەلى فەرز کردووە لەسەر هەموو بوونەوەر، هەرچى لەم جیهانهدا هەیه لەجەمال و لە کەمال، هەموویان له پێناوى تۆ دروست کراون و، بەدەورى تۆدا دەسوپێنەو، هەرتۆیت که مەلانیکیەتەکانى خواى گەورە

حه سودیت پیډه بهن، پیویستت به جوانی دهسته وانه، توی جوانی هه موو دونیاو، تویت ناوکاری په یوهندی له مو بونه وهره داو، تویت مهبهستی راسته قینه، مروځه گه وهره و گه ردوون پروکه شه، "الانسان جوهر والکون عرظ" غیری نه مانه هه مووی لوه کی و، لق و سیبهن، تویت نامانچ له و ژیا نه دا خزمهت کردنت فهرزه له سهر هه موو بوونه وهر، شهرمه زارییه که گه وهر مل که چی پروکه ش بیت".

رېت دانه وکه ی هر به ورنده وه ناو هستی، به لکو ده لیت: " مروځه درخه ری سیفه ته کانی خوی گه وره یه، هر نه وه ناوینه ی راسته قینه که نایه ته کانی خوی گه وره ی تیا درده که وی، ده لیت: " نه وی له مروځه درده که وی ت له که مالآت و جوانی، پیچه وانه کردنه وه ی سیفه ته کانی خوی گه وره یه له مروځه درده و په و پیچه وانه کردنه وه ی مانگی دره و شاهه له ناو پروباریکی پووندا، وه دروستکراوه کانش هه روه کو ناویکی خاوینی پوون وایه سیفه ته کانی خوی گه وره ی تیا درده که وی، وه عه دل و عیلم و لوتفی تیا پیچه وانه ده بیتت وه له ناویکی بهر به ره لادا".

له گه ل نه وه شدا هه ست به که م و کورتی و، کو له واری خوی ده کات له وه سف کردنی شاده میزادو، مه زنی ووردیتی نه و کاره، وه به و پهری نازایی و راست پوویسی یه وه پای

دەگەيەنئىت و دەلئىت: -

" اذا صرحت بقيمة هذا المتنوع

لا احترقت واحترق المستمع "

واته " ئەگەر نرخى ئەم مەزگە بەدر كىتىم

خۆم دەسوتىم و، گۆيگىرىش دەسوتىم "

پاشان پرسیار دەكات: ئایا بە كەسێك دەوتریئت سەودای
ئەم مەزگە گران بە ھایە بکات و، ئاواتە خوازی کەینی بیئت، وە
ئایا دەشیئت بۆ ئەم ئادەمیزادە خۆی بفروشیئت ھەرچەندە
گران بە ھا بیئت؟

پاشان ھەلدەچئت و، بە پەرۆش و، ئازاریکەو و بە شیوہ
گلەیی و توپە بوونیکەو، پێ ی دەلئت: " ئەی ئەو کەسە ی
عەقل و ھیکمەت و توانا بەندەییەتی، چۆن خۆت بە ھەرزان
دەفروشیئت؟

پاشان دەلئت: " چەند و چوونی ناویئت، مامەلە کوئایی
ھات، ئەوی فروشرا ساغ بوو وە. خوای گەرە کەپوونی و
پزگاری کردین لە سەوداکردن و بگرەو بەردە بۆ ھەتا ھەتایی،
شتیش دوو جار لە سەر یەك نافروشیئت "

پاشان ھانی خەلکی دەدات، بۆ ئەوہی نرخى خۆی بزانیئت،
بە بەخشندەترین کەپیار نەبیئت رازی نەبیئت، وە دەلئت، " ئەگەر
تۆ راست دەکەیت و پشکنیاری، بگەپێ بە شوین کەپیارێک کە

داوات دھکات و بہ شوینتا دھگہ پیت، ہر ئوہی لی پید
بویت بۆلای ئویش دھگہ پیتہوہ."

مہولانا تیبینی ئو شاعیرہی کردوہ، کہ دہلپت لہ
بنیادہما کہسی واہیہ شیاوی ئو وەسفہ نیہ (لہ مروۋ دہچن
و مروۋ نین) ئوانہی کہ نیچیری نفسی خویانن، کوژراوی
دہستی شہوہ تیانن، ہیچ نازانن دہربارہی مروۋایہ تی تہنا
ئوہ نہبپت کہ ئازہل دہیزانپت لہ خواردن و خوردنہوہ
رہباردن.

بہ پەری راست پروییہوہ دہلپت (ئوانہ مروۋ نین بہ لکو
تہنا وینہی مروۋن، ئوانہی کہنان حوکم دہدات بہ سہریاندا،
وہ شہوہوت مروۋایہ تی تیدا کوشتون) .

زۆر بہ دھگمەن پیای راستہ قینہ دہست دھکەویت لہ سہردہمی
مہولانادا، ہر وەکو بہ دھگمەن پیدا بوہ لہ غیری سہردہمی
مہولانادا، بہ ناچار ی گہیشٹوہ تہ ئو پادہیہی کہ
پشکنبیاران ناچار بوون بہ گلۆپی دیوجانس بہ شوینیا بگہرین.

دی شیخ با چراغ ہمہ شہر را بگشت

کہ از دیو دم ملوم وانسانم ارزوست

گفتم کہ یافت می نشود جستہام ما

گفت انکہ یافت می نشود انم ارزوست

کلیات

رۆمی چیرۆکیکی خوشمان بۆ دھگیرپتہوہ لہ دیوانی

شيعره كانيدا دهر باره‌ی ئەم بابەتەو دەلی : " دوینی پیاوانی ،
 بەسالا چووم بەدی کرد ، بە دەوری شارددا دەسپرایەو ،
 بلیسەیهك ئاگریشی هەلگرتبوو ، لەو دەچوو بە شوین
 شتیکیدا بگەریت : منیش پیم ووت : گەرەم بە شوین چیدا
 دەگەریت ؟ ووتی بیزار بووم لە ژیان لە گەل دپندەو ئاژەل و ،
 زۆریش وەرس بووم لییان ، ئەوەتا دەگەریم بە شوین
 مروڤیکی عیملاق و شیریکی بە جەرگ ، دلم زۆر تەنگ بوو
 لەو خەلکە تەمەلەو کورت بینانەئە لە چواردەورمدا دەیان
 بینم ، پیم ووت ئەوەی بە شوینیا دەگەریت بە ئاسانی نایەتە
 دەست ، منیش زۆر بە دوویا گەرام بۆم پەیدا نەکرا ، ووتی :
 منیش عەودالی بە شوین گەپانی شتیکم کە بە ئاسانی دەست
 ناکەویت و لەسەر پینگا و بانەکان نادۆزیتەو .

پەزای خوای لەسەر بیت مەولانا جەلالەددینی پۆمی
 ھەرەکو ھەموو یەکیک لە پیاوانی تیکۆشەر و فیکری
 ئیسلامی .

سەرچاۋەكان

- ۱- رجال الفكر والدعوة-ابو الحسن الندوی
- ۲- الخواگر-سعيد رمضان
- ۳- اصول الدعوة-د. عبدولكهریم زیدان
- ۴- الاعلام الخمسه للشعر الاسلامی -محمد حسن الاعظمی -
الصاوی علی شعلان-تحقیق الدكتور مصطفی غالب.
تیبینی :
- بۇ ئەم نووسراۋە بە زۆری كەلك له كتیبی (رجال الفكر
والدعوة)ی (ابو الحسن لندوی) وەرگیراۋە

لایپەرە	ناوەرپۆك	ژمارە
۳	پیشەکی چاپی دووهم	۱-
۱۹	پیشەکی چاپی دووهم	۲-
۲۸	سەردەمی مەولانا	۳-
۳۰	ژیان و بەسەرھاتی	۴-
۶۴	لینکۆلینەوہی قسەزانی یەکان و شیوازی مەسنەوی تیایدا	۵-
۷۰	پینگەمبەریتی و پینگەمبەران	۶-
۷۵	حیکمەتی پوژی قیامەت و زیندوو بوونەوہ	۷-
۸۰	زۆرەکاتی و پەسەندکارەتی	۸-
۹۴	مەولانا جەلالەددینی رومی ، بانگ ویزی خۆشەویستی و عاتیفە و پزیزگرتنی مروۋ و مروۋایەتی سەردەمی خۆی	۹-

ئەي ئەو كەسەي پزىكەي عەشقى حەقىقىت گرتۆتەبەر. عەشق برىتىيە لەبىشتىكردنو وازەينان
 لەمەموو جىهان لەبەر خاترى مەعشوق. عەشق حەفتاو دوو جۆر شىتى گرتۆتە خۆي.
 بۆيە پازەو دەي عاشقان كۆتايى چلەپۆپەي هەموو پازەو دەكانى ترە . . .
 تەخت و تاجى پادشايان لەناستى مەزنى عەشقد! ئەبىت چ نرخیكى هەبىت ؟!
 عەشق برىتييە لەو خۆتواندەو دەپەي كە پتيەكانى عەقل نايادا هەلنووتاو.

شەيخ كەمالى

لەبلاو كراوەكانى كتيبخانەي بىخود - سەيدصادق

07501246818